

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

**TEISĖS FAKULTETAS
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA**

LORETA MEIŽENYTĖ

Intelektinės nuosavybės teisės studijų programa 62401S101

AUTORIŲ TEISIŲ APRIBOJIMŲ SAMPRATA: DABARTIS IR PERSPEKTYVOS

Magistro baigiamasis darbas

Mokslinis vadovas:
Doc. dr. Jūratė Usonienė

Vilnius, 2009

TURINYS

IVADAS.....	3
1. AUTORIŲ TEISIŲ APRIBOJIMŲ SAMPRATA.....	7
1.1. Bendrieji autorių teisių apribojimų sampratos aspektai.....	7
1.2. Autorių teisių apribojimų atsiradimo pagrindai.....	13
1.3. Autorių teisių apribojimų paskirtis.....	15
1.4. Autorių teisių apribojimų samprata (siaurąja prasme).....	24
1.5. Autorių teisių apribojimai ir jų raida Jungtinėje Karalystėje, JAV ir Lietuvoje.....	31
2. AUTORIŲ TEISIŲ APRIBOJIMŲ SAMPRATOS KITIMĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI.....	39
2.1. Požiūris į autorių teises, kaip autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros bei autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantys veiksnys.....	40
2.2. Ekonominiai autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros bei autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantys veiksniai.....	41
2.3. Politiniai autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros bei autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantys veiksniai.....	43
2.4. Technologiniai autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros bei autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantys veiksniai.....	44
3. AUTORIŲ TEISIŲ APRIBOJIMŲ SAMPRATOS PERSPEKTYVOS.....	49
3.1. Autorių teisių apribojimų reformos modeliai.....	50
3.2. Autorių teisių apribojimų reformos modelių formos.....	57
3.3. Autorių teisių apribojimų reformos iniciatyvos.....	59
3.4. Autorių teisių apribojimų sampratos kitimo tendencijos.....	63
IŠVADOS.....	64
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	66
ANOTACIJA.....	74
ANNOTATION.....	75
SANTRAUKA.....	76
SUMMARY.....	77

IVADAS

Siekiant skatinti naujų idėjų vystimąsi, informacijos plėtrą, didinti mokslo ir kultūros pažangą, taip pat siekiant atlyginti autoriams už jų darbą, autoriams buvo suteiktos išimtinės teisės į jų sukurtus kūrinius ir užtikrinta šių teisių apsauga. Turėdami išimtinės autorių teises į sukurtus kūrinius, autoriai įgijo beveik absoliučią savo kūrinių kontrolę: autoriai gali nevaržomai naudoti, valdyti ir disponuoti savo kūriniais, o taip pat gali drausti bet kokiems tretiesiems asmenims atlikti su jų kūriniais bet kokius veiksmus be šių kūrinių autorių sutikimo. Autorių teisių apsaugos suteikimas skatino autorius kurti, vystyti ir plėtoti naujas idėjas, kelti mokslo bei kultūros pažangą. Kita vertus, dar prieš įtvirtinant autorių teisių apsaugą įstatymo lygiu buvo suvokta, jog autorių teisių apsauga turi turėti ribas, nes absoliuti autorių teisių apsauga ribotų informacijos sklaidą, užgožtų naują kūrybą, trukdytų visuomenei tobulėti ir tokiu būdu stabdytų mokslo bei kultūros pažangą. Atsižvelgiant į šiuos autorių teisių apsaugos ypatumus ir siekiant užtikrinti pakankamą idėjų ir informacijos plėtros laisvę bei mokslo ir kultūros pažangą, nuo pat autorių teisių apsaugos pradžios autorių teises reikėjo suderinti su kitomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis - teise gauti informaciją, saviraiškos laisve, teise į privatumą, teise į mokslą ir kitomis žmogaus teisėmis. Taigi, tam kad autorių teisės ir kitos prigimtinės žmogaus teisės galėtų koegzistuoti, kad nei viena iš šių teisių nebūtų paneigta ar užgožta, kad būtų pasiekiami konstituciškai tinkama šių teisių pusiausvyra, greta autorių teisių apsaugos buvo įtvirtinti ir autorių teisių apribojimai, kurie leidžia tam tikrais išimtiniais atvejais naudoti autorių kūrinius be autorių sutikimo. Vadinasi, autorių teisių apribojimai buvo įtvirtinti kaip veiksminga autorių teisių suderinimo su kitomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis priemonė.

Nuo pat autorių teisių apribojimų įtvirtinimo pradžios autorių teisių apribojimų samprata nebuvo pastovi, ilgainiui ji keitėsi. Kadangi autorių teisių apribojimų paskirtis yra suderinti autorių teises su kitomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis, autorių teisių apribojimų sampratos pokyčius lemia autorių teisių ir kitų žmogaus teisių pusiausvyros pokyčiai. Taigi, autorių teisių apribojimų samprata keičiasi priklausomai nuo to, kieno pusėn – autoriaus ar visuomenės, ši pusiausvyra yra kreipiama. Autorių teisių ir kitų žmogaus teisių pusiausvyros bei, tuo pačiu, autorių teisių apribojimų sampratos pokyčius lemia įvairūs veiksniai. Pastaruoju metu teisės literatūroje vis dažniau manoma, kad dėl įvairių veiksnių, ypač dėl technologinių, šiuolaikinė autorių teisių ir kitų prigimtinių žmogaus teisių pusiausvyra yra gerokai pakreipta autorių pusėn, dėl ko autorių teisių apribojimų išlikimui ir tuo pačiu, prigimtinėms žmogaus teisėms gauti informaciją, saviraiškos laisvei, teisei į privatumą, teisei į mokslą ir kitoms žmogaus teisėms kyla didelė grėsmė. Atsižvelgiant į šias problemas ir į autorių teisių apribojimų sampratos kintamumą, teisės teorijoje ir praktikoje keliama klausimai kokia autorių teisių

apribojimų samprata bus ateityje, taip pat keliamos diskusijos dėl to, kokia ši autorių teisių apribojimų samprata ateityje turėtų būti. Pažymėtina, kad autorių teisių apribojimų samprata užsienio ir Lietuvos teisės teorijoje nėra išsamiai išnagrinėta. Dažniausiai apsiribojama atskirų su autorių teisių apribojimų samprata susijusių aspektų analize, pavyzdžiui, aptariama autorių teisių apribojimų paskirtis, analizuojami konkretūs tam tikrų valstybių numatyti autorių teisių apribojimai, siūlomas tam tikras autorių teisių apribojimų reformos modelis, tačiau plačiau autorių teisių apribojimų samprata ir jos perspektyvos ateityje nėra išanalizuotos. Dėl šių priežasčių šiame magistro baigiamajame darbe siekta išsamiai išanalizuoti dabartinę autorių teisių apribojimų sampratą, be to, atskleisti galimas autorių teisių apribojimų sampratos perspektyvas ateityje.

Atskleidus pasirinktos magistro baigiamojo darbo temos aktualumą ir naujumą, galima suformuluoti **tyrimo problemą**: nepakankamas autorių teisių apribojimų sampratos sisteminio ištirimo lygis sąlygoja nevienodą ir prieštaringą autorių teisių apribojimų sampratos suvokimą teisės teorijoje ir praktikoje, o taip pat trukdo realizuoti didesnes autorių teisių apribojimų reformas. Taigi, šio magistro baigiamojo darbo **tyrimo tikslas** – atskleisti dabartinę autorių teisių apribojimų sampratą bei numatyti ir atskleisti autorių teisių apribojimų sampratos perspektyvas ateityje. Išsikeltam tikslui pasiekti nustatomi tokie **tyrimo uždaviniai**:

- Išanalizuoti ir atskleisti dabartinę autorių teisių apribojimų sampratą, jos atsiradimo pagrindus ir paskirtį.
- Išnagrinėti autorių teisių apribojimų sampratą įvairiose pasaulio valstybėse.
- Nustatyti ir atskleisti autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiančius veiksnius.
- Numatyti ir atskleisti autorių teisių apribojimų sampratos perspektyvas.

Tyrimo objektas - autorių teisių apribojimų samprata. Siekiant tinkamai atskleisti šio magistro baigiamojo darbo temą ir pasiekti tyrimo tikslą, darbe analizuojama dabartinė autorių teisių apribojimų samprata bei tiriamos autorių teisių apribojimų sampratos perspektyvos ateityje.

Iškeliamą tokia šio magistro baigiamojo darbo **tyrimo hipotezė** - autorių teisių apribojimai ateityje išliks, tačiau autorių teisių apribojimų samprata ateityje neišvengiamai keisis.

Siekiant tinkamai atskleisti šio magistro baigiamojo darbo temą ir pasiekti užsibrėžtą tyrimo tikslą, darbe taikyti šie pagrindiniai **tyrimo metodai**: sisteminės analizės, lyginamasis, lingvistinis, teleologinis, loginės dedukcijos, istorinis ir apibendrinimo. Sisteminės analizės metodas šiame magistro baigiamajame darbe naudojamas siekiant kompleksiskai atskleisti autorių teisių apribojimų sampratą, jos kitimą lemiančius veiksnius ir perspektyvas ateityje. Naudojant lyginamąjį metodą, darbe lyginamas autorių teisių apribojimų reglamentavimas

tarptautiniuose, Europos Sąjungos, Lietuvos ir kai kurių užsienio valstybių teisės aktuose, taip pat jų interpretavimas ir taikymas teismų praktikoje. Be to, lyginamojo metodo pagalba lyginama autorių teisių apribojimų samprata Lietuvos ir užsienio valstybių teisės mokslininkų darbuose. Aiškinant nagrinėjamų autorių teisių apribojimus reglamentuojančių teisės normų turinį ir jų taikymą praktikoje, šiame darbe naudojami lingvistinis, teleologinis ir apibendrinimo metodai. Istorinis metodas magistro baigiamajame darbe naudojamas analizuojant autorių teisių apribojimų atsiradimo pagrindus, paskirtį bei autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiančius veiksnius. Analizuojant autorių teisių apribojimų sampratą, paskirtį, autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiančius veiksnius bei jos perspektyvas ateityje, taip pat taikomas loginės dedukcijos metodas.

Magistro baigiamajame darbe naudojamos šiais **tyrimo šaltiniais**: 1) tarptautiniais, Europos sąjungos, Lietuvos ir kai kurių užsienio valstybių teisės aktais; 2) Lietuvos ir užsienio valstybių teisės doktrina; 3) Lietuvos ir užsienio valstybių teismų praktika. Šiame darbe analizuojami svarbiausi tarptautiniai autorių teisių reglamentuojantys teisės aktai: 1886 m. Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos, 1994 m. Pasaulio prekybos organizacijos Susitarimas dėl su prekyba susijusių intelektualinės nuosavybės teisių aspektų, 1996 m. Pasaulinės Intelektinės Nuosavybės Organizacijos autorių teisių sutartis ir kiti tarptautiniai teisės aktai. Darbe taip pat analizuojami su autorių teisių apribojimais susiję Europos Sąjungos teisės aktai, ypač Europos Parlamento ir Tarybos 2001 m. gegužės 22 d. direktyva 2001/29/EB dėl tam tikrų autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje aspektų derinimo, o taip pat kitos Europos Sąjungos direktyvos. Magistro baigiamajame darbe taip pat nagrinėjami Lietuvos ir kai kurių užsienio valstybių, pavyzdžiui, JAV ir Jungtinės Karalystės, autorių teisių ir jų apribojimus reglamentuojantys teisės aktai bei jų parengiamieji dokumentai.

Analizuojant autorių teisių apribojimų sampratą, autorių teisių apribojimų atsiradimo pagrindus, paskirtį, autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiančius veiksnius, o taip pat siekiant numatyti autorių teisių apribojimų sampratos perspektyvas ateityje, darbe analizuojami Lietuvos ir užsienio valstybių autorių teisės mokslininkų darbai, taip pat įvairūs tyrimai autorių teisių apribojimų srityje. Šiame darbe remiamasi daugelio pasaulyje gerai žinomų autorių teisės mokslininkų darbais, pavyzdžiui, B. Hugenholtz, Ch. Geiger, M. Sentfleben, L. Bently, B. Sherman, Ch. B. Graber ir kitų teisės mokslininkų darbais. Taip pat remiamasi Lietuvoje gerai žinomų autorių teisės mokslininkų darbais: V. Mizaro, V. Vileitos, J. Usonienės ir N. Matulevičienės darbais.

Siekiant visapusiškai atskleisti autorių teisių apribojimų sampratą, jos kitimą lemiančius veiksnius ir perspektyvas ateityje, šiame darbe taip pat analizuojamas autorių teisių

apribojimų taikymas praktikoje: Europos Žmogaus Teisių Teismo, Lietuvos ir užsienio valstybių teismų praktika.

Magistro baigiamojo darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys dalys – „Autorių teisių apribojimų samprata“, „Autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantys veiksniai“, „Autorių teisių apribojimų sampratos perspektyvos“, bei išvados. Darbo pabaigoje pateikiamas naudotos literatūros sąrašas, magistro baigiamojo darbo anotacija lietuvių ir anglų kalbomis bei viso magistro baigiamojo darbo santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

1. AUTORIŲ TEISIŲ APRIBOJIMŲ SAMPRATA

1.1. Bendrieji autorių teisių apribojimų sampratos aspektai

Prieš pradedant konkrečiai kalbėti apie autorių teisių apribojimų sampratą, pirmiausia būtina aptarti bendruosius autorių teisių apribojimų sampratos aspektus. Analizuojant autorių teisių apribojimų sampratą, reikėtų pradėti nuo autorių teisių sampratos. **Autorių teisės** – literatūros, mokslo ar meno kūrinį sukūrusio fizinio asmens neturtinės ir turtinės teisės į literatūros, mokslo ar meno kūrinį. **Neturtinės autorių teisės** – neatskiriamai su autoriaus asmeniu susijusios teisės, neturinčios ekonominio turinio¹. Teisės literatūroje teigiama, kad neturtinės autorių teisės saugo autoriaus individualumą, kurį jis išreiškia kūriniu, saugo asmeninį ir dvasinį autoriaus ir jo sukurto kūrinio ryšį². Prie neturtinių autorių teisių priskiriama autorystės teisė, teisė į autoriaus vardą bei teisė į kūrinio neliečiamybę. **Turtinės autorių teisės** – autorių teisių subjektų teisės naudotis kūriniu ir juo disponuoti pačiu absoliučiausiu būdu tiek, kiek to neriboja įstatymai³. Prie turtinių autorių teisių priskiriama autoriaus ar kito autorių teisių subjekto teisė atgaminti kūrinį, jį išleisti, adaptuoti, aranžuoti ar kitaip perdirbti, viešai rodyti, versti ir atlikti kitus įstatymuose numatytus veiksmus. Turtinės autorių teisės yra išimtinės, o šis išimtinumas pasireiškia tuo, kad tik autorius ar kitas autorių teisių subjektas gali nekliudomai naudotis kūriniu ir gauti iš to naudos, o visi tretieji asmenys turi susilaikyti nuo bet kokių veiksmų, pažeidžiančių autoriaus ar kito autorių teisių subjekto teises.

Pažymėtina, kad įstatyme numatytais pagrindais gali būti ribojamos tik turtinės autorių teisės, todėl atsižvelgiant į šio magistro baigiamojo darbo temą, toliau darbe vartojant terminą „autorių teisės“, kalbama tik apie turtines autorių teises. Be to, priešingai nei neturtinių autorių teisių atveju, turtinių autorių teisių subjektais gali būti ne tik pats kūrinį sukūręs fizinis asmuo – autorius, bet ir kiti fiziniai ar juridiniai asmenys, kurie turtines autorių teises gali įgyti tam tikrais teisiniais pagrindais. Taigi, šiame darbe toliau vartojant terminą „autorių teisės“, omenyje turimos ne tik tam tikrą kūrinį sukūrusio fizinio asmens turtinės teisės, bet ir fizinio ar juridinio asmens, kuriam turtinės autorių teisės perėjo tam tikrais teisiniais pagrindais, teisės.

Analizuojant autorių teisių apribojimų sampratą šiame magistro baigiamajame darbe ne kartą bus remiamasi autorių teisių apsaugos teorijomis, todėl toliau glaustai aptariamos pagrindinės autorių teisių apsaugos teorijos, kurios vėliau padės paaiškinti autorių teisių apribojimų sampratą, jų atsiradimo pagrindus, paskirtį ir autorių teisių apribojimų sampratos

¹ Vileita A. LR autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2000. P. 57.

² Mizaras V. Autorių teisė. – Vilnius: Justitia, 2008. T. 1. P. 285.

³ Usonienė, J., Autorių teisės civilinėje apyvartoje (rankraštis): daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P. 36.

kitimą lemiančius veiksnius. Teisės literatūroje dažniausiai išskiriamos kelios autorių teisių apsaugos teorijos: prigimtinių žmogaus teisių, atlyginimo autoriui, iniciatyvos skatinimo, ekonominė⁴, tačiau iš esmės visas šias teorijas galima suskirstyti į dvi pagrindines teorijas – prigimtine bei utilitarinę autorių teisių apsaugos teorijas.

Prigimtinė autorių teisių apsaugos teorija susiformavo remiantis G. W. F. Hegel, S. Pufendorf bei J. Locke idėjomis. Šiai autorių teisių apsaugos teorijai būdingi du aspektai. Pirmia, autorių teisių apsauga į kūrinius autoriams yra suteikiama dėl to, kad kūrinys atspindi unikalią autoriaus asmenybės išraišką⁵, kitaip tariant, yra autoriaus asmenybės materializacija⁶. Šis prigimtinių autorių teisių apsaugos teorijos aspektas būdingas „grynosioms“ kontinentinės teisinės sistemos valstybėms, tokioms kaip Prancūzija, Vokietija, Austrija. Antra, autorių teisių apsauga į kūrinius autoriams suteikiama dėl to, kad tai yra tinkama ir teisinga. Kurdamas kūrinį autorius įdeda daug laiko ir pastangų, kūrinys yra autoriaus kūrybinio darbo rezultatas, todėl autorius turi turėti išimtinę teisę į šį kūrinį, kuris yra neatimama jo nuosavybė⁷. Šis prigimtinių autorių teisių apsaugos teorijos aspektas būdingas kai kurioms bendrosios teisinės sistemos valstybėms, tokioms kaip Jungtinė Karalystė, kurios autorių teisių apsaugos ir visa teisinė sistema vystėsi veikianti J. Locke nuosavybės teisės idėjų. Prigimtinių autorių teisių apsaugos teorijos pripažinimas lemia aukšto lygio autorių teisių apsaugą, kurios centrinėje pozicijoje yra autorius, turintis labai plačias ir lanksčias interpretuojamas teises, o šių teisių apribojimai galimi tik specialiai įstatymuose numatytais atvejais, kurie aiškinami griežtai ir siaurai. Dar vienas būdingas prigimtinių autorių teisių apsaugos teorijos bruožas – neturtinių autorių teisių pripažinimas. Kaip jau buvo minėta, prigimtinė autorių teisių apsaugos teorija būdinga kontinentinės teisinės sistemos valstybėms ir kai kurioms bendrosios teisinės sistemos valstybėms.

Priešingai nei prigimtinė autorių teisių apsaugos teorija, **utilitarinė autorių teisių apsaugos teorija** pirmiausia koncentruojasi ne į paties autoriaus, bet į visos visuomenės interesus. Pagal šią teoriją, literatūros, mokslo ir meno kūriniai yra laikomi svarbia vertybe, o jų kūryba – vertinga veikla, todėl autorių teisių apsauga yra suteikiama siekiant skatinti šią visuomenei naudingą veiklą⁸. Atsižvelgiant į tai, kad autorių teisių apsauga suteikia autoriams galimybę gauti atlygį už jų pastangas, autorių teisių apsauga skatina kūrybines ir ekonomines iniciatyvas, dėl ko naudą gauna ir visa visuomenė. Kadangi pagal utilitarinę autorių teisių apsaugos teoriją, centrinėje pozicijoje yra visuomenė, autorių teisės saugomos tik tiek, kiek jos

⁴ Bently L., Sherman B. Intellectual Property Law, 2nd ed. – New York: Oxford University Press, 2004.

⁵ Ibid. P. 33.

⁶ Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test: an Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law. – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004. P. 6.

⁷ Bently L., Sherman B. Intellectual Property Law, 2nd ed. – New York: Oxford University Press, 2004. P. 34.

⁸ Ibid. P. 35.

skatina kūrybinę ir ekonominę subjektų veiklą, kurios eigoje sukuriama visuomenei naudingi kūrybinės veiklos produktai. Atsižvelgiant į tai, autorių teisės yra išvardijamos baigtiniame, siaurai interpretuojamame sąraše, o šių teisių apribojimai priešingai – formuluojami gana laisvai, o aiškinami plačiai ir lanksčiai (pavyzdžiui, JAV sąžiningo naudojimo (angl. *fair use*) doktrina). Be to, utilitarinei autorių teisių apsaugos teorijai nėra būdingas neturtinių autorių teisių pripažinimas. Utilitarinė autorių teisių apsaugos teorija būdinga kai kurioms bendrosios teisės sistemos valstybėms, pavyzdžiui, JAV.

Pažymėtina, kad autorių teisių apsaugos srityje daugėjant tarptautinių teisės aktų, pavyzdžiui, 1886 m. Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos (toliau – **Berno konvencija**), 1994 m. Pasaulio Prekybos Organizacijos Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (toliau – **TRIPS**), 1996 m. Pasaulinės Intelektinės Nuosavybės Organizacijos autorių teisių sutartis (toliau – **PINO Autorių teisių sutartis**), prie kurių yra prisijungusios tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės sistemos valstybės, pastaruoju metu pastebima valstybių autorių teisių apsaugos sistemų supanašėjimo tendencija. Pastebėta, kad prigimtine autorių teisių apsaugos teoriją pripažįstančios valstybės autorių teisių apribojimus pradeda aiškinti šiek tiek plačiau ir lanksčiau, o utilitarinę autorių teisių apsaugos teoriją pripažįstančios valstybės atvirkščiai – siauriau ir griežčiau⁹.

Kalbant apie autorių teisių apribojimų sampratą, Pasaulinės Intelektinės Nuosavybės Organizacijos (toliau – **PINO**) autorių teisių ir gretutinių teisių terminų žodyne autorių teisių apribojimai apibrėžiami kaip įstatymų nuostatos, apribojančios išimtinės kūrinio naudojimo teises¹⁰. Konkrečiau autorių teisių apribojimus galima apibrėžti taip: **autorių teisių apribojimai** – tai autorių teisių ir visuomenės interesų¹¹ suderinimo priemonės, įstatymų specialiai numatytais atvejais ribojančios autorių turtines teises ir įgalinančios kūrinių naudotojus atlygintinai ar neatlygintinai naudotis kūriniais be autorių sutikimo. Taigi, remiantis nurodyta autorių teisių apribojimų sąvoka, galima išskirti tokius autorių teisių apribojimų sampratos kriterijus. **Pirma**, autorių teisių apribojimų paskirtis yra suderinti autorių teises su visuomenės interesais ir pasiekti tinkamą jų pusiausvyrą. **Antra**, autorių teisių apribojimus numato specialios įstatymų nuostatos. Šis autorių teisių apribojimų sampratos kriterijus neleidžia autorių teisių apribojimų įtvirtinti neapibrėžtai ir traktuoti itin plačiai, nes tai sukeltų teisinių santykių nestabilumą. **Trečia**, tam tikrais įstatymų numatytais atvejais ribojamos tik turtinės autorių teisės, pavyzdžiui, kūrinio atgaminimo, perdirbimo, viešo rodymo teisės. Neturtinių autorių teisių atžvilgiu ribojimai nėra

⁹ Graber C. B. Copyright and Access – a Human Rights Perspective//

http://unilu.contentupdate.net/uniluadmin/web/unilu/files/access_copyrightl.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19.

¹⁰ WIPO Glossary of Terms of the Law of Copyright and Neighbouring Rights. – Geneva: WIPO Publication, 1981.

¹¹ Tolesniuose šio darbo skirsniuose kalbant apie autorių teisių apribojimų paskirtį analizuojama, ar „visuomenės interesų“ sąvoka autorių teisių apribojimų kontekste yra priimtina, tačiau atsižvelgiant į teisės teorijoje ir praktikoje nusistovėjusią terminiją, šiame darbe bendrai vartojama „visuomenės interesų“ sąvoka.

taikomi. Taip yra todėl, kad neturtinės autorių teisės, priešingai nei turtinės, yra neatsiejamai susijusios su kūrinio autoriumi. **Ketvirta**, autorių teisių apribojimai gali būti neatlygintiniai arba atlygintiniai. Neatlygintiniai autorių teisių apribojimai paprastai nustatomi siekiant užtikrinti visuomenės teisę į informaciją, saviraiškos laisvę bei kitas prigimtines žmogaus teises, todėl tam tikrais atvejais leidžiama naudoti kūrinius laisvai ir nemokant autoriui jokio atlyginimo, pavyzdžiui, kai kūrinys naudojamas kritikos, karikatūros ar parodijos tikslais. Atlygintiniai autorių teisių apribojimai paprastai nustatomi tais atvejais, kai dėl objektyvių priežasčių autorius nėra pajėgus sukontroliuoti kūrinio naudojimo. Teisės literatūroje atlygintiniai autorių teisių apribojimai kartais dar vadinami „priverstinėmis licencijomis“. **Penkta**, savo paskirtį autorių teisių apribojimai įgyvendina leisdami tam tikrais atvejais naudoti kūrinį be autoriaus sutikimo.

Teisės teorijoje ir praktikoje pripažįstama, kad autorių teisių apribojimai yra nustatomi siekiant suderinti autorių teises ir visuomenės interesus bei pasiekti tinkamą jų pusiausvyrą. Tiek autorių teisės, tiek visuomenės teisė į informaciją bei saviraiškos laisvę, taip pat teisė į privatumą ir į mokslą, yra prigimtines žmogaus teises, įtvirtintos pagrindiniuose tarptautiniuose žmogaus teises reglamentuojančiuose teisės aktuose¹² bei nacionalinėse valstybių konstitucijose. Laikoma, kad autorių teisių apribojimai gina prigimtines žmogaus teises ir skatina laisvą informacijos judėjimą¹³, taip pat įgalina žinių sklaidą, kuri yra būtina žmogaus ekonominės, socialinės ir asmeninės veiklos pažangai¹⁴. Tinkamai suformuluoti autorių teisių apribojimai padeda žmonių, kurie neturi tinkamų galimybių prieiti prie knygų ir kitų švietimo priemonių, reikmėms, taip pat skatina stiprią informacinių ir komunikacinių technologijų pažangą.¹⁵ Detaliau apie autorių teisių ir visuomenės interesų derinimą ir iš to išvedamą autorių teisių apribojimų paskirtį bus kalbama kitame šio darbo skirsnyje. Šiame skirsnyje autorių teisių apribojimų paskirtis nagrinėjama tik autorių teisių apribojimų sampratos kontekste, siekiant išskirti tokias autorių teisių ir visuomenės interesų derinimo priemones, kurios nepatenka į autorių teisių apribojimų sampratą.

Siekiant suderinti autorių teises ir visuomenės interesus pasitelkiamos įvairios teisinės priemonės. Teisės literatūroje autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemonėmis

¹² Žr. pavyzdžiui, Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, Tarptautinį ekonominių, socialinių, kultūrinių teisių paktą, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją ir kt.

¹³ Guibault L. The Nature and Scope of Limitations and Exceptions to Copyright and Neighbouring Rights with Regard to General Interest Missions for the Transmission of Knowledge: Prospects for their Adaptation in the Digital Environment//http://portal.unesco.org/culture/en/files/17316/108747977511_guibault_en.pdf/l_guibault_en.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P. 2.

¹⁴ Hugenholtz P. B., Okediji R. L. Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright. Final Report// http://ictsd.net/downloads/2008/08/intle_hughenoltzokediji.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P. 3.

¹⁵ Ibid.

laikomi autorių teisių objektui keliami reikalavimai, idėjos nesaugojimo principas, teisių išsėmimo doktrina, autorių teisių galiojimo terminas bei autorių teisių išimtys (apribojimai)¹⁶.

Kalbant apie autorių teisių objektui keliamus reikalavimus, pažymėtina, kad tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai teisės aktai (tam tikrais atvejais ir teismų praktika) nurodo kriterijus, kuriuos tenkinant tam tikras kūrinys yra saugomas kaip autorių teisių objektas. Paprastai reikalaujama, kad kūrinys būtų intelektualinės kūrybinės veiklos rezultatas, pasižymėtų originalumu ir būtų išreikštas kokia nors objektyvia forma¹⁷. Nors skirtingose valstybėse šie reikalavimai suprantami ir taikomi skirtingai¹⁸, visuotinai pripažįstama, kad autorių teisių objektui keliami reikalavimai yra veiksminga autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemonė, leidžianti visuomenei laisvai naudoti tokius kūrinius, kurie neatitinka autorių teisių objektui keliamų reikalavimų.

Tam tikra autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemone laikomas ir idėjų nesaugojimo principas, kuris užtikrina, jog autorių teisių objektu gali būti laikoma tik idėjos išraiška, tačiau ne pati idėja. N. Chary ir A. Sankar nuomone, idėja yra minties formuluotė apie tam tikrą objektą, tuo tarpu idėjos išraiška yra minties formuluotės įgyvendinimas, kuris gali turėti daug tos pačios idėjos išraiškų¹⁹. Idėjų nesaugojimo principas neleidžia „monopolizuoti ar koku nors kitoku būdu pasisavinti“²⁰ idėjas, garantuoja laisvą informacijos sklaidą, skatina naują kūrybą ir tokiu būdu užtikrina visuomenės interesus.

Kai kurie autoriai autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemone taip pat laiko ir teisių išsėmimo doktriną, pagal kurią autorių teisių subjektas kontroliuoja tik pirmąjį savo kūrinio pardavimą, po kurio kūrinio turėtojai gali laisvai kūrinių parduoti ar kitaip perleisti kitiems asmenims. M. Heins manymu, teisių išsėmimo doktrina visuomenės interesus užtikrina įgalindama laisvesnę žinių ir idėjų sklaidą²¹.

Dar viena autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemone laikytinas ribotas, įstatyme aiškiai apibrėžtas, autorių teisių galiojimo terminas, kuriam suėjus, kūrinys patenka į visuomenės valdą (angl. *public domain*), todėl kūrinys gali būti neatlygintinai naudojamas visais būdais, tačiau nepažeidžiant neturtinių autorių teisių.

¹⁶ Heins M. The Progress of Science and Useful Arts: Why Copyright Today Threatens Intellectual Freedom. A Public Policy Report// <http://www.fepproject.org/policyreports/copyright2d.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-19.

¹⁷ Mizaras V. Autorių teisė. I tomas. – Vilnius: Justitia, 2008. P. 165-178.

¹⁸ Pavyzdžiui, kontinentinės ir bendrosios teisinės sistemos valstybėse skirtingai yra suprantami kūrinio originalumo reikalavimai. Kontinentinės teisinės sistemos valstybėse kūrinio originalumui reikalaujama, jog kūrinys būtų tam tikros intelektualinės kūrybos rezultatas, o bendrosios teisinės sistemos valstybėse kūrinys laikomas originaliu, jeigu jį kuriant įdedamos tam tikros pastangos, o pats kūrinys nėra nukopijuotas nuo kitų kūrinių.

¹⁹ Chary N., Sankar A. The Idea – Expression Dichotomy: Indianizing an International Debate//Journal of International Law and Technology. 2008, vol. 3, P. 129.

²⁰ Vileita A. LR autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2000.

²¹ Heins M. The Progress of Science and Useful Arts: Why Copyright Today Threatens Intellectual Freedom. A Public Policy Report// <http://www.fepproject.org/policyreports/copyright2d.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-19.

Paskutinė teisės literatūroje nurodoma autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemonė yra autorių teisių išimtys, dar vadinamos autorių teisių apribojimais ar suvaržymais (angl. *exceptions, limitations, restrictions*). Autorių teisių išimtys (apribojimai) yra specialūs įstatymuose numatyti atvejai, kada kūrinys gali būti naudojamas be autoriaus sutikimo ir nemokant jam atlyginimo ar nustatant jam tam tikrą kompensaciją už kūrinio naudojimą. Autorių teisių išimtys (apribojimai) neabejotinai skatina kūrybą, jos įvairovę, užtikrina visuomenės teisę į informaciją, saviraiškos laisvę, saugo visuomenės privatumą bei kelia mokslo ir kultūros pažangą.

Autorės nuomone, autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemone taip pat reikėtų laikyti ir specialius autorių teisių apsaugą reglamentuojančiuose teisės aktuose numatytus atvejus, kuomet tam tikri intelektualinės veiklos produktai apskritai nėra saugomi autorių teisės. Tarptautiniuose susitarimuose valstybėms numatoma galimybė nurodyti, jog tam tikros apibrėžtos kategorijos intelektualinės veiklos produktai nesaugomi autorių teisės normomis²². Pasinaudojusios šia galimybe, valstybės paprastai yra numačiusios, kad autorių teisė nesaugo (arba, kitaip tariant, autorių teisių objektais nelaiko) procedūrų, procesų, sistemų, veiklos metodų, koncepcijų, principų, atradimų, atskirų duomenų, teisės aktų, oficialaus administracinio, teisinio ar norminio pobūdžio dokumentų, įprastinio pobūdžio informacinių pranešimų apie įvykius, folkloro kūrinių ir kitų specialiai nurodytų objektų. Kadangi šie objektai autorių teisės normomis nesaugomi nebūtinai dėl to, jog jie neatitinka autorių teisių objektams keliamų reikalavimų, bet ir dėl kitų priežasčių, pavyzdžiui, dėl to, kad toks objektas paprasčiausiai negali būti individualios kūrybinės veiklos rezultatu arba neįmanoma nustatyti jo autoriaus, taip pat siekiant užtikrinti visuomenės teisę į informaciją²³, autorių teisės nesaugomi objektai turėtų būti laikomi atskira autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemone, užtikrinančia laisvą informacijos sklaidą ir visuomenės pažangą.

Sugrįžtant prie autorių teisių apribojimų sampratos klausimo pažymėtina, kad nors autorių teisių apribojimai yra autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemonė, šios sąvokos nėra tapačios. Autorių teisių apribojimais laikytinos tik tokios autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemonės, kurios atitinka anksčiau šiame skirsnyje nurodytus autorių teisių apribojimų sampratos kriterijus. Atkreiptinas dėmesys, kad, visų pirma, autorių teisių apribojimai yra egzistuojančių autorių teisių ribojimai. Vadinasi, autorių teisių apribojimų samprata neapima tokių autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemonių kaip autorių teisių objektui keliami reikalavimai, idėjos nesaugojimo principas bei autorių teisės nesaugomi objektai, nes šių priemonių esmė ir paskirtis lemia, jog nurodytais atvejais autorių teisės apskritai

²² Žr. pavyzdžiui, Berno konvencijos 2 str., 2 bis str., TRIPS 9 str. 2 d.

²³ Mizaras V. Autorių teisė. I tomas. – Vilnius: Justitia, 2008. P. 251.

neatsiranda, ko pasėkoje negali būti ir autorių teisių apribojimų. Taigi, autorių teisių apribojimų samprata yra siauresnė nei autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemonės samprata. Vadovaujantis anksčiau nurodytais autorių teisių apribojimų sampratos kriterijais, darytina išvada, kad autorių teisių apribojimų samprata apima tik autorių teisių galiojimo terminą bei autorių teisių išimtis (apribojimus).

Pažymėtina, kad teisės teorijoje ir praktikoje autorių teisių apribojimais paprastai laikomos tik autorių teisių išimtys (apribojimai). Nepaisant to, manytina, kad autorių teisių apribojimu taip pat turėtų būti laikomas ir autorių teisių galiojimo terminas. Tokia pozicija grindžiama tuo, kad autorių teisių galiojimo terminas atitinka visus autorių teisių apribojimų sampratai keliamus kriterijus: *pirma*, autorių teisių galiojimo termino paskirtis yra suderinti autorių teises su visuomenės interesais ir pasiekti tinkamą jų pusiausvyrą, *antra*, autorių teisių galiojimo terminą nustato specialios įstatymų nuostatos, *trečia*, autorių teisių galiojimo terminas riboja tik turtines autorių teises, *ketvirta*, autorių teisių galiojimo terminas yra neatlygintinis autorių teisių apribojimas, *penkta*, savo paskirtį autorių teisių galiojimo terminas įgyvendina leidžiant naudoti kūrinį be autoriaus sutikimo. Taigi, galima išskirti autorių teisių apribojimų sampratą plačiąja ir siaurąja prasme. **Plačiąja prasme** autorių teisių apribojimai apima autorių teisių galiojimo terminą bei autorių teisių išimtis (apribojimus), o **siaurąja prasme** – autorių teisių apribojimais laikomos tik autorių teisių išimtys (apribojimai). Atsižvelgiant į teisės teorijoje ir praktikoje nusistovėjusią terminiją, šiame darbe autorių teisių apribojimai suprantami ir analizuojami siaurąja prasme, t.y. kaip autorių teisių išimtys (apribojimai). Taigi, toliau šiame darbe vartojant terminą „autorių teisių apribojimai“ kalbama tik apie autorių teisių išimtis (apribojimus).

1.2. Autorių teisių apribojimų atsiradimo pagrindai

Autorių teisių apribojimų atsiradimo pagrindai sietini su J. Locke teorija apie nuosavybės teisę, kuri buvo išdėstyta D. Locke veikale „Antras traktatas apie valdžią“. J. Locke teorija apie nuosavybės teisę remiasi idėja, kad kiekvienas asmuo, kuris įdėjo darbo į tam tikrą daiktą, įgyja to daikto nuosavybės teisę.²⁴ Tačiau, nors tuo metu, kai J. Locke rengė savo teoriją apie nuosavybės teisę, nuosavybė vis dar vystėsi ir pasaulyje buvo likę nemažai gėrybių, kurios niekam nepriklausė, savo teorija J. Locke neketino skatinti pasaulio gėrybių išgrobstymo²⁵. Nuosavybės įgijimui pagal minėtą principą, kad kiekvienas asmuo, kuris įdėjo darbo į tam tikrą daiktą, įgyja to daikto nuosavybės teisę, J. Locke įtvirtino vieną labai svarbią sąlygą: „daiktas, į

²⁴ Locke J. Esė apie tikrąją valdžios kilmę, apimtį ir tikslą (antras traktatas apie valdžią). – Vilnius: Mintis, 1992.

²⁵ Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004. P. 37.

kuri asmuo įdėjo tam tikro darbo tampa to asmens nuosavybe, jeigu pakankamai gėrybių yra palikta kitiems asmenims“²⁶. Vadinasi, pagal J. Locke nuosavybės teisės teoriją, asmuo savo darbu nuosavybės teisę į daiktą galėjo įgyti tik jeigu tokią teisę įgijus, liks pakankamai gėrybių kitiems asmenims, kurie savo darbu šias gėrybes taip pat galės įgyti nuosavybėn. Kaip jau buvo minėta, J. Locke nuosavybės teisės teorija turėjo nemažą įtaką formuojantis prigimtinėi autorių teisių apsaugos teorijai, kuri autorių teisių apsaugą iš dalies aiškina tuo, jog autorius, savo darbu sukūręs kūrinį, turi išimtinę nuosavybės teisę į jį. Autorės nuomone, ši J. Locke nuosavybės teisės teorija gali paaiškinti autorių teisių apribojimų atsiradimo pagrindus.

Pripažįstama, kad dauguma bet kokių naujovių atsiranda ankstesnių technologijų ir žinių pagrindu. Netgi įvairūs tyrimai rodo, kad tose valstybėse ar regionuose, kuriuose technikos išradimai ir žinios yra visuomenei prieinami pakankamai laisvai, pastebimas didesnis technologinis progresas, juose sukuriam daugiau naujovių²⁷. Tas pats pasakytina ir apie kūrybą. Paprastai nauji kūriniai nėra kuriami „vakuume“. Kurdamas naują kūrinį, autorius dažnai tiesiogiai ar netiesiogiai remiasi kitų autorių anksčiau sukurtais kūriniais ir juose išreikštomis idėjomis. Šie kūriniai formuoja autoriaus požiūrį, jo mentalitetą, patirtį, skatina autoriaus idėjas, kurios transformuojasi į naujus kūrinius. Vadinasi, tokiomis sąlygomis sukūręs naują kūrinį, autorius įpareigojamas leisti kitiems esamiems ar būsimiems autoriams naudotis jo kūriniais taip pat kaip šio kūrinio kūrybos procese jis naudojosi kitų autorių kūriniais²⁸. Kaip teigia M. Senftleben: „nenormalu, kai autoriai užgniaužia kvėpavimo erdvę kitiems asmenims naudoti jų kūrinius, kuri jam pačiam padėjo juos sukurti“²⁹. Galima daryti pagrįstą išvadą, kad būtent šiame kontekste atsiskleidžia anksčiau minėta J. Locke nuosavybės teisės teorija. Kurdamas tam tikrą kūrinį, autorius naudoja bendrą paveldą – kalbą, mitus, meno formas, idėjas. Savo pastangomis, skoniu, meniškumu bei nuomone autorius šį paveldą sujungia į naują visumą ir sukuria naują kūrinį³⁰. Atsižvelgiant į šiuos kūrybos ypatumus, išimtinės teisės į kūrinį autorius gali įgyti tik palikdamas pakankamai kūrybinių galimybių kitiems asmenims, kad pasinaudodami bendru paveldu, jie taip pat galėtų kurti naujus kūrinius ir įgyti į juos išimtinės teisės. Būtent šis J. Locke nuosavybės teisės teorijos principas nulėmė suvokimą, kad autorių teisių apsauga (kaip ir nuosavybės teisė) negali būti absoliuti: turi būti numatyti tam tikri autorių teisių apribojimai,

²⁶ Locke J. *Esė apie tikrąją valdžios kilmę, apimtį ir tikslą* (antras traktatas apie valdžią). – Vilnius: Mintis, 1992.

²⁷ Hugenholtz P. B., Okediji R. L. *Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright. Final Report*// http://ictsd.net/downloads/2008/08/intle_hugenholtzokediji.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P. 10.

²⁸ Senftleben M. *Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law)*. – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004. P. 38.

²⁹ *Ibid.* P. 300.

³⁰ Gordon W. J. *Do We have a Right to Speak with Another's Language? Eldred and the Duration of Copyright*// *Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy*. – Hague: Kluwer Law International, 2004.

kada autoriaus kūrinys gali būti naudojamas ir be jo sutikimo, tokiu būdu užtikrinant kūrybines galimybes kitiems esamiems ar būsimiems autoriams.

1.3. Autorių teisių apribojimų paskirtis

Dar prieš įstatymo lygiu įtvirtinant autorių teisių apsaugą, buvo suvokta, kad autorių teisių apsauga yra neatsiejamai susijusi su kitomis teisinėmis vertybėmis, kurioms besąlygiška autorių teisių apsauga gali kelti didelę grėsmę. Šios teisinės vertybės yra visuomenės teisė į informaciją, saviraiškos laisvė, teisė į privatumą, mokslą bei kitos prigimtinės žmogaus teisės³¹.

Kadangi tiek autorių teisės, tiek visuomenės teisė į informaciją, saviraiškos laisvė, teisė į privatumą ir į mokslą buvo laikomos svarbiomis teisinėmis vertybėmis, vėliau prigimtinių žmogaus teisių pavidalu įtvirtintomis tarptautiniuose žmogaus teises reglamentuojančiuose teisės aktuose ir nacionalinėse valstybių konstitucijose, nuo pat autorių teisių apsaugos pradžios autorių teisių apribojimų paskirtis buvo užtikrinti tinkamą autorių teisių pusiausvyrą su kitomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis – visuomenės teise į informaciją, saviraiškos laisvę, teisę į privatumą, mokslą bei kitomis žmogaus teisėmis. Šiame magistro baigiamojo darbo skirsnyje autorių teisių apribojimų paskirties kontekste detaliau nagrinėjamas autorių teisių, visuomenės teisės į informaciją, saviraiškos laisvės ir kitų prigimtinių žmogaus teisių santykis.

Prieš pradėdant detaliau kalbėti apie autorių teisių apribojimų paskirtį, reikia išanalizuoti vieną su autorių teisių apribojimų paskirtimi labai susijusį aspektą. Kadangi, kaip jau minėta, autorių teisių apribojimų paskirtis yra suderinti autorių teises su kitomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis – visuomenės teise į informaciją, saviraiškos laisvę, teisę į privatumą ir mokslą, reikia išsiaiškinti ar autorių teisių apribojimų kontekste visuomenė turi teises ar tik interesus. Nors neabejotina, kad visuomenės teisė į informaciją, saviraiškos laisvė, teisė į privatumą bei mokslą yra prigimtinių žmogaus teisių, tačiau kyla klausimas ar jos taip pat traktuojamos autorių teisių apribojimų kontekste. Šis klausimas turi ne tik teorinę, bet ir praktinę reikšmę. Nuo to, ar autorių teisių apribojimų kontekste visuomenė turi teises ar tik interesus, priklauso autorių teisių apribojimų sampratos apimtis ir jos interpretavimas: teisės visuomenei suteikia kur kas didesnes galimybes autorių teisių apribojimų kontekste negu interesai.

Teisės literatūroje dominuoja nuomonė, kad tik autorius yra teisių turėtojas, o jo teisių apribojimo institutas rodo tik visuomenės interesą³², todėl kalbant apie autorių teisių apribojimų paskirtį, beveik visada yra vartojamas „autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo“ terminas. Tarptautiniuose ir regioniniuose autorių teises reglamentuojančiuose teisės aktuose taip

³¹ Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004.

³² Mizaras V. Autorių teisė. I tomas. – Vilnius: Justitia, 2008. P. 494.

pat dominuoja „visuomenės interesų“ terminas. Tuo tarpu tarptautiniuose žmogaus teises reglamentuojančiuose teisės aktuose kalbama apie autorių ir visuomenės teises. Pavyzdžiui, 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, 1966 m. Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte, 1966 m. Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte kalbama apie kiekvieno žmogaus teises į informaciją, saviraiškos laisvę, teises į privatumą bei mokslą.

Kalbant apie prigimtinių žmogaus teisių ribojimą, pripažįstama, kad jos gali būti ribojamos laikantis trijų pagrindinių sąlygų: **pirma**, žmogaus teisės gali būti ribojamos tik įstatymų numatytais atvejais, **antra**, tokie ribojimai turi būti būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti *kitų asmenų teises bei laisves*, visuomenei konstituciškai svarbius tikslus, **trečia**, ribojant žmogaus teises turi būti paisoma proporcingumo principo³³. Turint omenyje, kad autorių teisės yra prigimtinių žmogaus teisių, jų ribojimui taip pat taikytinos minėtos žmogaus teisių ribojimo sąlygos. Taigi, kadangi bet kokie žmogaus teisių ribojimai galimi tik tada, kai jie yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti *kitų asmenų teises bei laisves*, visuomenei konstituciškai svarbius tikslus, darytina išvada, jog autorių teisės gali būti ribojamos *tik siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves*, todėl autorių teisių apribojimų kontekste turėtų būti laikoma, kad visuomenė turi ne tik interesus, bet ir teises. Tokią išvadą iš dalies patvirtina pastaruoju metu pastebėta tendencija leisti visuomenei reikšti reikalavimus autoriams, kad jie sudarytų visuomenei galimybes tinkamai naudotis autorių teisių apribojimais. Ši tendencija ypač sustiprėjo po to, kai savo teisių apsaugai autoriai pradėjo naudoti įvairias technines apsaugos priemones, ribojančias kūrinių prieigą ir jų naudojimą elektroninėje erdvėje³⁴. Nepaisant to, kad autorių teisių apribojimų kontekste visuomenė turėtų turėti ne tik interesus, bet ir teises, šis klausimas teorijoje ir praktikoje šiai dienai yra tikrai probleminis, nes vis dar laikomasi nuomonės, jog tik autorius yra teisių turėtojas, o jo teisių apribojimo institutas rodo visuomenės interesus. Nors, autorės nuomone, autorių teisių apribojimų kontekste visuomenė turėtų turėti teises, o ne tik interesus, atsižvelgiant į teisės teorijoje ir praktikoje nusistovėjusią terminiją, toliau šiame darbe vartojamas „visuomenės interesų“ terminas.

Kalbant apie autorių teisių, kaip prigimtinių žmogaus teisių, įtvirtinimą tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose, pažymėtina, jog autorių teisės tiesiogiai buvo įtvirtintos jau pirmajame tarptautiniame žmogaus teises reglamentuojančiame teisės akte – 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, kurios 27 str. 2 d. buvo numatyta, jog „kiekvienas turi teisę į savo moralinių ir materialinių interesų, atsirandančių iš mokslo, literatūros arba meno kūrinių, kurių

³³ Žr. pavyzdžiui, 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 29 str. 2 d., 1966 m. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 4 str.

³⁴ Žr. pavyzdžiui, Vokietijos, Ispanijos, Prancūzijos, Lietuvos autorių teisių apsaugą reglamentuojančius įstatymus, kuriuose tam tikrais atvejais kūrinių naudotojams yra suteikiama teisė kreiptis į teismą, jeigu autorių teisių subjektai neleidžia kūrinių naudotojams pasinaudoti įstatymų numatytais autorių teisių apribojimais.

autorius jis yra, apsaugą³⁵. Panašios nuostatos buvo numatytos ir 1966 m. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 15 str. 1 d.³⁶, o taip pat 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 19 str.³⁷. Kalbant apie 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, pažymėtina, kad nors joje, priešingai nei prieš tai minėtuose tarptautiniuose teisės aktuose, nebuvo tiesiogiai įtvirtintos autorių teisės, remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo išaiškinimais *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal*³⁸ byloje bei kitose panašiose bylose, autorių teisės pripažįstamos ir ginamos pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 1 str., kuriame reglamentuojama nuosavybės teisė³⁹. Autorių teisės, kaip prigimtinės žmogaus teisės, taip pat yra įtvirtintos ir daugelio valstybių nacionalinėse konstitucijose. Vienių valstybių konstitucijose autorių teisės yra įtvirtintos tiesiogiai, pavyzdžiui JAV, Švedijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos, o kitų valstybių, pavyzdžiui, Prancūzijos, Vokietijos, Austrijos ir Lenkijos – netiesiogiai. Pastaruoju atveju autorių teisės, kaip prigimtinės žmogaus teisės, yra išvedamos iš kitų prigimtinių žmogaus teisių, tokių kaip teisė į nuosavybę bei orumą⁴⁰.

Toliau šiame magistro baigiamojo darbo skirsnyje autorių teisių apribojimų paskirtis atskirai aptariama autorių teisių santykyje su visuomenės teise į informaciją bei saviraiškos laisve, o taip pat su kitomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis.

Autorių teisių apribojimų paskirtis autorių teisių santykyje su visuomenės teise į informaciją bei saviraiškos laisve

Visuomenės teisė į informaciją bei saviraiškos laisvė kartais išreiškiamos bendrai kaip saviraiškos laisvė⁴¹, tačiau dažniausiai išskiriamos kaip savarankiškos prigimtinės žmogaus teisės. Visuomenės teisė į informaciją bei saviraiškos laisvė yra įtvirtintos visuose svarbiausiuose žmogaus teises reglamentuojančiuose teisės aktuose. Pirmiausia šios žmogaus teisės buvo numatytos 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, kurios 19 str. nustatyta, kad „kiekvienas turi teisę laisvai laikytis savo įsitikinimų ir juos reikšti; ši teisė apima laisvę nekliudomam turėti savo nuomonę ir ieškoti informacijos bei idėjų, jas gauti ir skleisti visokiomis priemonėmis ir nepaisant valstybių sienų“⁴². Be to, visuomenės teisė į informaciją bei saviraiškos laisvė taip pat yra įtvirtinta ir Deklaracijos 27 str. 1 d., kurioje nustatyta, jog

³⁵ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

³⁶ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.

³⁷ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

³⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Anheuser-Busch Inc v. Portugal*. 2007. Nr. 73049/01.

³⁹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

⁴⁰ Žr., pavyzdžiui, Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo praktiką, pagal kurią turtinės autorių teisės ginamos pagal Pagrindinio įstatymo 14 (1) str. - teisę į nuosavybę, o neturtinės – pagal 1 (1) – teisę į orumą.

⁴¹ Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004. P. 24.

⁴² Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

„kiekvienas turi teisę laisvai dalyvauti bendruomenės kultūriniame gyvenime, gėrėtis menu, dalytis mokslo pažangos laimėjimais ir jų teikiama nauda“. Panašios nuostatos buvo inkorporuotos į 1966 m. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 15 str. 1 d., kurioje įtvirtintos kiekvieno žmogaus teisės dalyvauti kultūriniame gyvenime ir naudotis mokslo pažangos bei jos praktinio taikymo laimėjimais⁴³, o taip pat į 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 19 str. 2 d., kurioje kiekvienam žmogui garantuojama teisė į saviraiškos laisvę, apimančią „laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir perteikti visokią informaciją bei idėjas, nepaisant valstybių sienų, žodžiu, raštu arba per spaudą, arba meninėmis išraiškos formomis, arba kitokiais būdais savo nuožiūra“⁴⁴. Visuomenės teisę į informaciją bei saviraiškos laisvę tiesiogiai įtvirtina ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 str. 1 d.: „kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus. Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybių sienų“⁴⁵. Pažymėtina, kad visuomenės teisę į informaciją bei saviraiškos laisvę taip pat tiesiogiai įtvirtina ir daugumos valstybių nacionalinės konstitucijos.

Taigi, autorių teisės ir visuomenės teisė į informaciją bei saviraiškos laisvę yra prigimtinės žmogaus teisės. Teisės teorijoje ir praktikoje yra pabrėžiama, kad visos tarptautiniuose žmogaus teises reglamentuojančiuose teisės aktuose bei nacionalinėse valstybių konstitucijose įtvirtinamos prigimtinės žmogaus teisės yra vienodai svarbios, todėl nei viena iš jų negali būti iškeliama aukščiau už kitas prigimtinės žmogaus teises ir konstitucines vertybes, juo labiau, nei viena iš jų negali užgožti kitų prigimtinių žmogaus teisių ir konstitucinių vertybių. Kaip yra ne kartą konstatavęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas: „visos Konstitucijos nuostatos sudaro darnią sistemą, tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti vien pažodžiui, nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima priešpriešinti kitoms Konstitucijos nuostatoms ir aiškinti jas taip, kad būtų iškreiptas ar paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes tuomet būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė“⁴⁶.

Autorių teisės ir visuomenės teisė į informaciją bei saviraiškos laisvę turi daug bendro: jos remia ir sąlygoja viena kitą, bet taip pat jos dažnai yra supriešinamos⁴⁷. Būtent siekiant

⁴³ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.

⁴⁴ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

⁴⁵ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

⁴⁶ LR Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Konstitucinio Teismo įgaliojimų peržiūrėti savo nutarimą ir nutraukti pradėtą teiseną, taip pat dėl teismų finansavimo peržiūrėjimo“// Valstybės žinios. 2006-03-31, Nr. 36-1292, 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl teisminės valdžios konstitucinės sistemos ir savivaldos, teisėjų paskyrimo, paaugstinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, taip pat dėl teisėjų įgaliojimų pratęsimo“// Valstybės žinios. 2006-05-11, Nr. 51-1894; 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas „Dėl teisės aktų, susijusių su kariuomenės pertvarka, konstitucingumo“// Valstybės žinios. 2009-09-26, Nr. 115-4888.

⁴⁷ Rosen J. Copyright in Perspective: External Limitations on Copyright// Quo Vadis, Copyright?. EBU Copyright Symposium. Barcelona. 2006.

užtikrinti, kad tarp autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės, kaip prigimtinių žmogaus teisių, nebūtų priešpriešos, kad nei viena iš šių žmogaus teisių neužgožtų kitos prigimtinių žmogaus teisės, buvo sukurti autorių teisių apribojimai, kurie padeda suderinti autorių teises su visuomenės teise į informaciją bei saviraiškos laisvę ir pasiekti konstituciškai tinkamą jų pusiausvyrą.

Teisės literatūroje ir praktikoje pripažįstama, kad pusiausvyra tarp autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės pasiekama suteikiant autoriui monopolinę teisę į kūrinių, tačiau tam tikrais atvejais paliekant visuomenei galimybę naudoti kūrinių ir be autoriaus sutikimo⁴⁸. Ši autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės pusiausvyra, kurią sukuria ir palaiko autorių teisių apribojimai, užtikrina visuomenės prieigą prie įvairių informacijos šaltinių ir tokiu būdu skatina nepriklausomo mąstymo ir idėjų vystimąsi⁴⁹. Be to, kaip *Handyside* byloje pasakė Europos Žmogaus Teisių Teismas: „saviraiškos laisvė sudaro esminį demokratinės visuomenės pagrindą, vieną pagrindinių sąlygų jos progresui ir vystimuisi kiekvieno žmogaus“⁵⁰, todėl laisvai prieinamos informacijos įvairovė taip pat leidžia visuomenei priimti tinkamus sprendimus ir tokiu būdu skatina demokratiją⁵¹. Autorių teisių apribojimų dėka sukurta autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės pusiausvyra taip pat skatina kūrybingumą, veikia kaip įkvėpimo šaltinis, todėl yra būtina sąlyga naujai kūrybai⁵². Atsižvelgiant į tai, kai kurie autoriai teigia, kad autorių teisės ir visuomenės teisė į informaciją bei saviraiškos laisvę iš esmės yra „dvi tos pačios monetos pusės“. Pavyzdžiui M. Senftleben teigia, kad abejose autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės pusiausvyros pusėse yra autoriai – asmenys, kurie naudodamiesi autorių teisių apribojimais, ieško informacijos kitų autorių kūriniuose, juos naudoja, cituoja, kritikuoja ir panašiai ir, kurie sukūrę naują kūrinių, reikalauja jo apsaugos⁵³. Įvertindamas šį kūrybos procesą, M. Senftleben nurodo, kad tikslas apginti autorių teises ir skatinti kūrybą nėra pasiekiamas vien per stiprią autorių teisių apsaugą, kuri suteikia galimybę autoriams gauti pelną - jis pasiekiamas ir per sąlygų kūrybai sudarymą, kurias užtikrina būtent autorių teisių apribojimai⁵⁴. Ch. Geiger taip pat pritaria tokiai nuomonei, todėl nurodo, jog nustatant autorių teisių apribojimus ir juos interpretuojant visada reikia turėti omenyje, kad šių

⁴⁸Lepage A. Overview of Exceptions and Limitations to Copyright in the Digital Environment// <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139696e.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-20.

⁴⁹ Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004. P. 298.

⁵⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Handyside v. The United Kingdom*. 1976. Nr. 5493/72.

⁵¹ Birnhack M. D. Copyrighting Speech: A Trans' Atlantic View// Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy. – Hague: Kluwer Law International, 2004.

⁵² Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – Hague: Kluwer Law International, 2004. P. 298.

⁵³ Ibid, P. 41.

⁵⁴ Ibid. P. 297.

apribojimų suteikiamos naudos gavėjai dažnai pirmiausia yra patys autoriai⁵⁵. Vadinasi, autorių teisių apribojimai naudingi ne tik plačiajai visuomenei, bet ir patiems autoriams, kurie tuo pačiu metu turi teisę į informaciją bei saviraiškos laisvę, o jų pagrindu sukūrę kūrinį – autorių teises. Taigi, autorių teisių apribojimai užtikrina skirtingų vieno asmens teisių bei laisvių pusiausvyrą.

Nurodyti autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės pusiausvyros ypatumai buvo pastebėti jau kuriant pirmuosius autorių teisių apsaugą reglamentuojančius teisės aktus, tokius kaip 1709 m. Anos Statutas⁵⁶ ar 1797 m. JAV Konstitucija⁵⁷, kurie utilitarinės autorių teisių apsaugos teorijos pagrindu kartu su autorių teisėmis įtvirtino ir jų apribojimus. Priimant šiuos teisės aktus buvo manoma, jog autorių teisių apribojimai bus veiksminga teisinė priemonė, galinti suderinti autorių teises su visuomenės teise į informaciją bei saviraiškos laisvę, tačiau pastaruoju metu teisės teorijoje ir praktikoje vis dažniau sutinkama priešingų nuomonių. Teigiama, kad autorių teisių apribojimai ne visada padeda tinkamai suderinti šias prigimtines žmogaus teises, todėl ne visada leidžia išvengti jų konflikto. Pastaruoju metu vis dažniau pastebima, kad dėl technologinės pažangos pasikeitus kūrinio apsaugos galimybėms, teisės aktuose įtvirtinti autorių teisių apribojimai nėra pakankami apginti visuomenės teisę į informaciją bei saviraiškos laisvę, kurias vis labiau užgožia stiprėjanti autorių teisių apsauga⁵⁸. Atsižvelgiant į šias tendencijas, teisės teorijoje ir praktikoje keliama klausimai, ar visuomenės teisė į informaciją bei saviraiškos laisvę gali būti pasitelkiamos tiesiogiai kaip papildoma priemonė tuo atveju, kai šių prigimtinių žmogaus teisių negali tinkamai apginti teisės aktuose įtvirtinti autorių teisių apribojimai. Šiuo klausimu vyrauja du požiūriai: amerikietiškas ir europietiškas⁵⁹. Kadangi autorių teisių apribojimų paskirtis yra užtikrinti autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės pusiausvyrą, būtina išsiaiškinti ar autorių teisių apribojimai yra pajėgūs įgyvendinti šią paskirtį, o jeigu nėra, ar ją galima įgyvendinti tiesiogiai pasitelkus pačią visuomenės teisę į informaciją bei saviraiškos laisvę. Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, toliau nagrinėjami amerikietiškas ir europietiškas požiūris į šią problemą.

Nagrinėdamas minėtus požiūrius, Birnhack remiasi autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės internalizacijos idėja, kuri reiškia, kad autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės konfliktas yra perkeltas į pačią autorių

⁵⁵ Geiger Ch. Creating Copyright Limitations Without Legal Basis: the „Buren“ Decision, a Liberation?// *International Review of Intellectual Property and Competition Law*. 2005, 36(7), P. 848.

⁵⁶ Anos statutas// 8 Anne, c. 19 (1710).

⁵⁷ JAV Konstitucija// http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm. Prisijungimo laikas: 2009-10-24.

⁵⁸ Burrell, R., Coleman, A. *Copyright Exceptions: the Digital Impact*. - Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

⁵⁹ Birnhack M. D. *Copyrighting Speech: A Trans' Atlantic View*// *Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy*. – Hague: Kluwer Law International, 2004.

teisę. Šis minėto konflikto perkėlimas gali turėti dvi formas: mechaninę (angl. *mechanical*) ir substantyvinę (angl. *substantive*). Mechaninė autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės konflikto internalizacijos forma reiškia, kad autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės konfliktas yra išsprendžiamas pačios autorių teisės viduje, t.y. autorių teisėje numčius tam tikras autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės suderinimo priemones, pavyzdžiui, autorių teisių objektui keliamus reikalavimus, idėjos nesaugojimo principą, autorių teisių apribojimus ir panašiai. Substantyvinė autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės konflikto internalizacijos forma reiškia, kad realiai konfliktas tarp autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės apskritai neegzistuoja ir negali egzistuoti, nes visos šios prigimtinės žmogaus teisės siekia tų pačių tikslų, todėl tarp jų negali būti jokio konflikto⁶⁰.

Amerikietiškas požiūris, remdamasis substantyvine ir mechanine konflikto internalizacijos formomis, konflikto galimybę tarp autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės visiškai neigia, todėl neleidžia atskirai nuo teisės aktuose numatytų autorių teisių apribojimų, visuomenės teisę į informaciją bei saviraiškos laisvę pasitelkti kaip tiesioginę ir papildomą priemonę riboti autorių teises. Šis požiūris grindžiamas JAV Konstitucijoje įtvirtinta nuostata, kad autorių teisių apsauga yra suteikiama siekiant skatinti mokslo pažangą⁶¹. Remiantis šia Konstitucijos nuostata, pripažįstama, kad tiek autorių teisė, tiek visuomenės teisė į informaciją bei saviraiškos laisvę turi tą patį tikslą – skatinti mokslo pažangą, nors šio tikslo ir siekia skirtingais būdais⁶². Kaip buvo pasisakyta JAV teismų nagrinėtoje *Harper & Row Publishers v. Nation Enterprises* byloje: „autorių teisė yra saviraiškos laisvės variklis“⁶³. Šiuo atžvilgiu pasireiškia substantyvinė autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės konflikto internalizacijos forma. Be to, taip pat yra teigiama, kad autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės konfliktas yra išspręstas teisės aktuose numčius specialias autorių teisių ir visuomenės teisės bei saviraiškos laisvės suderinimo priemones, tokias kaip idėjos nesaugojimo principas ir *fair use* doktrina, todėl papildomai autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės konfliktas kilti negali⁶⁴. Šiuo atžvilgiu pasireiškia mechaninė autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės konflikto internalizacijos forma. Taigi, dėl nurodytų priežasčių amerikietiškojo požiūrio besilaikantys teismai visiškai neigia autorių teisių ir visuomenės teisės į

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ JAV Konstitucija// http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm. Prisijungimo laikas: 2009-10-24.

⁶² Birnhack M. D. Copyrighting Speech: A Trans' Atlantic View// Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy. – Hague: Kluwer Law International, 2004.

⁶³ JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Harper & Row Publishers v. Nation Enterprises*, 471 U.S. 539 [1985]

⁶⁴ Birnhack M. D. Copyrighting Speech: A Trans' Atlantic View// Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy. – Hague: Kluwer Law International, 2004.

informaciją bei saviraiškos laisvės konfliktą, todėl atmets bet kokią galimybę šiuo konfliktu remtis siekiant pateisinti autorių teises pažeidžiančius veiksmus, kurių nepateisina teisės aktuose numatyti autorių teisių apribojimai⁶⁵. Toks teismų požiūris neseniai buvo patvirtintas JAV Aukščiausiojo teismo nagrinėtoje *Eldred v. Ashcroft*⁶⁶ byloje, kurioje buvo pasakyta, jog autorių teisių įstatymuose įtvirtinti mechanizmai, tokie kaip *fair use* doktrina ir idėjos nesaugojimo principas, yra pakankamos priemonės suderinti autorių teises su visuomenės teise į informaciją bei saviraiškos laisvę. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad šioje byloje galimybė tiesiogiai remtis teise į informaciją bei saviraiškos laisvę kategoriškai nebuvo atmesta, todėl *Eldred v. Ashcroft* byla palieka galimybę, kad ateityje tokia gynybos priemonė vis dėlto gali būti leidžiama.

Europietiškas požiūris autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės konfliktą aiškina remdamasis tik mechanine jo internalizacijos forma, nes substantyvinės konflikto internalizacijos formos nepripažįsta. Toks europietiškojo požiūrio skirtumas nuo amerikietiškojo požiūrio yra nulemtas kontinentinės teisinės sistemos valstybėse pripažįstamos prigimtinių autorių teisių apsaugos teorijos idėjų, pagal kurias autorių teisių apsauga yra suteikiama ne visuomenės interesais, o individualaus autoriaus interesais, kuri su kūrinio sieja „šventas ryšys“⁶⁷. Pagal europietišką požiūrį, autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės konfliktas yra išsprendžiamas pasitelkus tam tikras teisės aktuose įtvirtinamas priemones, todėl tarp šių prigimtinių žmogaus teisių konflikto kaip ir nėra, tačiau priešingai nei pagal amerikietišką požiūrį, nėra atmetama galimybė jam kilti. Europietiškojo požiūrio besilaikantys teismai pastaruoju metu yra linkę pripažinti autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės konfliktą, todėl nors dar nedrąsiai, tačiau palieka galimybę šiuo konfliktu remtis siekiant pateisinti autorių teises pažeidžiančius veiksmus, kurių nepateisina teisės aktuose numatyti autorių teisių apribojimai⁶⁸. Tokia galimybė neseniai buvo patvirtinta Jungtinės Karalystės teismų nagrinėtoje *Ashdown v. Telegraph Group Ltd* byloje, kurioje pasakyta, jog tam tikrais retais atvejais tarp autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės gali egzistuoti išorinis, neinternalizuotas konfliktas, kurį spręsti galima tiesiogiai remiantis visuomenės teise į informaciją bei saviraiškos laisvę⁶⁹.

Taigi, remiantis išdėstytais argumentais, darytina išvada, kad pagal amerikietišką požiūrį, autorių teisių apribojimai tinkamai įgyvendina savo paskirtį – suderinti autorių teises su

⁶⁵ JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Harper & Row Publishers v. Nation Enterprises*, 471 U.S. 539 [1985]; *McGraw-Hill Inc. v. Worth Publishers*, 335 F. supp. 415, 422 [SDNY 1971]

⁶⁶ JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Eldred v. Ashcroft* (01-618) 537 U.S. 186 [2003]

⁶⁷ Hugenholtz P. B. Copyright and Freedom of Expression in Europe// Expanding the Boundaries of Intellectual Property. – Oxford: Oxford University Press, 2001.

⁶⁸ Žr., pavyzdžiui, Olandijos: Apeliacinio teismo bylą *Anne Frank fonds v. B. V. Het Parool* (decision of the Gerechhof Amsterdam, of 8 July 1999), Vokietijos: Berlyno apylinkės teismo bylą *Maifeiern*, 1960, in GRUR, 1962/04, Prancūzijos: Paryžiaus apylinkės teismo bylą *Utrillo v. France* 2 TGI Paris, 23 Feb 1999, Case 98/7053.

⁶⁹ Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo Teismo byla *Ashdown v. Telegraph Group Ltd* [2001] R.P.C. 34

visuomenės teise į informaciją bei saviraiškos laisvę ir pasiekti konstituciškai tinkamą jų pusiausvyrą. Tuo tarpu pagal europietiškąją požiūrį, vis dėlto laikoma, kad praktikoje gali pasitaikyti tam tikrų išimtinių atvejų, kada teisės aktuose numatyti autorių teisių apribojimai netinkamai vykdys savo paskirtį, todėl tokiais atvejais ją bus galima įgyvendinti tiesiogiai pasitelkus pačią visuomenės teisę į informaciją bei saviraiškos laisvę, kurios šiais išimtiniais atvejais užtikrins autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją bei saviraiškos laisvės konstituciškai tinkamą pusiausvyrą.

Autorių teisių apribojimų paskirtis autorių teisių santykyje su kitomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis

Kaip jau buvo minėta, autorių teisių apribojimų paskirtis yra suderinti autorių teises ne tik su visuomenės teise į informaciją bei saviraiškos laisvę, bet taip pat ir su kitomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis, pavyzdžiui, visuomenės teise į privatumą, teise į mokslą bei kitomis žmogaus teisėmis, kurias taip pat įtvirtina iš esmės visi svarbiausi tarptautiniai žmogaus teises reglamentuojantys teisės aktai: 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas bei 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, o taip pat ir nacionalinės valstybių konstitucijos.

Autorių teisių apribojimai autorių teisių santykyje su visuomenės teise į privatumą, užkerta kelią autoriams savo išimtinėmis teisėmis naudotis privačioje kiekvieno asmens erdvėje⁷⁰. Tokia autorių teisių ir visuomenės teisės į privatumą pusiausvyrą pateisinama tuo, kad kūrinį naudojant asmeniniams tikslams, nesiekiamą komercinės naudos, dėl ko toks kūrinio naudojimas tradiciškai yra mažareikšmis, todėl nevertas visuomenės teisės į privatumą pažeidimo⁷¹. Dėl šių priežasčių, o taip pat dėl to, kad autorius dažnai tiesiog neturi galimybių kontroliuoti kūrinio naudojimo tuo atveju, kai jis naudojamas asmeniniais tikslais (rinkos klaidos doktrina, angl. *market failure*), buvo įtvirtintas autorių teisių apribojimas, leidžiantis be autoriaus sutikimo naudoti kūrinį asmeniniais tikslais. Būtent šis autorių teisių apribojimas įgyvendina autorių teisių apribojimų paskirtį autorių teisių santykyje su visuomenės teise į privatumą. Tačiau pažymėtina, kad dėl technologijos pažangos, kuri įgalina autorių teisių subjektus kontroliuoti kūrinių elektroninėje erdvėje prieigą ir naudojimą, pastaruoju metu teisės literatūroje vis dažniau atsiranda nuomonių, kad asmeninio naudojimo apribojimui kyla grėsmė išnykti, nes naudodami technines apsaugos priemones, autoriai galės visiškai kontroliuoti bet kokius kūrinių

⁷⁰ Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004. P. 32.

⁷¹ Ibid.

panaudojimo būdus. Atsižvelgiant į šiuos technologinius pokyčius, siekiant išsaugoti asmeninio naudojimo autorių teisių apribojimą, siūlytina jį aiškinti tik visuomenės teisės į privatumą kontekste ir visiškai atsiriboti nuo rinkos klaidos doktrinos.

Autorių teisių apribojimais autorių teisių santykyje su visuomenės teise į mokslą padeda užtikrinti, kad visuomenė turėtų bent minimalias galimybes tobulėti: siekti išsilavinimo, kurti, mokytis, vykdyti mokslinius tyrimus. Pažymėtina, kad autorių teisių apribojimais autorių teisių santykyje su visuomenės teise į mokslą turi neabejotiną reikšmę visuomenės progresui, o ypač tai pastebima besivystančiose valstybėse. Turėjimas galimybės naudotis kūriniais be autorių teisių subjekto sutikimo, padeda besivystančioms valstybėms siekti informuotos ir išsilavinusios visuomenės, o taip pat skatinti demokratines idėjas.

Apibendrinant aukščiau išdėstytus argumentus, galima daryti išvadą, kad **autorių teisių apribojimų paskirtis** – suderinti autorių teises su visuomenės teise į informaciją, saviraiškos laisvę, teise į privatumą, mokslą bei kitomis prigimtiniėmis žmogaus teisėmis ir užtikrinti konstituciškai tinkamą jų pusiausvyrą.

1.4. Autorių teisių apribojimų samprata (siaurąja prasme)

Kaip jau buvo minėta, autorių teisių apribojimais gali būti suvokiami plačiąja ir siaurąja prasme. Kadangi teisės teorijoje ir praktikoje autorių teisių apribojimais dažniausiai suvokiami siaurąja prasme, toliau šiame magistro baigiamajame darbe nagrinėjama būtent ši autorių teisių apribojimų samprata. **Autorių teisių apribojimus siaurąja prasme** būtų galima apibrėžti kaip autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemonę, kurios pagrindu, dar tebegaliojant autorių teisių galiojimo terminui, tam tikrais įstatyme specialiai numatytais atvejais leidžiama naudoti kūrinį be autoriaus sutikimo ir nemokant jam atlyginimo arba mokant jam tam tikrą kompensaciją už kūrinio naudojimą. Autorių teisių apribojimais apima tokius kūrinio naudojimo atvejus kaip kūrinio naudojimas citavimo, kritikos, karikatūros ar parodijos tikslais, kūrinio naudojimas mokymo ir mokslinių tyrimų tikslais, kūrinio atgaminimas asmeniniais tikslais, taip pat reprografijos būdu ir kt. Tarptautinių ir regioninių autorių teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų pagrindu, įvairiose valstybėse yra numatyti panašūs, tačiau ne vienodi autorių teisių

apribojimai. Taip yra dėl to, kad šie teisės aktai paprastai nustato valstybėms tik galimybę, tačiau ne pareigą numatyti juose reglamentuojamus autorių teisių apribojimus⁷².

Šiame darbe jau buvo minėta, jog autorių teisių apribojimai teisės teorijoje ir praktikoje dar vadinami „*autorių teisių išimtimis*“, „*suvaržymais*“ ar „*priverstinėmis licencijomis*“. Šios sąvokos yra susijusios su dviem autorių teisių apribojimų aspektais: **pirma**, autorių teisių apribojimų prigimtimi ir, **antra**, autorių teisių apribojimų atlygintinumu. Pirmasis aspektas teisės literatūroje aiškinamas taip, kad „*autorių teisių išimties*“ sąvoka pabrėžia, jog autorių teisių apribojimai yra išimtis iš išimtinių autorių teisių, todėl autorių teisių išimtinumas galioja visur, kur tik kūrinio naudojimo veiksmai nepatenka į autorių teisių išimčių turinį⁷³. Ši sąvoka yra labiau būdinga prigimtinei autorių teisių apsaugos teorijai pripažįstančioms valstybėms. Tuo tarpu „*autorių teisių apribojimo*“ ar „*suvaržymo*“ sąvoka pabrėžia pačių autorių teisių ribotumą⁷⁴. Išimtinių autorių teisių turinys nustatomas remiantis jų ribomis, o autorių teisių apribojimai vertintini kaip teisiniai instrumentai, nustatantys išimtinių autorių teisių turinį ir jų įgyvendinimo ribas⁷⁵. Ši sąvoka yra labiau būdinga utilitarinę autorių teisių apsaugos teoriją pripažįstančioms valstybėms. Tačiau pažymėtina, jog ne visose valstybėse šios sąvokos vartojamos siekiant pabrėžti autorių teisių apribojimų prigimtį, pavyzdžiui, LR Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatyme yra vartojamas autorių teisių apribojimų, o ne išimčių terminas, nors Lietuvoje tradiciškai pripažįstama prigimtine, o ne utilitarinė autorių teisių apsaugos teorija.

Kalbant apie antrąjį autorių teisių apribojimų aspektą, omenyje turimas apribojimo atlygintinumumas, todėl tuo atveju, kai tam tikras autorių teisių apribojimas yra neatlygintinis jis vadinamas „*išimtimi*“ arba „*apribojimu*“, o kai jis yra atlygintinis – „*priverstine licencija*“ arba „*licencija pagal įstatymą*“⁷⁶. Teisės literatūroje taip pat aiškinama, kad autorių teisių išimties ar apribojimo terminas nurodo į tam tikrą visuomenei naudingą tikslą, o priverstinė licencija – į autoriaus nepajėgumą sukontroliuoti kūrinio naudojimo⁷⁷. Pažymėtina, kad autorių teisių apribojimų sąvokos problema nėra vien teorinė, ji turi nemažą reikšmę autorių teisių apribojimų sampratai ir apribojimų interpretavimui, pavyzdžiui, „*autorių teisių apribojimo*“ terminas leidžia plačiau interpretuoti autorių teisių apribojimus nei „*autorių teisių išimties*“ terminas.

⁷² Žr., pavyzdžiui, Berno konvenciją, 2001 m. Informacinės visuomenės direktyvą.

⁷³ Mizaras V. Autorių teisė. I tomas. – Vilnius: Justitia, 2008. P. 502.

⁷⁴ Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004. P. 22.

⁷⁵ Mizaras V. Autorių teisė. I tomas. – Vilnius: Justitia, 2008. P. 502.

⁷⁶ Ibid. P. 515.

⁷⁷ Hugenholtz P. B., Okediji R. L. Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright. Final Report// http://ictsd.net/downloads/2008/08/intle_hughenoltzokediji.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P.15.; Ricketson S. The Boundaries of Copyright: its Proper Limitations and Exceptions: International Conventions and Treaties// Intellectual Property Quarterly. 1999, 1, P. 58-59.

L. Guibault teigimu, autorių teisių apribojimai yra sudėtinė autorių teisės dalis, pripažįstanti teisėtus visuomenės interesus naudoti kūrinius be autoriaus sutikimo⁷⁸. Tokiais teisėtais visuomenės interesais laikoma prigimtinių visuomenės teisių apsauga, taip pat laisvos informacijos bei žinių sklaidos skatinimas.⁷⁹ Autorių teisių apribojimai taip pat skatina asmeninį tobulėjimą ir dalyvavimą visuomenės reikaluose⁸⁰. Taigi, autorių teisių apribojimai siaurąja prasme, numatydami tam tikras galimybes naudoti kūrinių be autoriaus sutikimo dar nesuėjęs autorių teisių galiojimo terminui, papildo autorių teisių galiojimo terminą, kaip autorių teisių apribojimą, ir kartu su juo padeda užtikrinti pusiausvyrą tarp autorių teisių ir visuomenės interesų.

Teisės literatūroje išskiriamos kelios pagrindinės autorių teisių apribojimų funkcijos. **Pirma**, autorių teisių apribojimai skatina naujų kūrinių kūrybą ir visuomenės pažangą. Kai kurie autoriai autorių teisių apribojimus grindžia tuo, kad jeigu jų nebūtų, būtų žymiai apsunkinamas asmeninis tobulėjimas, apsunkinama naujų kūrinių kūryba, nebūtų galima kritikuoti kitų autorių idėjų ir taip siekti išsiaiškinti tam tikrus gyvenimo faktus, būtų apribojama informacijos sklaida, dėl ko visuomenėje nebūtų skatinamas progresas. **Antra**, tam tikrais atvejais autorių teisių apribojimai padeda įveikti rinkos klaidas (angl. *market failure*), kurios atsiranda tada, kai negali būti pasiektas ekonominis efektyvumas, pavyzdžiui, kai susitarimo sudarymo išlaidos viršija paties susitarimo vertę. **Trečia**, autorių teisių apribojimai padeda apginti visuomenės teises į informaciją, privatumą ir mokslą. **Ketvirta**, autorių teisių apribojimai saugo nuo monopolijų⁸¹.

Autorių teisių apribojimų svarba buvo suvokta gana anksti, jau priimant Berno konvenciją. Parengiamosiose Berno konvencijos konferencijose, tuometinis konferencijų prezidentas Numa Droz 1884 m. pasakė, kad „reikia turėti omenyje tai, jog išimtys absoliučioms autorių teisėms yra diktuojamos viešojo intereso“⁸². Atsižvelgiant į šiuos argumentus buvo nuspręsta, kad Berno konvencija turi nustatyti pusiausvyrą tarp autorių teisių ir su jomis konkuruojančių visuomenės interesų, tokių kaip mokslas, naujienų pranešimai ir panašiai⁸³. Taigi, Berno konvencija nuo pat pradžių įtvirtino keletą visuomenės interesus užtikrinančių autorių teisių apribojimų, leidžiančių valstybėms nacionalinėje autorių teisėje nustatyti atvejus, kada kūrinys gali būti naudojamas be autoriaus sutikimo. Berno konvencija tarp šių atvejų

⁷⁸ Guibault L. The Nature and Scope of Limitations and Exceptions to Copyright and Neighbouring Rights with Regard to General Interest Missions for the Transmission of Knowledge: Prospects for their Adaptation in the Digital Environment//http://portal.unesco.org/culture/en/files/17316/108747977511_guibault_en.pdf/l_guibault_en.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P. 2

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Masiyakurima P. Fair Dealing and Freedom of Expression// Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy. – Hague: Kluwer Law International, 2004.

⁸¹ Bently L., Sherman B. Intellectual Property Law, 2nd ed. – New York: Oxford University Press, 2004. P. 190.

⁸² Jehoram H. C. Restrictions on Copyright and Their Abuse// European Intellectual Property Review. 2005, 27 (10), P. 359.

⁸³ Ricketson S. The Boundaries of Copyright: its Proper Limitations and Exceptions: International Conventions and Treaties// Intellectual Property Quarterly. 1999, 1, P. 58-59.

numatė kūrinio naudojimą citavimo, informavimo einamaisiais klausimais, mokymo ir kitais tikslais. Laikui bėgant Berno konvencijoje buvo įtvirtinta ir daugiau autorių teisių apribojimų, tačiau iki šiol tik vienas apribojimas – kūrinio naudojimas citavimo tikslais, Berno konvencijoje yra privalomas. Dėl visų kitų autorių teisių apribojimų būtinybės nacionalinėje teisėje valstybės sprendžia pačios, todėl autorių teisių apribojimų reglamentavimas įvairiose valstybėse išlieka pakankamai skirtingas.

1967 m. Stokholmo konferencijos metu Berno konvencijoje buvo įtvirtinta autorių teisė atgaminti kūrinių. Šios teisės įtvirtinimas buvo svarbus ne tik autoriams: tai, kaip ši teisė buvo įtvirtinta, nulėmė didžiulius pokyčius autorių teisių apribojimų srityje. Berno konvencijos 9 str. 2 d. buvo nustatyta, kad Sąjungos šalių įstatymams suteikiama teisė atskirais ypatingais atvejais leisti atgaminti tokius kūrinius su sąlyga, kad šis atgaminimas neprieštarautų įprastiniam kūrinio naudojimui ir nepažeistų teisėtų autoriaus interesų⁸⁴. Būtent šioje nuostatoje pirmą kartą buvo įtvirtintas trijų pakopų testas, kuris nuo to laiko tapo kitų tarptautinių teisės aktų ir Europos Sąjungos direktyvų dalimi⁸⁵. Berno konvencijoje trijų pakopų testas buvo skirtas tik atgaminimo teisei, tačiau vėlesni tarptautiniai teisės aktai, tokie kaip TRIPS ir PINO Autorių teisių sutartis, trijų pakopų testą pritaikė visiems autorių teisių apribojimams ir taip gerokai juos apribojo.

Trijų pakopų testas reiškia, kad bet kuris autorių teisių apribojimas turi tenkinti tris sąlygas: *pirma*, autorių teisių apribojimas gali būti numatytas tik tam tikrais specialiais atvejais, *antra*, autorių teisių apribojimas neturi prieštarauti įprastam kūrinio naudojimui ir, *trečia*, autorių teisių apribojimas neturi nepagrįstai pažeisti teisėtų autoriaus interesų. Visos šios trys sąlygos taikomos kumuliatyviai ir iš eilės⁸⁶. Pirmoji trijų pakopų testo sąlyga, kuri reikalauja, kad bet koks autorių teisių apribojimas būtų numatytas tam tikrais specialiais atvejais, reiškia, jog autorių teisių apribojimai turi būti aiškiai apibrėžti, tačiau tai nereiškia, jog negali būti abstrakčiai apibrėžtų autorių teisių apribojimų, tokių kaip bendra JAV *fair use* doktrina. Kitaip tariant, svarbiausia, kad autorių teisių apribojimai būtų nustatyti išimtiniais atvejais, kad šios išimtys netaptų taisyklėmis. Be to, priešingai nei teigia kai kurie autoriai⁸⁷, šiuo atveju nėra reikalaujamas joks ypatingas autorių teisių apribojimų pagrindimo tikslas⁸⁸, vadinasi, svarbesnis

⁸⁴ Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos//Valstybės žinios. 1995. Nr. 40-988.

⁸⁵ Jehoram H. C. Restrictions on Copyright and Their Abuse// European Intellectual Property Review. 2005, 27 (10), P. 361.

⁸⁶ Berno konvencijos dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos komentaras. – Vilnius: Phare, 2001.

⁸⁷ Žr., pavyzdžiui, Limitations and Exceptions// http://www.iprsonline.org/unctadictsd/docs/RB_2.12_update.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-22; Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos sutarčių komentarus. – Vilnius: Phare, 2001.

⁸⁸ Hugenholtz P. B., Okediji R. L. Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright. Final Report// http://ictsd.net/downloads/2008/08/intle_hughenholtzokediji.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P.15

yra autorių teisių apribojimų kiekybinis, o ne kokybinis aspektas⁸⁹. Kalbant apie antrąją trijų pakopų testo sąlygą, pažymėtina, jog ji reikalauja, kad autorių teisių apribojimas nekonkuruotų su įprastu kūrinio naudojimu, t.y. nekonkuruotų su tokiu kūrinio naudojimu, iš kurio autorius pagrįstai tikisi gauti ekonominę naudą. Taigi, autorių teisių apribojimai negali atimti iš autoriaus realaus ar potencialaus pajamų šaltinio⁹⁰. Įvertinant įprastą kūrinio naudojimo sritį, turi būti nustatyta kūrinio rinka, kurioje kūrinys naudojamas įgyvendinant tam tikrą turtinę teisę, tačiau vertinama ne tik reali, bet ir potenciali rinka. Be to, vertinami tik tie veiksmai, kurie yra susiję su konkrečia turtine teise, kuriai taikomas apribojimas. Pagal trečiąją trijų pakopų testo sąlygą reikalaujama, kad autorių teisių apribojimai nepagrįstai nepažeistų teisėtų autoriaus interesų. Teisėtais interesais laikytini ne tik turtiniai, bet ir neturtiniai autoriaus interesai⁹¹. Pagal trečiąją trijų pakopų testo sąlygą, autoriaus teisėti interesai neturi neproporcingai nukentėti lyginant su visuomenės interesais, kurių naudai nustatomi autorių teisių apribojimai. Sprendžiant dėl proporcingumo, įtakos turi tai, ar už tam tikrą autorių teisių apribojimą autorius gauna kokią nors kompensaciją. Taigi, tenkinus pirmąsias dvi trijų pakopų testo sąlygas, gali būti, kad trečioji trijų pakopų testo sąlyga bus tenkinama tik tuo atveju, jeigu autoriui bus numatyta kompensacija⁹². Be kompensacijos tam tikri autorių teisių apribojimai gali būti laikomi neproporcingai pažeidžiantys autorių teisėtus interesus, tačiau pabrėžtina, kad kompensacijos nustatymas ne visais atvejais gali pateisinti autorių teisių apribojimus. Apribojimai negali „nusavinti“ autorių išimtinių teisių, šios teisės turi išlikti, todėl autorių teisių apribojimai neatitiks trečiosios trijų pakopų testo sąlygos, jeigu tokie apribojimai realiai ar potencialiai sukels autoriaus pajamų netekimą⁹³.

Kaip jau buvo minėta, autorių teisių apribojimai turi tenkinti visas tris trijų pakopų testo sąlygas. Teisės literatūroje laikoma, kad pirmoji trijų pakopų testo sąlyga yra pagrindinė, o kitos dvi – papildomos trijų pakopų testo sąlygos. Visos trys trijų pakopų testo sąlygos taikomos iš eilės, todėl, pavyzdžiui, jeigu bus nustatyta, kad autorių teisių apribojimai neatitinka pirmosios trijų pakopų testo sąlygos, klausimas ar apribojimai atitinka kitas dvi trijų pakopų testo sąlygas apskritai nebebus keliamas⁹⁴. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad teisės literatūroje yra nuomonių, kad trijų pakopų testo sąlygos turi būti taikomos visos kartu, kaip vienas bendras visų trijų pakopų testo sąlygų įvertinimas⁹⁵.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid. P. 24.

⁹¹ Mizaras V. Autorių teisė. I tomas. – Vilnius: Justitia, 2008. P. 508.

⁹² Ibid. P. 509.

⁹³ Hugenholtz P. B., Okediji R. L. Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright. Final Report// http://ictsd.net/downloads/2008/08/intle_hughenoltzokediji.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P.15

⁹⁴ Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004.

⁹⁵ Declaration „A Balanced Interpretation of „Three-Step Test“ in Copyright// <http://www.law.qmul.ac.uk/events/docs/Declaration%20Three-Step%20Test.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-25.

M. Senftleben išskiria dvi pagrindines trijų pakopų testo funkcijas: tiesioginę autorių teisių apribojimų kontrolės funkciją ir papildomą autorių teisių apribojimų, numatytų Berno konvencijoje, kontrolės funkciją. Pirminė trijų pakopų testo funkcija yra tiesioginė naujų autorių teisių apribojimų kontrolė, kuri reiškia, kad nacionalinėje teisėje įtvirtindamos tam tikrus naujus autorių teisių apribojimus, valstybės juos turi modeliuoti taip, kad jie atitiktų trijų pakopų testo sąlygas. Tuo tarpu papildoma autorių teisių apribojimų, numatytų Berno konvencijoje, kontrolės funkcija reikalauja, kad nacionalinėje teisėje įtvirtindamos tam tikrus Berno konvencijoje numatytus autorių teisių apribojimus, valstybės juos turi įtvirtinti taip, kad jie atitiktų trijų pakopų testo sąlygas⁹⁶. Pagrindinis šių trijų pakopų testo funkcijų skirtumas yra tai, kad pirmoji trijų pakopų testo funkcija yra skirta visiškai naujų autorių teisių apribojimų įtvirtinimui nacionalinėje teisėje, o antroji – autorių teisių apribojimų, numatytų Berno konvencijoje, įgyvendinimui.

Kaip jau minėta, Berno konvencijos 9 str. 2 d. pavyzdžiu trijų pakopų testas buvo įtvirtintas ir kituose tarptautiniuose, regioniniuose bei nacionaliniuose teisės aktuose. 1994 m. buvo priimta TRIPS sutartis, kuri pirmoji trijų pakopų testą pritaikė visiems autorių teisių apribojimams. TRIPS automatiškai inkorporavo visus Berno konvencijoje numatytus autorių teisių apribojimus, tačiau papildomai numatė, kad šie apribojimai dar turi atitikti ir TRIPS 13 str. įtvirtintas trijų pakopų testo sąlygas⁹⁷. Dėl šios savybės TRIPS sutarties 13 str. dar vadinamas „Berno-plius“ nuostata⁹⁸.

1996 m. trijų pakopų testas buvo įtvirtintas ir PINO Autorių teisių sutartyje, kurios priėmimo tikslas buvo pritaikyti Berno konvencijos nuostatas technologijų amžiui⁹⁹. Ši sutartis svarbi ne tik tuo, kad taip pat įtvirtino Berno-plius nuostatas, bet ir tuo, kad pirmą kartą tarptautinių teisės aktų autorių teisių apsaugos istorijoje preambulėje pažymėjo ne tiek tikslą apginti autorių teises, kiek „palaikyti pusiausvyrą tarp autorių bei plačiosios visuomenės interesų, ypač švietimo, tyrimų ir informacijos prieinamumo srityse“¹⁰⁰. Tačiau nepaisant sutarties preambulėje numatyto tikslo, realiai PINO Autorių teisių sutartimi autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra buvo tik dar labiau nusverta autorių pusėn. Kadangi pirminis PINO Autorių teisių sutarties tikslas buvo pritaikyti Berno konvenciją naujiems technologijų amžiaus iššūkiams, PINO Autorių teisių sutarties 10 str. valstybėms buvo numatyta galimybė laikantis trijų pakopų testo sąlygų Berno konvencijoje numatytus autorių teisių apribojimus pritaikyti

⁹⁶ Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004.

⁹⁷ Pasaulio prekybos organizacijos Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS)// Valstybės žinios. 2001. Nr. 46-1620.

⁹⁸ Ayers I. S. The Future of Global Copyright Protection: Has Copyright Law Gone Too Far?// University of Pittsburgh Law Review. 2000-2001, vol. 62, P. 69.

⁹⁹ Ibid. P. 70.

¹⁰⁰ Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos autorių teisių sutartis// Valstybės žinios. 2001. Nr. 32-1060.

elektroninėje erdvėje. Tačiau šia nuostata PINO neketino leisti valstybėms nacionalinėje teisėje įtvirtinti naujus autorių teisių apribojimus, o tik pritaikyti esamus. Tokią išvadą leidžia daryti pačios PINO teiginiai, jog „10 str. nuostata nei sumažina, nei išplečia Berno konvencijoje numatytų išimčių taikymą“¹⁰¹. Be to, PINO komiteto prezidentas Jukka Liedes taip pat yra pasakęs, kad: „autorių teisių išimčių nuostatos neleidžia įtvirtinti kitų išimčių, kurios būtų naujos ir nenumatytos Berno konvencijoje“, taip pat, kad „nebuvo manoma ir netgi nebuvo įmanoma, kad PINO sutartis leistų naujas išimtis“¹⁰². Taigi, realiai PINO Autorių teisių sutartis įtvirtino tik galimybę pritaikyti Berno konvencijoje numatytus autorių teisių apribojimus elektroninėje erdvėje, tačiau nenumatė galimybės valstybėms įtvirtinti naujus autorių teisių apribojimus, kurių nenumato Berno konvencija.

Pažymėtina, kad trijų pakopų testas buvo įtvirtintas taip pat ir Europos Sąjungos teisėje. 2001 m. priimtoje Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2001/29/EEB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo (toliau – **Informacinės visuomenės direktyva**) 5 str. numatyti autorių teisių apribojimai nacionalinėje Europos Sąjungos valstybių narių teisėje taip pat turėjo būti įtvirtinami laikantis trijų pakopų testo sąlygų¹⁰³. Be to, kaip teigiama teisės literatūroje, Informacinės visuomenės direktyvoje trijų pakopų testas yra skirtas ne tik įstatymų leidėjams, bet ir teismams, o tai reiškia, kad direktyvoje trijų pakopų testo apimtis yra dar platesnė¹⁰⁴. Taigi, Informacinės visuomenės direktyvoje įtvirtintas trijų pakopų testas autorių teisių apribojimų taikymą apribojo dar labiau nei tarptautiniai autorių teises reglamentuojantys teisės aktai.

Teisės literatūroje pripažįstama, kad trijų pakopų testas yra „išimčių apribojimas“¹⁰⁵, todėl dažnai yra kritikuojamas teisės mokslininkų. P. B. Hugenholtz ir R. L. Okediji teigimu, trijų pakopų testas panaikina autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą, kuri turėtų būti kiekvienos valstybės autorių teisės dalis, nes trijų pakopų testas gina tik autorių teises, o ne visos visuomenės interesus¹⁰⁶. Tokiems teisės mokslininkų argumentams būtų galima pritarti. Ištikrųjų, trijų pakopų testas dar labiau apribojo ir taip gana ribotą autorių teisių apribojimų taikymą. Jeigu nepasikeis trijų pakopų testo aiškinimas, trijų pakopų testas kelia realią grėsmę,

¹⁰¹ Ayers I. S. The Future of Global Copyright Protection: Has Copyright Law Gone Too Far?// University of Pittsburgh Law Review. 2000-2001, vol. 62, P. 71.

¹⁰² Jehoram H. C. Restrictions on Copyright and Their Abuse// European Intellectual Property Review. 2005, 27 (10), P. 361.

¹⁰³ Europos parlamento ir Tarybos 2001 m. gegužės 22 d. direktyva 2001/29/EB dėl tam tikrų autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje aspektų derinimo// Europos Bendrijos oficialusis leidinys. 2001, L-167.

¹⁰⁴ Geiger Ch. The Answer to the Machine Should Not be the Machine: Safeguarding the Private Copy Exception in the Digital Environment// European Intellectual Property Review. 2008, 30 (4), P. 123.

¹⁰⁵ Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004. P. 5.

¹⁰⁶ Hugenholtz P. B., Okediji R. L. Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright. Final Report// http://ictsd.net/downloads/2008/08/intle_hughenoltzokediji.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P. 17;

kad autorių teisių apribojimai nebepajėgs atlikti savo paskirties tinkamai suderinti autorių teises ir visuomenės interesus. Atsižvelgiant į nurodytus argumentus, pastaruoju metu atsiranda iniciatyvų keisti nusistovėjusį trijų pakopų testo aiškinimą. 2008 m. liepos mėnesį Europos valstybių intelektinės nuosavybės teisės ekspertų grupė pristatė Deklaraciją dėl subalansuoto „trijų pakopų testo“ aiškinimo autorių teisėje¹⁰⁷. Šioje deklaracijoje yra išdėstyti trijų pakopų testo aiškinimo principai, pavyzdžiui, nurodoma, kad trijų pakopų testas nereikalauja, jog autorių teisių apribojimai būtų aiškinami siaurai, taip pat nurodoma, kad taikant autorių teisių apribojimus neturi būti draudžiama teismo kuriamoji veikla, todėl jeigu yra analogiškos faktinės aplinkybės, teismai turi turėti galimybę taikyti analogiją ir kurti naujus autorių teisių apribojimus, kur tokia galimybė yra įmanoma pagal teisinę sistemą.

1.5. Autorių teisių apribojimai ir jų raida Jungtinėje Karalystėje, JAV ir Lietuvoje

Siekiant tinkamai atskleisti autorių teisių apribojimų sampratą, būtina detaliau paanalizuoti jų reglamentavimą ir problematiką įvairiose pasaulio valstybėse. Pagal autorių teisių apribojimų įtvirtinimo būdą, nuo kurio dažnai priklauso tiek autorių teisių apribojimų samprata, tiek jos taikymo apimtis, valstybės tradiciškai yra skirstomos į atvirų autorių teisių apribojimų ir uždarų autorių teisių apribojimų sistemos valstybes. Siekiant atskleisti abiejų šių sistemų ypatumus, toliau šiame darbe nagrinėjamos JAV, Jungtinės Karalystės ir Lietuvos autorių teisių apribojimų sistemos. Kadangi visų šių valstybių autorių teisių apribojimų sistemos yra skirtingos, jų analizė turėtų padėti susidaryti įspūdį apie autorių teisių apribojimus ir kitose pasaulio valstybėse.

JAV

JAV autorių teisių apribojimų sistema yra priskiriama atvirai autorių teisių apribojimų sistemai. Atviros autorių teisių apribojimų sistemos valstybėse autorių teisės paprastai formuluojamos pakankamai apibrėžtai ir griežtai, o jų apribojimai – gana abstrakčiai ir lanksčiai. Toks autorių teisių apribojimų įtvirtinimas paaiškinamas tuo, kad jeigu autorių teisės yra formuluojamos apibrėžtai ir griežtai, ko pasėkoje tam tikri veiksmai iš viso yra eliminuojami iš autorių teisių apsaugos, autorių teisių apribojimų apskritai gali nereikėti¹⁰⁸. Atsižvelgiant į šiuos

¹⁰⁷ Declaration „A Balanced Interpretation of „Three-Step Test“ in Copyright// <http://www.law.qmul.ac.uk/events/docs/Declaration%20Three-Step%20Test.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-25.

¹⁰⁸ Guibault L. The Nature and Scope of Limitations and Exceptions to Copyright and Neighbouring Rights with Regard to General Interest Missions for the Transmission of Knowledge: Prospects for their Adaptation in the Digital Environment//http://portal.unesco.org/culture/en/files/17316/108747977511_guibault_en.pdf/l_guibault_en.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P. 5.

autorių teisių įtvirtinimo ypatumus, atviros autorių teisių apribojimų sistemos valstybėse autorių teisių apribojimai yra formuluojami tam tikra bendra sąlyga, o ne baigtiniu, griežtai apibrėžtu autorių teisių apribojimų sąrašu¹⁰⁹.

JAV autorių teisėje autorių teisių apribojimu laikoma abstraktaus pobūdžio, lanksčiai taikoma sąžiningo naudojimo doktrina (angl. *fair use*). Kaip teigia P. Deely, „*fair use* yra teismų suformuluota koncepcija, kuri neturi jokių ribų“¹¹⁰. *Fair use* sąvoka yra apibrėžiama kaip visuomenės privilegija sąžiningai naudoti kūrinių be autoriaus sutikimo, nepaisant jam suteikto autorių teisių monopolio¹¹¹.

JAV *fair use* doktrina daugiau nei prieš du šimtus metų pradėjo plėtotis teismų sprendimų pagrindu. Manoma, kad JAV *fair use* doktrina atsirado ankstyvųjų Anglijos teismų nagrinėtų bylų pagrindu, tokių kaip 1802 m. *Cary v. Kearsley* byla, kurioje Anglijos teismas pažymėjo, kad „jeigu asmuo sąžiningai paėmė kito asmens kūrinių, jis jį gali naudoti, jeigu tuo siekiama pažangos ir naudos visuomenei“¹¹². JAV *fair use* doktrina pradėjo plėtotis nuo *Folsom v. Marsh*¹¹³ bylos, kurioje buvo suformuluoti pagrindiniai *fair use* doktrinos kriterijai. Siekdami išsiaiškinti ar tam tikri autorių teisės pažeidžiantys veiksmai gali būti pateisinami, teismai suformulavo tam tikrus *fair use* kriterijus, į kuriuos atsižvelgdavo nagrinėdami kiekvieną autorių teisių pažeidimų bylą. Ilgainiui susiformavo keturi pagrindiniai kriterijai, kuriuos kartu įvertinus, buvo apibrėžiamas kūrinių naudojimo sąžiningumas: 1) kūrinių panaudojimo tikslas; 2) kūrinių prigimtis; 3) panaudotos kūrinių dalies kiekis ir jos svarbumas; 4) kūrinių panaudojimo pasekmės potencialiai rinkai. Pažymėtina, kad 1976 m. visi šie teismų suformuluoti kriterijai ir pati *fair use* doktrina buvo įtvirtinti JAV Autorių teisių įstatymo 107 str.¹¹⁴ Kartu su *fair use* doktrina įstatymuose taip pat buvo įtvirtintas ir pavyzdinis potencialiai *fair use* doktriną atitinkančių kūrinių panaudojimo tikslų sąrašas, kuriame numatytas kūrinių naudojimas kritikos, komentavimo, naujienų pranešimų, mokymo, mokymosi ir mokslinių tyrimų tikslais. Kaip jau minėta, šis sąrašas yra pavyzdinis, todėl teismų neįpareigoja, be to, teismai *fair use* doktriną atitinkančiais gali laikyti ir kitus kūrinių panaudojimo tikslus. Atkreiptinas dėmesys, kad įstatyme įtvirtindamas *fair use* doktriną, JAV Kongresas tik apibendrino JAV teismų išplėtotą *fair use* doktriną, tačiau neturėjo ketinimų pakeisti, išplėsti ar susiaurinti šios doktrinos ribas.

JAV *fair use* doktrina leidžia teismams lanksčiai taikyti autorių teisių apribojimus, todėl laikui bėgant teismai pateisindavo vis įvairesnius kūrinių panaudojimo atvejus, kuriems kūrinių

¹⁰⁹ Lepage A. Overview of Exceptions and Limitations to Copyright in the Digital Environment// <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139696e.pdf>. P. 5. Prisijungimo laikas: 2009-10-20.

¹¹⁰ Deely P. Copyright: Limitation on Exclusive rights, Fair Use//Houston Law Review. 1975-1976, vol. 13, P. 1041.

¹¹¹ Barrett M. Intellectual Property: Cases and Materials. – Thomson/ West, 2007. P. 620.

¹¹² Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo Teismo byla *Cary v. Kearsley* 4 Esp. 168, 170 Eng. Rep.679 [1802]

¹¹³ JAV Masačusetso apylinkės teismo byla *Folsom v. Marsh* 9 F. Cas. 342 (No. 4901) (C.C.D. Mass. 1841)

¹¹⁴ JAV Autorių teisių įstatymas// Pub. L. No. 94-553, 90 Stat. 2541 (1976).

naudotojai nebuvo gavę autorių sutikimo. Pavyzdžiui, *Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc*¹¹⁵ byloje, buvo įteisintas kūrinių naudojimas parodijos tikslais. Įstatyme įtvirtindamas *fair use* doktriną, JAV Kongresas manė, jog doktrinos lankstumas padės teismams lanksčiai reaguoti į naujų technologijų nulemtus visuomenės gyvenimo pokyčius. Tačiau, kaip vėliau paaiškėjo, *fair use* doktrina sunkiai susidoroja su šiais iššūkiais, todėl pastaruoju metu ji sulaukia nemažai kritikos¹¹⁶. Viena vertus, teigiama, kad *fair use* doktrinos neapibrėžtumas kelia teisinių santykių nestabilumą, o kita vertus, teismams vis siauriau taikant šią doktriną, ji dažnai atsisuka prieš visuomenę, todėl nerimaujama, kad *fair use* doktrinos lankstumas gali privesti prie dar stipresnės autorių teisių apsaugos¹¹⁷. Atsižvelgiant į tai, bijomasi, kad nekontroliuojamai lanksčiai teismų interpretuojama ir taikoma *fair use* doktrina gali sužlugdyti daugelio naujų autorių iniciatyvas, dėl ko visuomenė bus palikta be vertingų jų kūrinių¹¹⁸. Šioms abejonėms pagrindą suteikia tokios bylos kaip *American Geophysical Union v. Texaco, Inc*¹¹⁹, kurioje mokslo žurnalų panaudojimas išimtinai mokslinių tyrimų tikslais buvo pripažintas nesąžiningu kūrinio naudojimu, nors kūrinio naudojimas mokslinių tyrimų tikslais yra numatytas JAV autorių teisių įstatyme nurodytame *fair use* doktriną atitinkančių kūrinio panaudojimo tikslų sąrašė.

Pažymėtina, jog atsižvelgiant į tai, kad JAV yra prisijungusi prie Berno konvencijos, TRIPS, PINO Autorių sutarties ir kitų tarptautinių autorių teises reglamentuojančių teisės aktų, skirtumai tarp JAV, kaip atviros autorių teisių apribojimų sistemos, bei uždarų autorių teisių apribojimų sistemų valstybių mažėja, todėl nepaisant *fair use* doktrinos, JAV autorių teisių įstatymuose vis dažniau atsiranda ir griežtai apibrėžtų autorių teisių apribojimų, kurie yra būdingi uždarų autorių teisių apribojimų sistemų valstybėms. Tarp tokio pobūdžio autorių teisių apribojimų paminėtina, pavyzdžiui, bibliotekų ir archyvų teisė atgaminti vieną kūrinio kopiją, siekiant išsaugoti ar pakeisti kūrinius, kurių nėra įmanoma nusipirkti protinga kaina, taip pat išimtis skulptūrų, kurios yra architektūrinės kompozicijos dalis, naudojimui, įvairios priverstinės licencijos ir panašiai. Be to, kadangi JAV yra prisijungusi prie tarptautinių autorių teises reglamentuojančių teisės aktų, kuriuose numatytas trijų pakopų testas, JAV taip pat buvo pradėtas taikyti šis testas, kuris apribojo *fair use* doktriną.

¹¹⁵ JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc.*, 510 U.S. 569 [1994]

¹¹⁶ Madison M. J. Rewriting Fair Use and the Future of Copyright Reform// Cardozo Arts & Entertainment. 2005-2006, vol. 23, P. 393.

¹¹⁷ Ayers I. S. The Future of Global Copyright Protection: Has Copyright Law Gone Too Far?// University of Pittsburgh Law Review. 2000-2001, vol. 62, P. 63.

¹¹⁸ Deely P. Copyright: Limitation on Exclusive rights, Fair Use//Houston Law Review. 1975-1976, vol. 13, P. 1061.

¹¹⁹ JAV Kalifornijos apylinkės teismo byla *American Geophysical Union v. Texaco, Inc.*, 60 F.3d 913, 931 (2d Cir. 1994).

JAV autorių teisių apribojimų sistema patvirtina, kad autorių teisių apribojimai savo paskirtį JAV įgyvendina per griežtai JAV autorių teisėje apibrėžtas autorių teises ir abstrakčiai bei lanksčiai apibrėžtus autorių teisių apribojimus.

Jungtinė Karalystė

Uždaros autorių teisių apribojimų sistemos valstybėse paprastai autorių teisės formuluojamos pakankamai plačiai, apimant visus įmanomus kūrinio panaudojimo būdus, o autorių teisių apribojimai – gana siaurai ir apibrėžtai. Uždaros autorių teisių apribojimų sistemos valstybėse autorių teisių apribojimai yra formuluojami baigtiniame sąraše, todėl tik šiame sąraše nurodyti autorių teisių apribojimai gali apriboti autoriaus monopolines teises ir negalima taikyti jokių naujų, įstatyme nenumatytų, autorių teisių apribojimų. Be to, autorių teisių apribojimai aiškinami pakankamai siaurai¹²⁰, todėl taikyti analogiją nėra galima. Uždara autorių teisių apribojimų sistema būdinga daugeliui kontinentinės teisinės sistemos valstybių, o taip pat ir kai kurioms bendrosios teisinės sistemos valstybėms, pavyzdžiui, Jungtinei Karalystei, Australijai ir Kanadai.

Jungtinės Karalystės autorių teisių apribojimų sistema šiai dienai priskiriama uždarai autorių teisių apribojimų sistemai, tačiau taip buvo ne visada. Atsižvelgiant į tai, kad Jungtinės Karalystės autorių teisė iš pradžių buvo grindžiama utilitaristine autorių teisių apsaugos teorija, kuri buvo įtvirtinta 1709 m. Anos Statute, Jungtinės Karalystės autorių teisių apribojimų sistema pradėjo vystytis panašiai kaip vėliau vystėsi JAV *fair use* doktrina. 1709 m. Anos Statute jokių nuostatų dėl autorių teisių apribojimų nebuvo, tačiau šiuos apribojimus pradėjo formuluoti teismai. Laikoma, kad pirmoji byla, kurioje buvo suformuluoti autorių teisių apribojimai yra *Gyles v. Wilcox*¹²¹, kurioje teismas pripažino, jog 275 puslapių kūrinio santrauka į 35 puslapius, yra sąžininga, todėl nepažeidžia autorių teisių. Vėlesnės bylos patvirtino *Gyles v. Wilcox* bylos sprendimą ir išplėtė autorių teisių apribojimus kritikos, citavimo ir kitais tikslais, tačiau XX amžiaus pradžioje teismų požiūris į autorių teisių apribojimus pradėjo griežtėti¹²².

1911 m. Autorių teisių įstatymas pirmą kartą Jungtinės Karalystės autorių teisės istorijoje atsižvelgė ne tik į autorių, bet ir į visuomenės interesus, nes įtvirtino tam tikrus atvejus, kada buvo laikoma, jog kūrinio naudojimas be autoriaus sutikimo nepažeidžia autoriaus teisių¹²³.

¹²⁰ Lepage A. Overview of Exceptions and Limitations to Copyright in the Digital Environment// <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139696e.pdf>. P. 6. Prisijungimo laikas: 2009-10-20.

¹²¹ Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo Teismo byla *Gyles v. Wilcox* (1741) 2 Atk 141

¹²² Burrell, R., Coleman, A., Copyright Exceptions: the Digital Impact. - Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P. 254.

¹²³ Mendis D. The Historical Development of Exceptions to Copyright and its Application to Copyright Law in the Twenty-First Century// <http://www.ejcl.org/75/art75-8.PDF>. P. 10. Prisijungimo laikas: 2009-10-19.

Šiuo įstatymu, apibendrinus nusistovėjusią teismų praktiką, bendresnio pobūdžio *fair use* doktrina buvo įtvirtinta kaip sąžiningo elgesio (angl. *fair dealing*) doktrina. R. Burrell ir A. Coleman nuomone, įstatymiškai įtvirtindamas *fair dealing* doktriną, Parlamentas neketino susiaurinti autorių teisių apribojimų, galbūt netgi priešingai – siekė užkirsti kelią paskutiniu metu gerokai sugriežtėjusiam autorių teisių apribojimų interpretavimui¹²⁴. Pavyzdžiui, už šį įstatymą atsakingas ministras 1911 m. buvo pasakęs, kad: „viskas ką mes siūlome yra nustatyti, kad teismų išvystyta *fair dealing* doktrina ateityje būtų įtvirtinta įstatyme“ ir „kad visi kūriniai būtų analizuojami pagal tas pačias taisykles“¹²⁵. Taigi, 1911 m. Autorių teisių įstatymu Parlamentas neturėjo ketinimų susiaurinti autorių teisių apribojimus, tačiau teismai *fair dealing* doktrinos įtvirtinimą suprato kitaip. 1911 m. Autorių teisių įstatyme *fair dealing* doktriną susiejus su privačiomis studijomis, moksliniais tyrimais, kritika, apžvalga ir laikraščių santraukomis, teismai šią įstatymo nuostatą interpretavo kaip baigtinį *fair dealing* apribojimų sąrašą, todėl palaipsniui autorių teisių apribojimai Jungtinėje Karalystėje buvo gerokai susiaurinti¹²⁶. Pavyzdžiui, *Hawkes v. Paramount*¹²⁷ byloje, teismas, nagrinėdamas autorių teisių apribojimo taikymą, pasakė, kad „laikraščių santrauka yra tik laikraščių santrauka ir niekas daugiau“, todėl autorių teisių apribojimų netaikė kitoms, nei laikraščių santraukoms. Laikoma, kad 1911 m. Autorių teisių įstatymas yra ankstyvoji autorių teisių apribojimų stadija, padėjusi autorių teisių apribojimų pagrindus 1956 m. ir 1988 m. Autorių teisių įstatymams¹²⁸.

1956 m. Autorių teisių įstatymas jau aiškiai numatė baigtinį autorių teisių apribojimų sąrašą. Tuo metu *fair dealing* doktrina buvo susieta su trimis tikslais: moksliniais tyrimais arba privačiomis studijomis, kritika arba apžvalga ir einamųjų naujienų pranešimais. Taip pat buvo numatyti specialūs autorių teisių apribojimai bibliotekoms ir archyvams, kūrinio naudojimui mokymo tikslais ir kt.¹²⁹. Taigi 1956 m. Autorių teisių įstatymas jau buvo uždaros autorių teisių apribojimų sistemos pavyzdys.

1988 m. Autorių teisių, Dizaino ir Patentų įstatyme autorių teisių apribojimų sąrašas jau yra itin išsamus ir šiai dienai apima apie šešiasdešimt įvairių autorių teisių apribojimų. Šis įstatymas atskirai numato autorių teisių apribojimus pagal *fair dealing* doktriną, o taip pat kitus autorių teisių apribojimus, kuriems *fair dealing* doktrina nėra taikoma. *Fair dealing* doktrinos taikymas 1988 m. Autorių teisių, dizaino ir patentų įstatymo 29 ir 30 str. yra numatytas

¹²⁴ Burrell, R., Coleman, A., Copyright Exceptions: the Digital Impact. - Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P. 257.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo Teismo byla *Hawkes & Son (London) Limited v Paramount Film Service Ltd* (1934) Ch. 593

¹²⁸ Mendis D. The Historical Development of Exceptions to Copyright and its Application to Copyright Law in the Twenty-First Century// <http://www.ejcl.org/75/art75-8.PDF>. P. 10. Prisijungimo laikas: 2009-10-19.

¹²⁹ Ibid.

mokslinių tyrimų arba privačių studijų tikslais, kritikos arba apžvalgos tikslais bei pranešimų apie einamuosius įvykius tikslais. Teisės teorijoje ir praktikoje pripažįstama, kad po to, kai nustatoma, jog kūrinio naudojimas patenka tarp 29 ir 30 str. numatytų tikslų, turi būti vertinamas kūrinio panaudojimo sąžiningumas (angl. *fair dealing*) ir tai, ar panaudojant kūrinį pakankamai aiškiai buvo nurodytas kūrinio autorius¹³⁰. Dėl kiekvieno kūrinio naudojimo sąžiningumo atskirai sprendžia teismai, nagrinėdami konkrečias bylas. Teismų praktikoje yra susiformavę tokie sąžiningumą apibrėžiantys kriterijai: ar kūrinys prieš jo panaudojimą buvo publikuotas, kaip kūrinys buvo gautas, koks kūrinio kiekis buvo panaudotas, kam ir kokiais motyvais kūrinys buvo panaudotas, kokias pasekmes kūrinio panaudojimas sukėlė ir ar tas pats tikslas galėjo būti pasiektas kitais būdais¹³¹. Pagal nurodytus ir kitus kriterijus nustatę, kad kūrinys buvo panaudotas sąžiningai, teismai taip pat įvertina ar panaudojant kūrinį buvo pakankamai aiškiai nurodytas kūrinio autorius. Pažymėtina, kad *fair dealing* doktrina iš esmės yra ankstesnės Jungtinės Karalystės autorių teisių apribojimų sistemos palikimas, kuris iš pradžių teismų buvo naudojamas panašiai kaip JAV *fair use* doktrina, tačiau vėliau tapo tik įstatyme įtvirtinto baigtinio autorių teisių apribojimų sąrašo interpretavimo įrankiu. Taigi, nors Jungtinės Karalystės *fair dealing* doktrina yra panaši į JAV *fair use* doktriną, nuo pastarosios skiriasi tuo, kad jos taikymas yra susietas su aiškiai įstatyme numatytu autorių teisių apribojimų sąrašu, tuo tarpu, JAV *fair use* doktrina autorių teisių apribojimų sąrašu nėra ribojama¹³².

Pažymėtina, kad be autorių teisių apribojimų pagal *fair dealing* doktriną, 1988 m. Autorių teisių, dizaino ir patentų įstatyme yra įtvirtinti ir kiti autorių teisių apribojimai, pavyzdžiui, kūrinio naudojimas švietimo tikslais, specialūs apribojimai bibliotekoms ir archyvams, „atsitiktinis“ kūrinio įtraukimas į kitą kūrinį, specialūs apribojimai kompiuterių programų naudojimui, kūrinio naudojimas viešojo intereso tikslais ir kt. Priėmus Informacinės visuomenės direktyvą, Jungtinės Karalystės autorių teises reglamentuojančiame įstatyme buvo numatyti keletas naujų autorių teisių apribojimų. Be to, vadovaujantis Berno konvencija, TRIPS, PINO Autorių teisių sutartimi ir Informacinės visuomenės direktyva, visi autorių teisių apribojimai papildomai turi atitikti trijų pakopų testo reikalavimus. Teisės literatūroje manoma, kad priėmus Informacinės visuomenės direktyvą, trijų pakopų testas turi būti taikomas ne tik įtvirtinant autorių teisių apribojimus, bet ir juos interpretuojant, kas dar labiau apriboja autorių teisių apribojimų taikymą Jungtinėje Karalystėje.

¹³⁰ Bently L., Sherman B. Intellectual Property Law, 2nd ed. – New York: Oxford University Press, 2004.

¹³¹ Ibid.

¹³² Lepage A. Overview of Exceptions and Limitations to Copyright in the Digital Environment// <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139696e.pdf>. P. 7. Prisijungimo laikas: 2009-10-20.

Jungtinės Karalystės autorių teisių apribojimų sistema patvirtina, kad autorių teisių apribojimai savo paskirtį Jungtinėje Karalystėje įgyvendina per gana plačiai apibrėžtas autorių teises ir griežtai ir siaurai apibrėžtus autorių teisių apribojimus.

Lietuva

Nuo pat autorių teisių apribojimų įtvirtinimo pradžios Lietuvoje formavosi uždara autorių teisių apribojimų sistema. Lietuvos autorių teisių apribojimų sistema yra „grynosios“ uždaros autorių teisių apribojimų sistemos pavyzdys, kuriam būdingas plačių autorių teisių įtvirtinimas ir baigtinis siaurai formuluojamų ir griežtai interpretuojamų autorių teisių apribojimų sąrašas. Lietuvos autorių teisių apribojimų sistema, kaip uždaros autorių teisių apribojimų sistemos pavyzdys, nuo Jungtinės Karalystės autorių teisių apribojimų sistemos skiriasi tuo, kad Lietuvos autorių teisių apribojimų sąraše nėra numatyta jokio papildomo tam tikrų autorių teisių apribojimų interpretavimo kriterijaus, tokio kaip Jungtinės Karalystės *fair dealing* doktrina. Šiuo požiūriu Lietuvos autorių teisių apribojimų sistema yra panašesnė į Vokietijos ir Prancūzijos autorių teisių apribojimų sistemas.

Kalbant apie autorių teisių apribojimų ir visos autorių teisės vystimąsi Lietuvoje, teisės literatūroje pripažįstama, kad Lietuva neturėjo ir neturi savų autorių teisės tradicijų¹³³. Tokią situaciją nulėmė istorinės aplinkybės. Iki 1795 m., kai Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo padalyta, autorių teisės normų Lietuvos teisinėje sistemoje iš viso nebuvo. Po 1795 m. padalijimo, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė atiteko dviem valstybėms – didžioji dalis Rusijai, o užnemunės teritorija – Prūsijai. Po kiek laiko šiose teritorijose atitinkamai ėmė galioti Rusijos ir Prūsijos įstatymai¹³⁴. Nuo 1840 m. Rusijai priklausančioje Lietuvos dalyje įsigaliojo Rusijos įstatymų sąvado X tomo 1 dalis – Civiliniai įstatymai, kurioje buvo ir autorių teisės normų. Šioje Civilinių įstatymų dalyje buvo reglamentuoti pagrindiniai autorių teisės aspektai, įskaitant ir autorių teisių apribojimus. Pažymėtina, kad Civiliniuose įstatymuose buvo įtvirtinti gana platūs autorių teisių apribojimai, nustatyti įvairiais tikslais: mokslo ir mokymo, muzikos kūrinių naudojimo valstybinių švenčių metu ar labdaros tikslais, dailės ar fotografijos kūrinių viešo rodymo parodose ir kt.¹³⁵. Rusijos įstatymų sąvado X tomo 1 dalis – Civiliniai įstatymai, reglamentuojanti autorių teises, Lietuvoje galiojo ir tarpukario laikotarpiu 1918-1940 m., kai Lietuvos valstybė buvo nepriklausoma, tačiau kai kuriose Lietuvos teritorinėse dalyse galiojo kitų valstybių įstatymai, pavyzdžiui, Klaipėdos krašte, kuriame dėl istorinių aplinkybių galiojo Vokietijos įstatymai.

¹³³ Mizaras V. Autorių teisė. – Vilnius: Justitia, 2008. T. 1. P. 92.

¹³⁴ Rusijos įstatymai Lietuvos teritorijoje pradėjo galioti 1840 m., o Prūsijos – 1797 m.

¹³⁵ Šalkauskis K. Civiliniai įstatymai. – Kaunas: „Literatūros“ knygynas, 1933.

Po 1940 m. Lietuvai vėl praradus nepriklausomybę ir tapus Tarybų Sąjungos dalimi, Lietuvoje pradėjo galioti 1928 m. Rusijos TSR autorių teisių įstatymas. II Pasaulinio karo metu Lietuvą okupavus Vokietijai, 1941 m. tarybinių įstatymų galiojimas buvo panaikintas ir grąžintas ankstesnių įstatymų galiojimas, tačiau tai truko tik iki 1944 m. antrosios sovietų okupacijos, po kurios TSR įstatymų galiojimas Lietuvos teritorijoje buvo atnaujintas. Pažymėtina, kad 1928 m. Rusijos TSR autorių teisių įstatymas taip pat numatė plačius autorių teisių apribojimus, pavyzdžiui, be autoriaus sutikimo buvo numatyta galimybė netgi versti kūrinį į kitą kalbą, naudoti autoriaus kūrinį kuriant kitą kūrinį, viešai rodyti kūrinį, jeigu už tai buvo sumokamas atlyginimas ir kt.¹³⁶

1961 m. buvo priimtas Lietuvos TSR civilinis kodeksas, kurio ketvirtajame skirsnyje buvo reglamentuojama autorių teisė¹³⁷. 1961 m. Lietuvos TSR civiliniame kodekse taip pat buvo numatytas platus autorių teisių apribojimų sąrašas, kuris buvo būdingas visoms TSR respublikoms ir grindžiamas „socialistine prigimtimi“, pavyzdžiui, mokslo ir kritikos darbuose, mokymo ir politinio švietimo leidiniuose buvo leidžiama laisvai atgaminti atskirus išleistus mokslo, literatūros ir meno kūrinius ne tik citatomis, bet ir kitais būdais¹³⁸. V. Mizaro nuomone, toks platus autorių teisių apribojimų sąrašas aiškiai skyrėsi nuo Berno konvencijoje įtvirtinto autorių teisių apribojimų sąrašo, todėl TSRS nebuvo prisijungusi prie Berno konvencijos¹³⁹. Pažymėtina, kad šio kodekso autorių teisės normos su papildymais ir pakeitimais Lietuvoje galiojo netgi iki 1999 m., kuomet buvo priimtas LR autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas.

1990 m. kovo 11 d. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, iki 1999 m. Lietuvoje autorių teisę toliau reglamentavo 1961 m. Lietuvos TSR civilinis kodeksas, tačiau siekiant suderinti Lietuvos autorių teisę su tarptautiniais ir regioniniais (Europos Sąjungos) autorių teises reglamentuojančiais teisės aktais, nuo pat Lietuvos nepriklausomybės pradžios šis kodeksas buvo pildomas ir koreguojamas. 1992 m. Lietuva tapo PINO nare, 1994 m. prisijungė prie Berno konvencijos, o nuo 1995 m., kai buvo pasirašyta Europos sutartis, rengdama naująjį Lietuvos Respublikos autorių teisių įstatymą, Lietuva iš karto jį derino su Europos Sąjungos teise. 1999 m. priimtas LR autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas¹⁴⁰ įtvirtino visas svarbiausias tarptautinių ir Europos Sąjungos autorių teises reglamentuojančių teisės aktų nuostatas. 1999 m. LR autorių teisių ir gretutinių teisių įstatyme buvo įtvirtinti autorių teisių apribojimai kūrinio atgaminimui asmeniniais tikslais, citavimui, mokymų ir mokslinių tyrimų tikslais, kūrinio panaudojimui informacijos tikslais, specialūs apribojimai duomenų bazių ir kompiuterių programų naudojimui

¹³⁶ Mizaras V. Autorių teisė. – Vilnius: Justitia, 2008. T. 1. P. 98.

¹³⁷ Lietuvos TSR civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138.

¹³⁸ Mizaras V. Autorių teisė. – Vilnius: Justitia, 2008. T. 1. P. 101.

¹³⁹ Ibid. P. 102.

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas// Valstybės žinios. 1999, Nr. 50-1598.

ir kt. Be to, 1999 m. LR Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 19 str. numatė, kad visi autorių teisių apribojimai turi atitikti trijų pakopų testo reikalavimus.

2003 m. kovo 5 d. buvo priimtas LR autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo pakeitimo įstatymas¹⁴¹, kuriame buvo numatytas dar platesnis autorių teisių apribojimų sąrašas. Be anksčiau minėtų autorių teisių apribojimų, buvo numatyti autorių teisių apribojimai kūrinių panaudojimui karikatūrai ir parodijai, religinių apeigų metu, visuomenės saugumo tikslais, kūrinio laikinam atgaminimui ir kt. Autorių teisių apribojimų sąrašas iš dalies buvo papildytas įgyvendinant Informacinės visuomenės direktyvos nuostatas.

Pažymėtina, kad iki šiol Lietuvos teismuose buvo nagrinėta nedaug su autorių teisių apribojimais susijusių bylų, todėl jurisprudencija autorių teisių apribojimų srityje Lietuvoje dar nėra gerai išvystyta. Vis dėlto paminėtinos kelios svarbesnės Lietuvos teismų nagrinėtos bylos, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-214/2009, kurioje buvo išnagrinėtas autorių teisių apribojimas kūrinių panaudojant parodijos tikslais, be to, kurioje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas paaiškino autorių teisių apribojimų paskirtį: „autorius turtinių teisių apribojimai skirti tam, kad užtikrintų taip pat ir konstitucinės teisės laisvai reikšti savo įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio 1, 2 dalys) įgyvendinimą“¹⁴². Lietuvos teismų taip pat plačiau nagrinėtas autorių teisių apribojimas kūrinių naudojant informacijos tikslais¹⁴³.

Lietuvos autorių teisių apribojimų sistema patvirtina, kad autorių teisių apribojimai savo paskirtį Lietuvoje įgyvendina per gana plačiai apibrėžtas autorių teises ir griežtai ir siaurai apibrėžtus autorių teisių apribojimus.

2. AUTORIŲ TEISIŲ APRIBOJIMŲ SAMPRATOS KITIMĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI

Siekiant numatyti autorių teisių apribojimų sampratos perspektyvas ateityje, visų pirma, reikia išsiaiškinti kokie veiksniai lemia autorių teisių apribojimų sampratos kitimą. Tik nustačius ir išanalizavus šiuos veiksnius, bus galima bandyti išvelgti autorių teisių apribojimų sampratos perspektyvas. Taigi, kituose šio darbo skirsniuose nagrinėjami autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantys veiksniai.

Autorių teisių apribojimai yra viena iš priemonių suderinti autorių teises su visuomenės interesais ir pasiekti konstituciškai tinkamą jų pusiausvyrą. Taigi, viena vertus, autorių teisių apribojimai padeda suformuoti ir palaikyti autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą. Kita

¹⁴¹ LR autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo pakeitimo įstatymas// Valstybės žinios. 2003, Nr. 28-1125.

¹⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-214/2009.

¹⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-571/2001; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-619/2001; Lietuvos apeliacinio teismo 2002 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-151 2002.

vertus, ši pusiausvyra, jos palinkimas į autoriaus ar visuomenės pusę, formuoja ir keičia autorių teisių apribojimus, o kartu ir jų sampratą. Tokia autorių teisių apribojimų koreliacija su autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra paaiškinama tuo, kad būtent siekis užtikrinti tinkamą autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą ir lemia tam tikrų autorių teisių apribojimų suformavimą bei jų pokyčius. Taigi, galima daryti išvadą, kad autorių teisių apribojimų sampratą lemia egzistuojanti ir pageidaujama autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra. Vadinasi, siekiant išsiaiškinti autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiančius veiksniai, reikia išsiaiškinti kokie veiksniai lemia autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros pokyčius. Išsiaiškinus šiuos veiksniai, tuo pačiu bus nustatyti ir autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantys veiksniai.

Atlikus teisės literatūros ir praktikos analizę, pagrindinius autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros, bei, tuo pačiu, autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiančius veiksniai sąlyginai galima išskirti tokius: *požiūrio į autorių teises, ekonominiai, politiniai ir technologiniai veiksniai*. Tolesniuose šio darbo skirsniuose atskirai aptariami visi šie veiksniai ir tai, kaip jie veikia autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą, kuri sąlygoja autorių teisių apribojimų sampratos pokyčius.

2.1. Požiūris į autorių teises, kaip autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros bei autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantys veiksnys

Kalbant apie tai, kas daro įtaką autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrai bei autorių teisių apribojimų sampratai pirmiausia reikėtų pradėti nuo požiūrio į autorių teises. Kaip jau buvo minėta, išskiriami du pagrindiniai požiūriai į autorių teises: prigimtinis ir utilitaristinis, kurių pagrindu susiformavo prigimtinė ir utilitaristinė autorių teisių apsaugos teorijos.

Pagal prigimtine autorių teisių apsaugos teoriją, autorių teisių apsauga autoriui suteikiama dėl to, kad autorių su kūrinio sieja ypatingas vidinis ryšys, kuris yra žmogaus orumo ir kūrybingumo išraiška¹⁴⁴. Be to, įdėdamas pastangų į kūrinio kūrybą, autorius nusipelno turėti išimtinę teisę į savo kūrinį. Šios prigimtinės autorių teisių apsaugos teorijos idėjos lemia, kad autoriui yra suteikiamos neturtinės ir turtinės teisės. Prigimtinės autorių teisių apsaugos teorijos pripažinimas lemia prioritetą autoriui, todėl autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra lenkiama autoriaus pusėn.

Pagal utilitarinę autorių teisių apsaugos teoriją, autorių teisių apsauga autoriui suteikiama siekiant per išimtinių autorių teisių suteikimą skatinti mokslo ir kultūros pažangą bei

¹⁴⁴ Torremans P. L. C. Copyright as a Human Right// // Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy. – Hague: Kluwer Law International, 2004.

visuomenės progresą. Utilitarinės autorių teisių apsaugos teorijos pripažinimas lemia prioritetą visuomenės interesams, todėl autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra lenkiama visuomenės pusėn.

Pažymėtina, kad būtent šie požiūriai į autorių teises pirmiausia formavo autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą, o kartu ir autorių teisių apribojimų sampratą. Šie požiūriai nuo pat autorių teisių apsaugos pradžios sąlygojo pusiausvyros kreipimą į autoriaus arba visuomenės pusę, o pagal tai formavosi ir atitinkama autorių teisių apribojimų samprata. Kadangi autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra yra nuolat kintanti, požiūris į autorių teises ne tik formuoja pirminę autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą, bet veikia ir kaip jos kitimą lemiantis veiksnys. Iškilus diskusijoms apie tai kokia autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra turėtų būti arba rengiant konkrečias autorių teisių apribojimų reformas, požiūris į autorių teises yra pirmasis svarbus veiksnys, į kurį atsižvelgiama priimant sprendimus pakreipti autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą į autoriaus arba visuomenės pusę. Taigi, nuolat veikdamas autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą, požiūris į autorių teises taip pat formuoja ir atitinkamą autorių teisių apribojimų sampratą.

2.2. Ekonominiai autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros bei autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantys veiksniai

Autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros, bei, tuo pačiu, autorių teisių apribojimų sampratos kitimą taip pat stipriai lemia ekonominiai veiksniai, kurie skatina šią pusiausvyrą pakreipti į autoriaus arba visuomenės pusę.

Pirmasis ekonominis autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros bei autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantis veiksnys yra ekonominis požiūris į autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą. Šis požiūris labiausiai siejamas su neo-klasikine ekonomine nuosavybės teisės teorija, kuri labiausiai buvo išplėtotą JAV. Šios teorijos šalininkai į autorių teisę žiūri per „tobulos rinkos“ prizmę¹⁴⁵. Neo-klasikinės teorijos šalininkų manymu, bet koks objektas, kuris nėra individo kontrolėje, netenka ekonominės vertės, nes nedalyvauja rinkoje, kuri įgalina efektyvų jo paskirstymą. Vadinasi, norint išlaikyti objekto ekonominę vertę, šis objektas turi būti apimtas universaliosiomis ir aiškiai apibrėžtomis nuosavybės teisėmis. Be to, šio požiūrio šalininkai daug dėmesio skiria susitarimo sudarymo išlaidoms¹⁴⁶, todėl, jų manymu, autorių teisių apribojimai pateisinami tik tuo atveju, kai susitarimo sudarymo išlaidos viršija paties susitarimo naudą. Atsižvelgiant į šiuos principus, neo-klasikai pasisako už itin plačias

¹⁴⁵ Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004. P. 14.

¹⁴⁶ Ibid.

autorių teises ir labai siaurus ir griežtus autorių teisių apribojimus, kuriuos siūlo nustatyti tik tada, kai yra nustatoma „rinkos klaida“ (angl. *market failure*), pavyzdžiui, kai susitarimo išlaidos viršija susitarimo naudą. Tokia pozicija grindžiama tuo, kad stipri autorių teisių apsauga skatins inovacijas, kurios leis kurti naujus produktus, didins darbo vietų skaičių, o visa tai užtikrins didžiausią ekonominį ir socialinį efektyvumą¹⁴⁷. Tačiau yra ir kitas, nuosaikesnis ekonominis požiūris. Šio požiūrio šalininkai teigia, kad autorių teisių apsaugos lygis turi būti „tinkamas“. Per stipri autorių teisių apsauga, kaip ir per silpna, gali būti žalinga, nes ji sumažins visuomenei prieinamų kūrinių kiekį, kas paveiks visuomenės galimybes kurti naujus kūrinius¹⁴⁸. Tokiam požiūriui reikėtų pritarti, nes „ekonominį efektyvumą“ didina ne tik pelno motyvas, bet ir pati galimybė kurti. Stipri autorių teisių apsauga riboja kūrinių prieigą ir jų naudojimą, todėl apsunkina naujų kūrinių kūrybą, be to, ne visi autoriai kuria tik dėl pelno. Kaip teigia M. Senftleben, stipri autorių teisių apsauga neabejotinai naudinga tik autorių teisių industrijoms, o patiems autoriams yra reikalinga ir kūrybinė erdvė¹⁴⁹.

Antrasis ekonominis autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros bei autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantis veiksnys yra susijęs su valstybės biudžeto formavimu. Valstybės biudžetas iš autorių teisių apsaugos gauna didžiules pajamas. Ypač tai pasakytina apie JAV ir Europos Sąjungos valstybes, kurios yra vienos didžiausių intelektinės nuosavybės produktų gamintojų pasaulyje. Pavyzdžiui, JAV pajamos iš autorių teisių apsaugos sudaro apie 5 % bendrojo nacionalinio produkto¹⁵⁰. Didelės pajamos iš autorių teisių apsaugos valstybes verčia sukurti ir palaikyti stiprią autorių teisių apsaugą, todėl autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą lenkia autoriaus pusėn. To pasekoje autorių teisių apribojimų samprata linksta būti siauresnė. Tačiau pažymėtina, kad kaip ir prieš tai minėtų ekonominių veiksnių atveju, reikia turėti omenyje, kad per stipri autorių teisių apsauga gali trukdyti naujai kūrybai, kas gali turėti neigiamą įtaką valstybės biudžeto pajamoms.

Apibendrinant pažymėtina, kad ekonominiai veiksniai sąlygoja autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros pokyčius, dėl ko taip pat turi įtakos ir autorių teisių apribojimų sampratai. Dažniausiai ekonominiai veiksniai lemia autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros kreipimą būtent autoriaus pusėn, todėl ekonominiai veiksniai skatina siauresnę ir griežčiau interpretuojamą autorių teisių apribojimų sampratą.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Akester P., Lima F. The Economic Dimension of the Digital Challenge: A Copyright Perspective// Intellectual Property Quarterly. 2005, 1, P. 70.

¹⁴⁹ Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004. P. 21.

¹⁵⁰ Samuelson P. Copyright and Freedom of Expression in Historical Perspective// Intellectual Property Law. 2002-2003, vol. 10, P. 326.

2.3. Politiniai autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros bei autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantys veiksniai

Autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros, bei, tuo pačiu, autorių teisių apribojimų sampratos kitimą taip pat lemia įvairūs politiniai veiksniai, kurie kreipia šią pusiausvyrą į autoriaus arba visuomenės pusę. Teoriškai galima išskirti du pagrindinius politinius veiksnius, darančius įtaką autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrai bei autorių teisių apribojimų sampratai.

Pirmasis politinis veiksnys, lemiantis autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros bei autorių teisių apribojimų sampratos kitimą, yra įvairios interesų grupės, dalyvaujančios politiniame procese, formuojant autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą. Interesų grupės, dalyvaudamos politiniame procese, o, tuo pačiu, ir įstatymų leidyboje, įvairiais būdais siekia įstatymų leidybą pakreipti sau naudinga linkme. Kalbant apie autorių teisių apsaugą, pažymėtina, kad paskutiniaisiais XX amžiaus dešimtmečiais tarp didelės dalies autorių teisių subjektų pastebėta koncentracija, ypač leidybos ir pramogų srityje¹⁵¹. Ši koncentracija leido susiformuoti didelėms autorių teisių industrijoms, kurios iš autorių teisių apsaugos gauna didžiulius pelnus. Didelės pajamos ir organizuotumas leidžia autorių teisių industrijoms daryti didelę įtaką priimant autorių teisių apsaugą reglamentuojančius įstatymus. Atsižvelgiant į tai, autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros pokyčiai dažnai atspindi didelių ir gerai organizuotų autorių teisių industrijų interesus, kurios sugeba efektyviai veikti nacionaliniame ir tarptautiniame politiniame procese.

Priešingai nei autorių teisių industrijos, kurios siekia naudoti autoriams (tiksliau, kitiems autorių teisių subjektams, kuriems autorių teisės yra perėjusios tam tikrais teisiniais pagrindais) visuomenės interesus atstovaujančios grupės, siekiančios naudoti visai visuomenei, tokios įtakos politiniame procese neturi. R. Burrell ir A. Coleman išskiria keletą tokią visuomenės interesus atstovaujančių grupių situaciją nulemiančių veiksnių. Pirmia, visuomenės interesus atstovaujančios grupės neturi reikalingų materialinių resursų, kuriuos galėtų panaudoti siekiant autorių teisių apsaugos reglamentavimą pakreipti visuomenei naudinga linkme. Visuomenę dažniausiai atstovauja ne pelno siekiančios organizacijos, pavyzdžiui, bibliotekos, archyvai, vartotojų teisės ginančios institucijos, todėl šios institucijos paprastai neturi jokių lėšų nei pasisamdyti profesionalių lobistų, nei tiesiogiai remti tam tikras politines partijas ar atskirus jų narius. Antra, visuomenės interesus atstovaujančios grupės yra silpnai organizuotos, o tai taip pat yra didelė kliūtis siekiant autorių teisių apsaugą reglamentuojančių įstatymų leidybą pakreipti visuomenei naudinga linkme. Trečia, visuomenės interesus atstovaujančios grupės neturi

¹⁵¹ Ibid. P. 327.

reikalingos „lobistinės“ patirties, kas trukdo joms daryti didesnę įtaką politiniame procese¹⁵². Dėl šių priežasčių, R. Burrel ir A. Coleman, teigimu, iš esmės visi tarptautiniai, regioniniai ir nacionaliniai autorių teisių apsaugą reglamentuojantys teisės aktai (pavyzdžiui, TRIPS, PINO Autorių teisių sutartis, Informacinės visuomenės direktyva) pastaruoju metu įtvirtina vis stipresnę autorių teisių apsaugą, kuri atitinka autorių teisių industrijų interesus¹⁵³. Taigi, politiniame procese dalyvaujančios interesų grupės daro ištis nemažą įtaką autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrai, kuri dažniausiai lenkiama autorių pusėn, dėl ko autorių teisių apribojimų samprata aiškinama siauriau.

Antras politinis autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros bei autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantis veiksnys yra siekis skatinti demokratiją. Kaip jau minėta, visuomenės teisė į informaciją bei saviraiškos laisvė skatina demokratines idėjas bei visuomenės narių aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime. Tai pasiekama per informacijos sklaidą, nepriklausomų visuomenės informavimo priemonių rėmimą ir didelę saviraiškos laisvės pagarbą¹⁵⁴. Tačiau demokratija gali būti skatinama tik tada, kai autorių teisių apsauga yra ribota, kontroliuojama autorių teisių apribojimų, kurie garantuoja pakankamą erdvę švietimui ir informacijos sklaidai. Politinis siekis skatinti demokratiją turi įtakos autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrai, kuri dėl šio siekio labiau lenkiama visuomenės pusėn, kas, savo ruožtu, turi įtakos platesnei autorių teisių sampratai.

2.4. Technologiniai autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros bei autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantys veiksniai

Šiame „informacijos ir technologijų“ amžiuje bene didžiausią įtaką autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrai, o tuo pačiu, ir autorių teisių apribojimų sampratai, daro technologiniai veiksniai. Prasidėjus „informacijos ir technologijų“ amžiui, t.y. atsiradus skaitmeninėmis technologijoms bei internetui, autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra smarkiai palinko visuomenės naudai, kuri įgijo didžiules galimybes atgaminti kūrinius ir platinti jų kopijas, tuo neretai smarkiai pažeisdama autorių teises. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, reikėjo atkurti autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą, todėl buvo sukurtos ne tik specialios techninės priemonės (toliau – **techninės apsaugos priemonės**), įgalinančios autorius kontroliuoti kūrinių naudojimą elektroninėje erdvėje, bet šios priemonės dar ir specialiai apsaugotos. Tačiau pastaruoju metu buvo pastebėta, kad autoriams vis dažniau naudojantis

¹⁵² Burrel, R., Coleman, A., Copyright Exceptions: the Digital Impact. - Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P. 208-209.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ayers I. S. The Future of Global Copyright Protection: Has Copyright Law Gone Too Far?// University of Pittsburgh Law Review. 2000-2001, vol. 62, P. 55.

techninėmis apsaugos priemonėmis, visuomenei dažnai apskritai nebeleidžiama prieiti prie kūrinio arba šis priėjimas yra labai apsunkinamas, tokiu būdu pažeidžiant visuomenės teises į informaciją, saviraiškos laisvę bei kitas žmogaus teises. Įvertindami šias problemas teisės mokslininkai kritikuoja esamą sistemą ir siūlo atkurti autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą pakreipiant ją visuomenės pusėn. Įstatymų leidėjai ir teismai taip pat atsižvelgia į šias problemas, todėl yra užuomazgų atkurti autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą visuomenės naudai.

„Informacijos ir technologijų“ amžiuje buvo itin gerai išvystytos įvairios su kūrinių atgaminimu ir platinimu susijusios technologijos. S. Stokes technologinius iššūkius autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrai siūlo skirstyti į dvi rūšis: pirma, technologinės galimybės kūrinius perkelti į skaitmeninę formą, ir, antra, interneto suteikiamos galimybės pasauliniu mastu greitai perduoti informaciją, esančią elektroninėje formoje¹⁵⁵. Kalbėdamas apie šiuos technologinius iššūkius, S. Stokes išskiria tokius aspektus. **Pirma**, skaitmeninės technologijos įgalino nesudėtingai ir nebrangiai atgaminti kūrinius, kurių kopijų kokybė prilygsta originalui. **Antra**, naujos technologijos įgalino masinį kūrinių atgaminimą. **Trečia**, skaitmeninių technologijų dėka kūrinių kopijos yra labai „suspaustos“ ir „talpios“, kas labai palengvina jų naudojimą ir platinimą elektroninėje erdvėje. **Ketvirta**, internetas įgalina praktiškai neribotai kūrinius ir jų kopijas skelbti bei platinti visame pasaulyje. **Penkta**, šiuolaikinės technologijos leidžia nesudėtingai modifikuoti kūrinius bei transformuoti juos į kitus produktus¹⁵⁶. Dėl šių technologijų naujovių visuomenėje netgi atsirado manančiųjų, kad intelektinė nuosavybė taps laisva, o autorių teisė išnyks¹⁵⁷. Taigi naujų technologijų nulemtas nesudėtingumas, greitis, tikslumas, talpumas ir nuotolis, leidžiantys nesudėtingai ir greitai atgaminti bei platinti kūrinius, pasidarė neįveikiama kliūtis autoriams naudotis savo teisėmis¹⁵⁸. Šios aplinkybės vertė ieškoti priemonių kaip atkurti autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą, palenkiant ją autoriaus pusėn.

Įstatymų leidėjų nepajėgumas operatyviai ir lanksčiai pritaikyti autorių teisę prie greitai besikeičiančių aplinkybių, skatino autorius patiems ieškoti galimybių kaip apsaugoti savo teises elektroninėje erdvėje. Pasinaudojant technologijų suteikiamomis galimybėmis, buvo sukurtos techninės apsaugos priemonės, kurios įgalino autorius kontroliuoti priėjimą prie kūrinio ir jo naudojimą elektroninėje erdvėje. Šių priemonių pagalba autoriams buvo sudarytos sąlygos neleisti daryti elektroninėje formoje užfiksuotų kūrinių kopijų, leisti priėjimą prie kūrinių tik tam tikriems registruotiems vartotojams (pasitelkus kūrinių kodavimo sistemą), pažymėti kūrinių

¹⁵⁵ Stokes S. Digital Copyright: Law and Practice, 2nd ed. – Oxford: Hart Publishing, 2005. P. 9.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Perlamutter S. Convergence and the Future of Copyright.// Columbia-VLA Journal of Law and the Arts, 2001, vol. 24(2). P. 170.

¹⁵⁸ Ibid. P. 166.

materialias išraiškas techniškai nepašalinamais ženklais, kurie leidžia nustatyti šio objekto šaltinį ir atlikti kitus kūrinio prieigą bei naudojimą ribojančius veiksmus¹⁵⁹. Taigi, kaip pasakė A. Lepage, „technologinis progresas yra grėsmė autorių teisei, bet tas pats technologinis progresas leidžia autorių teisei toliau egzistuoti¹⁶⁰. Apibendrinant, techninės apsaugos priemonės padėjo autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą gerokai palenkti autorių pusėn.

Tačiau technologinė pažanga suteikia galimybes visiems, todėl netrukus po techninių apsaugos priemonių išradimo ir pritaikymo, atsirado asmenų, sugebančių šias priemones apeiti ar jas pašalinti, todėl siekiant išsaugoti techninių apsaugos priemonių efektyvumą, autoriai pradėjo reikalauti, kad būtų apsaugotos pačios techninės apsaugos priemonės. Šie autorių reikalavimai buvo patenkinti. PINO Autorių teisių sutartis ir Informacinės visuomenės direktyva numatė valstybėms įpareigojimus užtikrinti veiksmingas teisinės priemones, neleidžiančias pašalinti ar išvengti techninių apsaugos priemonių. Netrukus po to Europos Sąjungos valstybės, vadovaudamosi Informacinės visuomenės direktyva, tam tikrais atvejais numatė netgi baudžiamąją atsakomybę, kad nebūtų gaminami, importuojami, platinami, parduodami, nuomojami, reklamuojami pardavimui ar nuomai arba laikomi komerciniams tikslams įtaisai, gaminiai ar jų sudedamosios dalys, kurie yra skirti pašalinti technines apsaugos priemones ar jų išvengti¹⁶¹. Panašios nuostatos buvo įtvirtintos ir kitų valstybių įstatymuose, pavyzdžiui, JAV 1998 m. Skaitmeninio tūkstantmečio autorių teisių įstatyme¹⁶², Australijos, Japonijos bei kitų valstybių autorių teises reglamentuojančiuose teisės aktuose.

Autoriams vis dažniau naudojantis techninėmis apsaugos priemonėmis ir šių priemonių apsauga įstatymo lygiu sukėlė dideles diskusijas dėl autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros „iškreipimo“ autorių naudai. Teisės mokslininkų teigimu, problema dėl techninių apsaugos priemonių yra ta, kad jos yra „aklos“, nes nesugeba atskirti kada vartotojas, remdamasis autorių teisių apribojimais, nori pasinaudoti kūrinio teisėta, o kada ne, jos tiesiog užkertą bet kokią galimybę prieiti prie kūrinio ir juo naudotis¹⁶³. Tokiu būdu visuomenei atimama galimybė naudotis įstatymuose numatytais autorių teisių apribojimais dėl ko iškyla grėsmė, kad autorių teisę pakeis autorių nustatomos sutarčių sąlygos¹⁶⁴. Be to, techninių apsaugos priemonių pagalba visuomenei užkertama galimybė naudotis netgi tokia informacija,

¹⁵⁹ Stokes S. Digital Copyright: Law and Practice, 2nd ed. – Oxford: Hart Publishing, 2005. P. 140.

¹⁶⁰ Lepage A. Overview of Exceptions and Limitations to Copyright in the Digital Environment// <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139696e.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-20.

¹⁶¹ Europos parlamento ir Tarybos 2001 m. gegužės 22 d. direktyva 2001/29/EB dėl tam tikrų autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje aspektų derinimo// Europos Bendrijos oficialusis leidinys. 2001, L-167.

¹⁶² JAV Skaitmeninio tūkstantmečio autorių teisių įstatymas// Pub. L. No. 105-304, 112 Stat. 2860 (Oct. 28, 1998).

¹⁶³ Geiger Ch. Author's Right, Copyright and the Public's Right to Information: A Complex Relationship (Rethinking Copyright in the Light of Fundamental Rights)// New Directions in Copyright Law. – United Kingdom, Cheltenham: Edward Elgar publishing Ltd. 2007, vol. 5

¹⁶⁴ Ibid.

kurios apskritai nesaugo autorių teisę, taigi, tokiu būdu nepagrįstai ribojama visuomenės teisė į informaciją, saviraiškos laisvę bei kitos prigimtinės žmogaus teisės.

Techninės apsaugos priemonės pastaruoju metu dažnai taikomos kartu su „paspausk mygtuką“ sutartimis, kurios reikalauja prie kūrinio prieiti norintį vartotoją sutikti su įvairiomis autorių nustatytomis sąlygomis (kartais netgi atsisakyti autorių teisių apribojimų taikymo) tiesiog paspaudžiant „taip“ mygtuką. Žinoma, dėl šių sutarčių sąlygų vartotojas paprastai neturi galimybės derėtis, be to, šių sutarčių nuostatos dažnai yra žymiai griežtesnės negu nustato autorių teisė¹⁶⁵. Tokiu būdu, kai kurių teisės mokslininkų manymu, techninės apsaugos priemonės ir sutartiniai santykiai gali apskritai atimti norą ar galimybę naudotis kūrinium, dėl ko gali būti labai apribotas autorių teisių apribojimų praktinis taikymas¹⁶⁶. P. B. Hugenholtz ir R. L. Okediji nuomone, neturtinti precedento kūrinio prieigos ir naudojimo kontrolė sąlygoja autorių teisės privatizaciją¹⁶⁷. Daugelis teisės mokslininkų mano, kad techninės apsaugos priemonės autorių teisių apribojimams kelia išnykimo grėsmę, dėl ko elektroninėje erdvėje gali realiai išnykti netgi tokie autorių teisių apribojimai kaip kūrinio naudojimas kritikos, citavimo, parodijos ar apžvalgos tikslais.

Teisės literatūroje taip pat keliamas klausimas ar tik nepradedama formuotis nauja autoriaus teisė – „teisė į kūrinio prieigą“, kuri leidžia autoriui visiškai kontroliuoti prieigą prie kūrinio elektroninėje erdvėje ir nustatyti sąlygas visiems kas nori prieiti prie šio kūrinio¹⁶⁸. Tačiau kaip analoginėje erdvėje, taip ir elektroninėje, visuomenei turi būti leidžiama identifikuoti ir surasti reikalingą informaciją, ją žiūrėti (kaip bibliotekoje vartant knygas), todėl tai, kad techninės apsaugos priemonės neleidžia visuomenei netgi prieiti prie kūrinio, daro neigiamą įtaką visuomenės teisei į informaciją, saviraiškos laisvei bei kitoms prigimtinėms žmogaus teisėms. Be to, priejimo kontrolė sukelia vartotojų, besinaudojančių skaitmenine ir analogine forma užfiksuotais kūriniais, diskriminaciją. Taigi, autorių teisė juda link „mokėjimo už pažiūrėjimą“ kur kūrinuose esanti informacija, įkvėpimas ir idėjos tampa vis brangesnės ir sunkiai prieinamos¹⁶⁹.

Įtvirtinant visas šias problemas, siekta sudaryti sąlygas užtikrinti praktinį autorių teisių apribojimų įgyvendinimą elektroninėje erdvėje. Pavyzdžiui, Informacinės visuomenės direktyvos

¹⁶⁵ Perlmutter S. Convergence and the Future of Copyright.// Columbia-VLA Journal of Law and the Arts, 2001, vol. 24(2). P. 170.

¹⁶⁶ Heide T. The Approach to Innovation under the Proposed Copyright Directive: Time for Mandatory Exceptions?// Intellectual Property Quarterly, 2000, 3. P. 222.

¹⁶⁷ Hugenholtz P. B., Okediji R. L. Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright. Final Report// http://ictsd.net/downloads/2008/08/intle_hughenoltzokediji.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P. 8.

¹⁶⁸ Lepage A. Overview of Exceptions and Limitations to Copyright in the Digital Environment// <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139696e.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-20.

¹⁶⁹ Heins M. The Progress of science and useful Arts: Why Copyright Today Threatens Intellectual Freedom. A Public Policy Report// <http://www.fepproject.org/policyreports/copyright2d.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P. 6.

6 str. 4 d. numatyta, kad nepaisant techninių priemonių apsaugos, kai nėra savanoriškų priemonių, kurių imasi autorių teisių subjektai, valstybės narės imasi atitinkamų priemonių, kad būtų užtikrinta, jog autorių teisių subjektai sudarytų sąlygas naudos gavėjams naudotis tam tikromis direktyvoje numatytomis autorių teisių išimtimis tokiu mastu, kokio reikia, kad turėtų naudos iš tos išimties ir kai atitinkamas kūrinys naudos gavėjui yra teisiškai prieinamas¹⁷⁰. Tačiau šios direktyvos nuostatos yra gana abstrakčios ir praktiškai nepadaeda išspręsti iškilusių problemų. Pavyzdžiui, Vokietijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje ir Lietuvoje yra sudaryta galimybė vartotojui kreiptis į teismą dėl tam tikrų autorių teisių apribojimų įgyvendinimo, tačiau tokia galimybė taikoma ne visų apribojimų atžvilgiu, be to, jeigu kiekvieną kartą norėdamas pasinaudoti tam tikru autorių teisių apribojimu vartotojas turės kreiptis į teismą, ši priemonė nelaikytina „tinkama“¹⁷¹. Be to, Informacinės visuomenės direktyva nedraudžia susitarti dėl autorių teisių apribojimų netaikymo. JAV irgi „ėmėsi“ tam tikrų priemonių, užtikrinančių *fair use* doktrinos įgyvendinimą elektroninėje erdvėje: numatė tam tikrai institucijai teisę kas trejus metus nuspręsti ar *fair use* doktrina yra neigiamai veikiama dėl teisinės techninių apsaugos priemonių apsaugos. Tačiau, po kelių veiklos metų ši institucija, gavusi šimtus nusiskundimų dėl apribojimų naudotis *fair use* doktrina, rekomendavo tik du papildomus siauro pobūdžio autorių teisių apribojimus¹⁷². Taigi, galima daryti išvadą, kad šiai dienai nėra veiksmingų teisinių priemonių, užtikrinančių autorių teisių apribojimų praktinį įgyvendinimą elektroninėje erdvėje.

Apibendrinant pastebėtina, kad dėl techninių apsaugos priemonių naudojimo ir jų apsaugos autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra vėl tapo gana „kreiva“. Kaip teigia Birnhack, „vis daugiau kūrinių yra uždaroma už elektroninės formos užraktų, sutarčių ir nuosavybės teisės, vis daugiau informacijos yra sukomercinama, pašalinant tuos, kurie negali įstengti jos nusipirkti. Tokiu būdu autoriai ne tik kontroliuoja savo pelną, bet ir visuomenės galimybes išreikšti save ir dalyvauti visuomenės gyvenime“¹⁷³. Atsižvelgiant į technologinių veiksmų nulemtus autorių teisių ir visuomenės interesų pokyčius, kurie šią pusiausvyrą gerokai palenkė autoriaus pusėn, tačiau įvertinant autorių teisių apribojimų svarbą ir jų įgyvendinimo problemas, tikėtina, kad ši pusiausvyra ateityje turės būti atkurta, o tai savo ruožtu turės įtakos autorių teisių apribojimų sampratai.

¹⁷⁰ Europos parlamento ir Tarybos 2001 m. gegužės 22 d. direktyva 2001/29/EB dėl tam tikrų autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje aspektų derinimo// Europos Bendrijos oficialusis leidinys. 2001, L-167.

¹⁷¹ Geiger Ch. The Answer to the Machine Should Not be the Machine: Safeguarding the Private Copy Exception in the Digital Environment// European Intellectual Property Review. 2008, 30 (4), 123.

¹⁷² Heins M. The Progress of Science and Useful Arts: Why Copyright Today Threatens Intellectual Freedom. A Public Policy Report// <http://www.fepproject.org/policyreports/copyright2d.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-19.

¹⁷³ Birnhack M. D. Copyrighting Speech: A Transatlantic View// Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy. – Hague: Kluwer Law International, 2004.

Nurodyti autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros kitimą lemiantys veiksniai formuoja tam tikrą autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą bei kelia diskusijas dėl to, kokia ši pusiausvyra turėtų būti ateityje. Esama bei pageidaujama autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra lemia atitinkamą autorių teisių apribojimų sampratą. Išsiaiškinus autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą bei tuo pačiu, autorių teisių apribojimų sampratą lemiančius veiksnius, paskutinėje šio magistro baigiamojo darbo dalyje analizuojamos autorių teisių apribojimų sampratos perspektyvos ateityje.

3. AUTORIŲ TEISIŲ APRIBOJIMŲ SAMPRATOS PERSPEKTYVOS

Kaip jau buvo kalbėta ankstesniuose šio darbo skyriuose, kadangi autorių teisių apribojimų paskirtis yra suderinti autorių teises su visuomenės interesais ir pasiekti tinkamą jų pusiausvyrą, tarp autorių teisių apribojimų sampratos ir autorių teisių bei visuomenės interesų pusiausvyros egzistuoja neatsiejamas ryšys. Šis ryšys leidžia daryti išvadą, kad autorių teisių apribojimų sampratos perspektyvos iš esmės priklauso nuo to, kaip ateityje formosis autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra: kokia autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra bus ateityje ir koks bus poreikis ją pakreipti į autoriaus ar visuomenės pusę.

Kaip jau buvo minėta, kai kurių autorių nuomone, šiandieninė autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra yra gana stipriai palenкта autorių pusėn, todėl kelia didelę grėsmę visuomenės interesams. Paskutiniais dešimtmečiais vis daugiau kūrinių pradėta talpinti ir platinti elektroninėje erdvėje, kuri įgalino beveik nekontroliuojamą kūrinių naudojimą. Šioms problemoms spręsti buvo sukurtos įvairios techninės apsaugos priemonės, kurios šiai dienai gana sėkmingai riboja kūrinių prieigą ir jų naudojimą elektroninėje erdvėje. Taigi, yra manoma, kad nereguliuojant techninių apsaugos priemonių naudojimo, norėdami prieiti prie kūrinių ir jais naudotis elektroninėje erdvėje, vartotojai su autorių teisių subjektais turės sudarinėti atlygintines pastarųjų sukurtas „paspausk mygtuką“ sutartis, dėl kurių paprastai neturės jokių galimybių derėtis. Kaip teigia S. Stokes, tokie technologiniai pokyčiai gali nulemti, jog autorių teisė elektroninėje erdvėje bus reguliuojama sutartimis, o ne autorių teisės normomis, o kadangi technologijos arba sutartys neleis vartotojams naudotis autorių teisių apribojimais, autorių teisė taps nebereikalinga¹⁷⁴. Tokiai S. Stokes nuomonei pritaria ir A. Lepage, kuri, kalbėdama apie autorių teisių apribojimus, pabrėžia, jog pastaruoju metu formuojantis naujai autoriaus teisei – teisei į kūrinių prieigą, kurios pagalba autorius gali neleisti naudoti jo kūrinių netgi citavimo,

¹⁷⁴ Stokes S. Digital Copyright: Law and Practice, 2nd ed. – Oxford: Hart Publishing, 2005. P. 16.

kritikos ar apžvalgos tikslais, autorių teisių apribojimai yra paneigiami visomis prasmėmis¹⁷⁵. Taigi dėka naujų technologijų, kurios įgalina iš esmės neribotą kūrinio prieigos ir naudojimo kontrolę elektroninėje erdvėje, dabartinė autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra yra stipriai palenkta autorių pusėn, todėl manytina, kad jeigu nebus imtasi autorių teisių apribojimų reformos, iškils didelė grėsmė autorių teisių apribojimų išlikimui.

Kadangi autorių teisių apribojimai yra svarbi autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemonė, užtikrinanti žmogaus teises bei skatinanti visuomenės progresą, teisės literatūroje ir praktikoje pripažįstama, jog autorių teisių apribojimai turi būti išsaugoti. Taigi, atsižvelgdami į autorių teisių apribojimams keliamus iššūkius, teisės mokslininkai analizuoja ir teikia įvairius autorių teisių apribojimų reformos modelius, kurie, neleisdami autorių teisių apribojimams išnykti, „subalansuotų“ esamą autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą, šį kartą palenkdamį ją visuomenės pusėn. Autorių teisių apribojimams keliami iššūkiai buvo įvertinti ir praktikoje, todėl atsižvelgiant į autorių teisių apribojimams kylančias grėsmes, šiuo metu teisės aktų leidyboje yra nemažai iniciatyvų, siūlančių peržiūrėti autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą ir pakreipti ją visuomenės pusėn.

Kadangi autorių teisių apribojimų sampratos perspektyvos iš esmės priklauso nuo to, kokia linkme ateityje bus formuojama autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra bei kokia linkme bus vystomi patys autorių teisių apribojimai, tolesniuose šio magistro baigiamojo darbo skyriuose nagrinėjami autorių teisių apribojimų reformos modeliai ir praktinės autorių teisių apribojimų reformos iniciatyvos.

3.1. Autorių teisių apribojimų reformos modeliai

Atsižvelgiant į autorių teisių apribojimams iškilusias grėsmes, teisės literatūroje pateikiama daugybė nuomonių kaip autorių teisių apribojimai turėtų būti formuluojami, kad ateityje išliktų ir galėtų būti praktiškai įgyvendinami. Šiame darbo skyriuje aptariami pagrindiniai autorių teisių apribojimų reformos modeliai, kuriuos sąlyginai galima suskirstyti į tokias grupes: 1) autorių teisių apribojimų formulavimas laisvai interpretuojamu kriterijumi; 2) nebaigtinis autorių teisių apribojimų sąrašas; 3) autorių teisių apribojimų privalomumas; 4) autorių teisių apribojimų kompensavimo sistema; 5) autorių teisių apribojimų pripažinimas visuomenės teisėmis. Toliau šiame darbe atskirai aptariami visi šie reformos modeliai ir jų kritika.

¹⁷⁵ Lepage A. Overview of Exceptions and Limitations to Copyright in the Digital Environment// <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139696e.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-20. P. 15.

Autorių teisių apribojimų formulavimas laisvai interpretuojamu kriterijumi

Vienas dažniausiai teisės literatūroje sutinkamų autorių teisių apribojimų reformos modelių yra formuluoti autorių teisių apribojimus laisvai interpretuojamu kriterijumi. Šis autorių teisių apribojimų reformos modelis yra susijęs su toliau šiame skyriuje nagrinėjamu modeliu autorių teisių apribojimus formuluoti nebaigtiniame autorių teisių apribojimų sąraše. Tačiau šie autorių teisių apribojimų reformos modeliai skiriasi tuo, kad reformos modelis autorių teisių apribojimus formuluoti laisvai interpretuojamu kriterijumi iš esmės siūlo vietoje autorių teisių apribojimų sąrašo numatyti vieną laisvai interpretuojamą kriterijų, kurį galėtų lanksčiai taikyti teismai. Tuo tarpu, autorių teisių apribojimų reformos modelis numatyti nebaigtinį autorių teisių apribojimų sąrašą nesiūlo atsisakyti autorių teisių apribojimų sąrašo, tačiau siūlo numatyti, kad jis tiesiog nebūtų baigtinis.

Taigi, kai kurių autorių nuomone, autorių teisių apribojimai geriausiai savo paskirtį įgyvendintų, jeigu jie būtų formuluojami vienu, abstrakčiu ir laisvai interpretuojamu kriterijumi, pavyzdžiui, tokiu kaip *fair use* doktrina¹⁷⁶, trijų pakopų testu¹⁷⁷ ar kitu laisvai interpretuojamu kriterijumi¹⁷⁸. Kadangi šiuo atžvilgiu *fair use* doktrinos, trijų pakopų testo ar kito laisvai interpretuojamo kriterijaus esmė tokia pati, toliau visi jie aptariami bendrai.

Kalbant apie autorių teisių apribojimus laisvai interpretuojamu kriterijumi, pažymėtina, kad kai kuriose valstybėse, ypač bendrosios teisinės sistemos valstybėse, pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje, Kanadoje ir Australijoje, nuolat sugrįžtama prie svarstymų vietoje autorių teisių apribojimų sąrašo numatyti abstraktų, laisvai interpretuojamą *fair use* kriterijų, kuris apibrėžtų autorių teisių ir jų apribojimų santykį¹⁷⁹ ir nors šie svarstymai jokių apčiuopiamų rezultatų kol kas nedavė, interesas perimti JAV autorių teisių apribojimų sistemą vis dar išlieka¹⁸⁰.

Pagrindinė priežastis kodėl siūloma autorių teisių apribojimų sąrašą pakeisti laisvai interpretuojamu kriterijumi yra šio kriterijaus lankstumas, galėjimas jį taikyti greitai besikeičiančioms visuomenės gyvenimo aplinkybėms ir pritaikomumas visiems visuomenės gyvenimo atvejams. Tačiau šis autorių teisių apribojimų reformos modelis taip pat susilaukia ir nemažai kritikos. Teigiama, kad autorių teisių apribojimų formulavimas laisvai interpretuojamu

¹⁷⁶ Žr. Madison M. J. Rewriting Fair Use and the Future of Copyright Reform// Cardozo Arts & Entertainment. 2005-2006, vol. 23.

¹⁷⁷ Žr. Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2004. P. 21.

¹⁷⁸ Žr. Griffiths J. Recapturing Liberated Information – The Relationship Between the United Kingdom's Freedom of Information Act 2000 and Private Law Restraints on Disclosure// Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy. – Hague: Kluwer Law International, 2004.

¹⁷⁹ Burrell, R., Coleman, A., Copyright Exceptions: the Digital Impact. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P. 250.

¹⁸⁰ Ibid.

kriterijumi „siūlo lankstumą apibrėžtumo sąskaita“¹⁸¹. Taigi pagrindinė šio reformos modelio problema yra tokia pati kaip ir JAV *fair use* doktrinos problema – laisvai interpretuojamas kriterijus užtikrina lankstumą, tačiau įveda žymiai didesnį teisinių santykių nestabilumą ir neapibrėžtumą, kurį paprastai padeda pasiekti autorių teisių apribojimų sąrašas.

Be to, kaip parodė Jungtinės Karalystės praktika, tai, kad laisvai interpretuojamas kriterijus teismams suteikia galimybę lanksčiai taikyti autorių teisių apribojimus, jokių būdu negarantuoja platesnio autorių teisių apribojimų taikymo ir didesnės visuomenės interesų apsaugos. Kaip jau buvo minėta, iš pradžių autorių teisių apribojimai Jungtinėje Karalystėje formavosi *fair use* doktrinos pagrindu. 1911 m. Jungtinės Karalystės Autorių teisių įstatymas, apibendrinamas teismų praktiką, įtvirtino tik pavyzdinį autorių teisių apribojimų sąrašą, tačiau nepanaikino *fair use* doktrinos, kuri tuo metu buvo pavadinta *fair dealing* doktrina. Nepaisant to, būtent teismai šias įstatymų nuostatas susiaurino ir *fair dealing* doktriną ėmė taikyti tik tam tikriems specialiems įstatyme numatytiems atvejams. Taigi, laikoma, kad istoriškai būtent Jungtinės Karalystės teismai yra atsakingi už autorių teisių apribojimų sugriežtėjimą Jungtinėje Karalystėje¹⁸². Dėl išdėstytų argumentų autorių teisių apribojimų reformos modelis autorių teisių apribojimus formuluoti laisvai interpretuojamu kriterijumi yra kritikuojamas, nes yra didelė tikimybė, kad teismai šį kriterijų aiškins siaurai ir griežtai, todėl šis reformos modelis neįgyvendins savo tikslų. Kaip teigia, J. Griffiths, „autorių teisės įstatymų aiškinimas yra stipriai veikiamas tvirtai įsišaknijusių argumentų palaikyti ekonominę autorių teisių apsaugos naudą“¹⁸³. Taigi, vien autorių teisių apribojimų formulavimas laisvai interpretuojamu kriterijumi duos mažai naudos, jeigu nepasikeis teismų požiūris į autorių teises ir jų apribojimus¹⁸⁴.

Nebaigtinis autorių teisių apribojimų sąrašas

Kalbant apie autorių teisių apribojimų reformą, viena didžiausių problemų šiuo metu yra laikomas daugumoje valstybių numatytas baigtinis autorių teisių apribojimų sąrašas. Kadangi informacinės visuomenės ir technologinių pokyčių sąlygojamos visuomenės gyvenimo aplinkybės itin sparčiai keičiasi, įstatymų leidėjai nespėja laiku reaguoti į šiuos pokyčius ir papildyti autorių teisių apribojimų sąrašą naujais apribojimais. Ypač šis ribotumas pasireiškia tuo atveju, kai nacionalinę įstatymų leidybą lemia tarptautiniai ar regioniniai teisės aktai, pavyzdžiui, tokie kaip Informacinės visuomenės direktyva, kuri išvardija baigtinį Europos Sąjungos

¹⁸¹ Ibid. P. 252.

¹⁸² Ibid. P. 238.

¹⁸³ Griffiths J. Recapturing Liberated Information – The Relationship Between the United Kingdom's Freedom of Information Act 2000 and Private Law Restraints on Disclosure// Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy. – Hague: Kluwer Law International, 2004.

¹⁸⁴ Ibid.

valstybėms narėms leidžiamų numatyti autorių teisių apribojimų sąrašą ir neleidžia numatyti jokių naujų autorių teisių apribojimų, kurių nėra šiame sąrašė. Be abejo, tokia sistema, kai nauji autorių teisių apribojimai gali būti numatyti tik pakeitus tarptautinius ar regioninius teisės aktus, neišvengiamai suponuoja teisės atsilikimą nuo faktinių visuomenės gyvenimo aplinkybių. Įvertinant į šias problemas, teisės literatūroje yra nuomonių, kad siekiant užtikrinti efektyvią autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą, kuri laiku reaguotų į esminius visuomenės gyvenimo aplinkybių pokyčius, autorių teisių apribojimų sąrašas turėtų būti nebaigtinis.

Praktikoje yra pastebėta, kad siekdami tinkamai įgyvendinti pagrindinę savo funkciją – vykdyti teisingumą, teismai susiduria su didele problema, nes matydami pagrįstą visuomenės interesą tam tikrą kūrinį naudoti be autoriaus sutikimo, negali bylos išspręsti taikydami autorių teisių apribojimus, kurių nėra konkrečios valstybės numatytame autorių teisių apribojimų sąrašė. Nepaisant to, kai kuriose valstybėse pastebima tendencija, kad šią spragą teismai vis dėlto bando spręsti tiesiogiai taikydami žmogaus teises, pavyzdžiui, visuomenės teisę į informaciją bei saviraiškos laisvę¹⁸⁵. Tiesiogiai taikydami šias žmogaus teises, teismai pateisina tam tikrus kūrinų panaudojimo atvejus, kurie nepatenka į valstybės numatytą autorių teisių apribojimų sąrašą¹⁸⁶. Kai kurių autorių nuomone, autorių teisių apribojimų sąrašas neturėtų būti baigtinis, todėl teismų veiksmai tiesiogiai taikant žmogaus teises ir tokiu būdu vykdant teisingumą yra sveikintini. Teigiama, jog tokie teismų veiksmai pateisinami tuo, kad įstatymų aiškinimas yra teismų privilegija, todėl įgyvendindami šią savo teisę, jie gali įstatymus aiškinti taip, kad jie atitiktų pasikeitusias visuomenės gyvenimo aplinkybes¹⁸⁷. Tačiau tokia nuomonė sulaukia ir nemažai kritikos - labiausiai dėl to, kad tokiu būdu teismai įsiveržia į įstatymų leidybos sritį ir pažeidžia konstitucinį valdžių padalijimo principą.

Autorių nuomonei, kad autorių teisių apribojimai turėtų būti formuluojami nebaigtiniame sąrašė, būtų galima pritarti. Baigtinis autorių teisių apribojimų sąrašas neleidžia teismams lanksčiai taikyti autorių teisių apribojimų pasikeitusioms visuomenės gyvenimo aplinkybėms, todėl tikėtina, kad dėl šios priežasties gali būti priimta nemažai neteisingų, visuomenės teisę į informaciją ir saviraiškos laisvę, o taip pat kitas prigimtines žmogaus teises pažeidžiančių sprendimų. Tačiau vis dėlto manytina, kad baigtinio autorių teisių apribojimų sąrašo problemą turėtų spręsti ne teismai, o įstatymų leidėjai, kurie visuomenės teisę į informaciją ir saviraiškos laisvę laikydami esminiu įstatymų leidybos pagrindu, turėtų numatyti

¹⁸⁵ Graber C. B. Copyright and Access – a Human Rights Perspective// http://unilu.contentupdate.net/uniluadmin/web/unilu/files/access_copyrightl.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P. 28.

¹⁸⁶ Žr., pavyzdžiui, Vokietijos: Hamburgo apeliacinio teismo bylą: *Berufungsschrift*, 29 July 1999, in GRUR 2000. Austrijos: Aukščiausiojo Teismo bylą: 12 June 2001, *Medienprofessor*, 33 IIC 994/2002.

¹⁸⁷ Graber C. B. Copyright and Access – a Human Rights Perspective// http://unilu.contentupdate.net/uniluadmin/web/unilu/files/access_copyrightl.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P. 29.

nebaigtinį autorių teisių apribojimų sąrašą¹⁸⁸. Nebaigtinis autorių teisių apribojimų sąrašas leistų teismams vykdyti teisingumą, tačiau taip pat reikia įvertinti ir tai, kad tokiu būdu neišvengiamai būtų sumažintas teisinių santykių stabilumo ir apibrėžtumo laipsnis, kurį šiuo metu padeda užtikrinti būtent baigtinis autorių teisių apribojimų sąrašas.

Autorių teisių apribojimų privalomumas

Kai kurie autoriai, pavyzdžiui T. Heide¹⁸⁹, H. C. Jehoram¹⁹⁰ I. S. Ayers¹⁹¹, pagrindinę autorių teisių apribojimų problemą šiuolaikinėje autorių teisėje išvelgia tame, kad autorių teisių apribojimai nėra privalomi. Ši problema pasireiškia dviem aspektais: pirma, tarptautiniuose ir regioniniuose teisės aktuose, kurių pagrindu autorių teisių apribojimai yra formuluojami nacionalinėje autorių teisėje, įtvirtinamas pavyzdinis neprivalomų autorių teisių apribojimų sąrašas ir, antra, teisės aktai nenumato draudimo susitarti dėl autorių teisių apribojimų netaikymo. Atsižvelgiant į šią autorių teisių apribojimų problematiką, yra siūlomas autorių teisių apribojimų reformos modelis, kuris numatytų autorių teisių apribojimų privalomumą.

Tai, kad autorių teisių apribojimų sąrašas tarptautiniuose ir regioniniuose teisės aktuose nėra privalomas, sukuria ne tik skirtingą nacionalinį autorių teisių apribojimų reglamentavimą, bet taip pat sukuria prielaidas, kad kai kurie visuomenei naudingi autorių teisių apribojimai tam tikros valstybės nacionalinėje teisėje apskritai nėra numatomi. Taigi, pasak I. S. Ayers, tarptautiniuose autorių teisių reglamentuojančiuose teisės aktuose turėtų būti įtvirtinami privalomi, plačiai taikomi autorių teisių apribojimai, ypač kalbant apie tokius autorių teisių apribojimus kaip naujienų pranešimų, mokymo ir mokslinių tyrimų tikslais¹⁹². Tokie patys argumentai išsakomi ir apie autorių teisių apribojimų reguliavimą regioniniu lygiu, pavyzdžiui, Europos Sąjungoje.

Autorių teisių apribojimai Europos Sąjungos teisėje reguliuojami Informacinės visuomenės direktyvoje, taip pat specialiose autorių teisių objektus reglamentuojančiose direktyvose, pavyzdžiui, 1991 m. gegužės 14 d. Tarybos direktyvoje Nr. 91/250/EEB dėl kompiuterių programų teisinės apsaugos¹⁹³ bei 1996 m. kovo 11 d. Europos Parlamento ir

¹⁸⁸ Ibid. P. 41.

¹⁸⁹ Heide T. The Approach to Innovation under the Proposed Copyright Directive: Time for Mandatory Exceptions?// Intellectual Property Quarterly, 2000, 3.

¹⁹⁰ Jehoram H. C. Restrictions on Copyright and Their Abuse// European Intellectual Property Review. 2005, 27 (10).

¹⁹¹ Ayers I. S. The Future of Global Copyright Protection: Has Copyright Law Gone Too Far?// University of Pittsburgh Law Review. 2000-2001, vol. 62.

¹⁹² Ibid. P. 86.

¹⁹³ Tarybos direktyva 91/250/EEB dėl kompiuterių programų teisinės apsaugos// Europos Bendrijos oficialusis leidinys. 1991, L-122.

Tarybos direktyvoje Nr. 96/9/EB dėl duomenų bazių teisinės apsaugos¹⁹⁴. Pagrindinėje autorių teisių apribojimus reglamentuojančioje direktyvoje - Informacinės visuomenės direktyvoje, yra numatytas gana ilgas, baigtinis, tačiau valstybėms narėms neprivalomas autorių teisių apribojimų sąrašas. Iš visų dvidešimt vieno Informacinės visuomenės direktyvoje numatyto autorių teisių apribojimo Europos Sąjungos valstybėms narėms privalomas yra tik vienas. Šis autorių teisių apribojimas yra numatytas Informacinės visuomenės direktyvos 5 str. 1 d., kuris reglamentuoja autorių teisių apribojimus laikiniems atgaminimo veiksams. Dėl visų kitų Informacinės visuomenės direktyvoje numatytų autorių teisių apribojimų Europos Sąjungos valstybės narės gali apsispręsti laisvai – juos numatyti arba ne. Šis Informacinės visuomenės direktyvos ypatumas – numatytų autorių teisių apribojimų neprivalomumas, yra viena pagrindinių jos kritikos priežasčių. Pavyzdžiui, teisės literatūroje teigiama, kad Informacinės visuomenės direktyvoje numatytas neprivalomų autorių teisių apribojimų sąrašas lemia tai, jog galutinai pagrindinis direktyvos tikslas – autorių teisių apribojimų harmonizavimas, nebus pasiektas¹⁹⁵. Kaip parodė Informacinės visuomenės direktyvos įgyvendinimo praktika, reikiamas autorių teisių apribojimų harmonizavimo lygis ištikrųjų nebuvo pasiektas.

Kalbant apie antrąjį probleminį autorių teisių apribojimų neprivalomumo aspektą, pažymėtina, kad šiuo atveju problema yra tame, jog vartotojas, paprastai turi labai ribotas derybų galimybes, todėl norėdamas susitarti su autorių teisių subjektu dėl kūrinio naudojimo, yra priverstas sutikti su visomis autoriaus siūlomomis sąlygomis. Klausimas dėl to ar sutartimi šalys gali susitarti dėl autorių teisių apribojimų netaikymo, taip pat dažniausiai yra paliekamas spręsti nacionaliniams įstatymų leidėjams, todėl daugumoje valstybių, išskyrus tam tikrus išimtinius atvejus, sutarties šalims yra leidžiama susitarti dėl autorių teisių apribojimų netaikymo.

Europos Sąjungos Informacinės visuomenės direktyvoje šis klausimas nėra reglamentuojamas ir dėl to ši direktyva taip pat sulaukia nemažai kritikos. Iki Informacinės visuomenės direktyvos priėmimo Europos Sąjungos teisėje buvo teisės aktų, kurie numatė draudimą susitarti dėl autorių teisių apribojimų netaikymo. Pavyzdžiui, 1991 m. gegužės 14 d. Tarybos direktyvoje Nr. 91/250/EEB dėl kompiuterių programų teisinės apsaugos yra numatyti keli atvejai kada sutartimis negalima susitarti dėl tam tikrų autorių teisių apribojimų netaikymo, tokias sutarčių nuostatas laikant niekinėmis. Tačiau Informacinės visuomenės direktyvoje panašios nuostatos nebuvo įtvirtintos.

¹⁹⁴ Europos parlamento ir Tarybos direktyva 96/9/EB dėl duomenų bazių teisinės apsaugos// Europos Bendrijos oficialusis leidinys. 1996, L-077.

¹⁹⁵ Guibault L. The Nature and Scope of Limitations and Exceptions to Copyright and Neighbouring Rights with Regard to General Interest Missions for the Transmission of Knowledge: Prospects for their Adaptation in the Digital Environment//http://portal.unesco.org/culture/en/files/17316/108747977511_guibault_en.pdf/l_guibault_en.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19; Hart M. The Proposed Directive for Copyright in the Information Society: Nice Rights, Shame about Exceptions// European Intellectual Property Review. 1998, 20(5).

Taigi, privalomų autorių teisių apribojimų šalininkai tarptautiniuose ir regioniniuose teisės aktuose siūlo nustatyti valstybėms privalomus autorių teisių apribojimus, be to, numatyti, kad sutartimis susitarti dėl autorių teisių apribojimų netaikymo yra draudžiama. Kaip teigia T. Heide, pastaruoju metu itin išpopuliarėjus techninių apsaugos priemonių naudojimui ir sutarčių naudojimui autorių teisių apsaugos srityje yra būtina užtikrinti, kad autorių teisių apribojimai būtų privalomi ir negalimi apeiti sutarčių nuostatomis¹⁹⁶.

Autorių teisių apribojimų kompensavimo sistema

Pripažįstama, kad šiuolaikinėje informacinėje visuomenėje vis dėlto techninės apsaugos priemonės yra būtinos siekiant užtikrinti autorių teises elektroninėje erdvėje, todėl manoma, jog jos bus naudojamos ir ateityje. Kol autoriai naudojami techninėmis apsaugos priemonėmis ir realiai nėra teisinių bei praktinių priemonių užtikrinti autorių teisių apribojimus elektroninėje erdvėje, kai kurie autoriai siūlo autorių teisėje numatyti efektyvią autorių teisių apribojimų kompensavimo sistemą, kuri garantuotų visuomenei naudojimąsi autorių teisių apribojimais, o autoriams – tam tikrą atlyginimą. Ypač šis autorių teisių apribojimų reformos modelis siūlomas kūrinį naudojimui asmeniniams tikslams¹⁹⁷.

Šio autorių teisių apribojimų reformos modelio esmė tokia, kad autoriui, kuris užtikrina laisvą prieigą prie jo kūrinio ir jo naudojimą tam tikrais tikslais, patenkančiais į autorių teisių apribojimus, yra mokama tam tikra kompensacija. Taigi, pagal šį autorių teisių apribojimų modelį, norėdamas gauti kompensaciją, autorius iš esmės turi nesinaudoti techninėmis apsaugos priemonėmis arba naudotis jomis taip, kad visuomenė galėtų naudotis autorių teisių apribojimais. Manoma, kad autorių teisių apribojimų kompensavimo sistema būtų naudinga ne tik visuomenei, kuri galėtų naudotis autorių teisių apribojimais elektroninėje erdvėje, bet ir patiems autoriams, kurie užsitikrintų tam tikras papildomas pajamas, kurių jie galbūt negautų naudodamiesi efektyviomis techninėmis apsaugos priemonėmis, ribojančiomis kūrinį prieigą ir jų naudojimą¹⁹⁸.

Autorių teisių apribojimų pripažinimas visuomenės teisėmis

Teisės literatūroje yra nuomonių, kad autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyra pirmiausia yra „išbalansuojama“ dėl tam tikrų autorių teisėje vartojamų terminų. Kaip teigia R.

¹⁹⁶ Heide T. The Approach to Innovation under the Proposed Copyright Directive: Time for Mandatory Exceptions?// Intellectual Property Quarterly, 2000, 3. P. 229.

¹⁹⁷ Geiger Ch. The Answer to the Machine Should Not be the Machine: Safeguarding the Private Copy Exception in the Digital Environment// European Intellectual Property Review. 2008, 30 (4), 123.

¹⁹⁸ Ibid.

Burrell ir A. Coleman, „visuomenės interesų“ sąvokos vartojimas autorių teisių apribojimų kontekste formuoja įspūdį, kad autorių teisės yra kur kas aukščiau už visuomenės interesus¹⁹⁹. Atsižvelgiant į tai, laikoma, kad visuomenės naudai nustatomos nuostatos turi būti formuluojamos ir interpretuojamos siaurai bei griežtai²⁰⁰. Tokiam požiūriui pritaria ir kiti autoriai, pavyzdžiui, Ch. Geiger, kuris taip pat nurodo, kad visuomenė turėtų turėti teises, o ne interesus, dėl ko patys apribojimai būtų traktuojami ne kaip išimtys, o kaip lygiavertė priemonė autorių teisėms²⁰¹. Šių autorių teigimu, autorių teisėje įvedus „visuomenės teisių“ sąvoką, palaipsniui ji padėtų pakeisti autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą pastarosios naudai.

Ištikrųjų, autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą stipriai veikia skirtingas autorių ir visuomenės teisių traktavimas. Šiame darbe jau buvo minėta, kad autorių teisėje visada pabrėžiama, jog autoriai turi teises, tačiau kalbant apie visuomenę, dažniausiai teigiama, jog autorių teisėje ji turi tik interesus. Toks skirtingas autorių teisių ir visuomenės interesų traktavimas turi nemažą praktinę reikšmę autorių teisių apribojimų interpretavimui ir įgyvendinimui, nes laikant, kad autorių teisėje visuomenė turi tik interesus, ji paprastai negali šių savo interesų priverstinai įgyvendinti, tuo tarpu, jeigu būtų pripažįstama, kad autorių teisėje ji taip pat turi teises, įstatyminis reglamentavimas turėtų užtikrinti šių teisių praktinį įgyvendinimą.

Taigi, siekiant didesnio visuomenės interesų autorių teisėje užtikrinimo bei autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros pakreipimo visuomenės pusėn, yra siūloma visuomenės interesus naudotis autorių teisių apribojimais laikyti teisėmis.

3.2. Autorių teisių apribojimų reformos modelių formos

Bet kokia autorių teisių apribojimų reforma gali būti realiai įgyvendinama tik pasitelkus tam tikrą reformos formą. Praeitame šio darbo skyriuje išanalizuoti autorių teisių apribojimų reformos modeliai gali būti įgyvendinami dviem pagrindinėmis formomis: 1) kuriant naujus tarptautinius, regioninius ir nacionalinius teisės aktus arba juos modifikuojant; 2) keičiant esamų tarptautinių, regioninių ir nacionalinių teisės aktų aiškinimą.

Kalbant apie pirmąją autorių teisių apribojimų reformos modelio formą, pažymėtina, kad siekiant iš esmės pakeisti autorių teisių apribojimų reguliavimą, ši forma yra tinkamiausia, tačiau dėl politinių, procedūrinių ir kitų priežasčių ji yra gana sunkiai įgyvendinama. Per keletą

¹⁹⁹ Burrell, R., Coleman, A., Copyright Exceptions: the Digital Impact. - Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P. 279.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Geiger Ch. Author's Right, Copyright and the Public's Right to Information: A Complex Relationship (Rethink Copyright in the Light of Fundamental Rights)// New Directions in Copyright Law. – United Kingdom, Cheltenham: Edward Elgar publishing Ltd. 2007, vol. 5. P. 43.

šimtmečių susiformavo tam tikras požiūris į autorių teises ir jų apribojimus, taip pat susiformavo ir tam tikra autorių teisių apribojimų sistema. Pradedant 1886 m., kuomet buvo priimta Berno konvencija, autorių teisėje buvo priimta išties nemažai tarptautinių ir regioninių autorių teises reglamentuojančių teisės aktų. Atsižvelgiant į nusistovėjusias tradicijas, būtų labai sudėtinga visiškai pakeisti susiformavusią autorių teisių apribojimų sistemą ir ją reformuoti radikaliais būdais, pavyzdžiui, vietoje autorių teisių apribojimų sąrašo tarptautiniuose teisės aktuose numatyti vieną laisvai interpretuojamą autorių teisių apribojimą arba numatyti, kad visi tam tikrame tarptautiniame teisės akte numatyti autorių teisių apribojimai visoms valstybėms yra privalomi ar panašiai. Įvertinant šiuos sunkumus, teisės literatūroje siūloma autorių teisių apribojimų reformai įgyvendinti pasirinkti „švelniąją teisę“ – rekomendacijas, standartus ar kitus „švelniosios teisės“ instrumentus, kurie laikui bėgant galėtų tapti privalomais teisės aktais²⁰². Manoma, kad tokia „švelnesnė“ autorių teisių apribojimų reformos forma padėtų lengviau pasiekti derybinius rezultatus, o taip pat galbūt būtų netgi lengviau įgyvendinama²⁰³.

Kadangi bet koks naujų tarptautinių, regioninių ar nacionalinių teisės aktų priėmimas ar jų keitimas visais atvejais yra gana sudėtingas ir reikalaujantis nemažai laiko procesas, kiti autoriai siūlo kiek įmanoma keisti požiūrį į šiuos teisės aktus ir interpretuoti juos tokiu būdu, kuris padėtų įgyvendinti pageidaujamą autorių teisių apribojimų reformą. Pavyzdžiui, R. Burrel ir A. Coleman tokią galimybę mato interpretuojant Informacinės visuomenės direktyvą, kuri, jų manymu, nėra tokia griežta autorių teisių apribojimų atžvilgiu, kaip Europos Sąjungos valstybės narės yra linkusios manyti²⁰⁴. R. Burrel ir A. Coleman nuomone, atitinkamai interpretuojant Informacinės visuomenės direktyvą, įmanoma pakreipti autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą visuomenės pusėn ir tokiu būdu ją vėl tinkamai „subalansuoti“. Šių autorių nuomone, tai įmanoma pasiekti Europos Sąjungos valstybėse narėse numatant platesnį autorių teisių apribojimų sąrašą Informacinės visuomenės direktyvos ribose, plačiau aiškinant tam tikrus atskirus apribojimus ir panašiai. Žinoma, ši autorių teisių apribojimų reformos modelio forma yra labai ribota, nes yra tokių tarptautinių, regioninių ir nacionalinių teisės aktų nuostatų, kurios formuluojamos taip tiksliai, kad kitoks jų interpretavimas paprasčiausiai nėra įmanomas.

Taigi, abi autorių teisių apribojimų reformos įgyvendinimo formos turi savų teigiamų ir neigiamų savybių. Bet kokių atveju svarbiausia, kad jos bent iš dalies padėtų įgyvendinti tam tikrą autorių teisių apribojimų reformą.

²⁰² Hugenholtz P. B., Okediji R. L. Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright. Final Report// http://ictsd.net/downloads/2008/08/intle_hughenoltzokediji.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P. 49.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Burrel, R., Coleman, A., Copyright Exceptions: the Digital Impact. - Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

3.3. Autorių teisių apribojimų reformos iniciatyvos

Atsižvelgiant į dabartinės autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros kritiką ir galimus šios pusiausvyros atkūrimo modelius, pastaruoju metu atsiranda vis daugiau iniciatyvų keisti esamą autorių teisių apribojimų reguliavimą. Pagal tai, koku mastu reiškiamos autorių teisių apribojimų reformos iniciatyvos, galima išskirti iniciatyvas tarptautiniu, regioniniu ir nacionaliniu lygiu. Be abejo, turbūt daugiausiai iniciatyvų reformuoti autorių teisių apribojimus yra nacionaliniu lygiu, tačiau kadangi nacionalinį autorių teisių apribojimų reguliavimą dažniausiai lemia tarptautinis ir regioninis autorių teisių apribojimų reguliavimas, šiame darbe nacionalinės autorių teisių apribojimų reformų iniciatyvos plačiau neanalizuojamos.

Kalbant apie autorių teisių apribojimų reformos iniciatyvas tarptautiniu lygiu pastebėta, kad pastaruoju metu itin sustiprėjo teisės mokslininkų, nevyriausybinių organizacijų, viešųjų įstaigų, taip pat besivystančių valstybių vyriausybių rūpestis dėl autorių teisių apribojimų ateities. Visa tai skatina persvarstyti tarptautiniuose autorių teises reglamentuojančiuose teisės aktuose įtvirtintus autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą palaikančius principus ir modifikuoti trijų pakopų testą, kuris laikomas didžiausiu nacionalinių įstatymų leidėjų suvaržymu²⁰⁵.

Autorių teisių apribojimų reformos iniciatyvos tarptautiniu lygiu šiuo metu labiausiai vystomos Pasaulinės Intelektinės Nuosavybės Organizacijos (toliau - **PINO**) veikloje. Autorių teisių apribojimų reformos iniciatyvos PINO prasidėjo po to, kai 2003 m. Čilė, Brazilija, Nikaragva ir Urugvajus PINO pasiūlė planą, kurio pagrindu būtų kuriamos tarptautinės autorių teisės normos, nustatančios minimalius ir privalomus autorių teisių apribojimus, ypač mokymo tikslais, bibliotekų ir archyvų veiklos tikslais, taip pat autorių teisių apribojimus žmonių su negalia reikmėms. Teigiama, kad aiškiai apibrėžti autorių teisių apribojimai yra labai svarbūs siekiant pagerinti žinių prieigą, ypač kalbant apie bibliotekas ir mokymosi įstaigas, be to, jie labai svarbūs žmonėms su negalia, pavyzdžiui, akliesiems²⁰⁶, kurie dažniausiai turi minimalias galimybes naudotis įprastais autorių teisių apribojimais. Įvertinant informacinės visuomenės formavimąsi, taip pat technologinius pokyčius, šiuo metu daugiausia problemų išvelgiama autorių teisių pokyčiuose, kurie įgalina autorius visapusiškai kontroliuoti kūrinį prieigą, kainas

²⁰⁵ Hugenholtz P. B., Okediji R. L. Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright. Final Report// http://ictsd.net/downloads/2008/08/intle_hugenholtzokediji.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P. 7.

²⁰⁶ Call for Work on Exceptions and Limitations in WIPO Copyright Committee// <http://ictsd.net/i/ip/39603>. Prisijungimo laikas: 2009-10-25.

ir kūrinų vertimą²⁰⁷. Šios problemos ypač aktualios besivystančioms valstybėms, kurių gyventojų pajamos ir perkamoji galia yra žymiai mažesni nei išsivysčiusių valstybių gyventojų.

Atsižvelgiant į nurodytas iniciatyvas, PINO pradėjo darbus autorių teisių apribojimų reformavimo srityje. Pirmiausia buvo atliekami tyrimai dėl autorių teisių apribojimų tarptautiniu lygiu galimybių, apimties ir pobūdžio. Šiai dienai PINO yra atlikusi išsamius tyrimus dėl autorių teisių ir gretutinių teisių apribojimų elektroninėje erdvėje²⁰⁸, automatizuotų autorių teisių valdymo sistemų ir autorių teisių apribojimų²⁰⁹, autorių teisių apribojimų žmonių su regos negalia reikmėms²¹⁰, autorių teisių apribojimų bibliotekoms ir archyvams²¹¹. Atliktų tyrimų pagrindu PINO su valstybėmis narėmis aptars šių autorių teisių apribojimų galimybes, o galiausiai bus priimtas tarptautinis PINO administruojamas teisės aktas, kuriame bus numatyti minimalūs visoms PINO valstybėms privalomi autorių teisių apribojimai. Tačiau reformos įtvirtinimui greičiausiai bus pasirinkta „švelniosios teisės“ priemonė – rekomendacija, priimta kasmetinės PINO Generalinės Asamblėjos²¹². Pažymėtina, kad ši tarptautinė autorių teisių apribojimų reformos iniciatyva yra palaikoma ne visų valstybių. Žinoma, labiausiai ją palaiko besivystančios valstybės, kurioms yra itin aktualu užtikrinti bent minimalius privalomus autorių teisių apribojimus, užtikrinančius informacijos sklaidą, visuomenės progresą ir demokratijos ugdymą. Tačiau ši iniciatyva nėra palaikoma kai kurių išsivysčiusių valstybių, pavyzdžiui, JAV, kuri mano, jog autorių teisių apribojimai tarptautiniu lygiu nėra būtini, be to, išvelgia grėsmę, kad šis tarptautinis instrumentas gali apriboti tradicinį nacionalinių autorių teisių apribojimų formavimo lankstumą²¹³.

Autorių teisių apribojimų reformų iniciatyvų yra ir regioniniu lygiu. Šiuo atveju paminėtinos autorių teisių apribojimų iniciatyvos Europos Sąjungoje. Kaip jau minėta, Informacinės visuomenės direktyva, reglamentuojanti Europos Sąjungos valstybėms narėms leistinus autorių teisių apribojimus, nuo pat pradžių susilaukė nemažai kritikos. Daugiausiai kritikos ši direktyva sulaukė dėl to, kad ji nesugebės užtikrinti reikiamo harmonizavimo lygio autorių teisių apribojimų srityje. Be to, Informacinės visuomenės direktyva, numatydama baigtinį leistinų autorių teisių apribojimų sąrašą, labai apribojo Europos Sąjungos valstybių narių

²⁰⁷ Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright// <http://ictsd.net/i/events/dialogues/35795>. Prisijungimo laikas: 2009-10-25.

²⁰⁸ WIPO Standing Committee on Copyright and Related Rights// WIPO Study on Limitations and Exceptions of Copyright and Related Rights in the Digital Environment. Geneva, June 23 to 27, 2003.

²⁰⁹ WIPO Standing Committee on Copyright and Related Rights// Automated Rights Management Systems and Copyright Limitations and Exceptions. Geneva, May 1 to 5, 2006.

²¹⁰ WIPO Standing Committee on Copyright and Related Rights// Study on Copyright Limitations and Exceptions for the Visually Impaired. Geneva, September 11 to 13, 2006.

²¹¹ WIPO Standing Committee on Copyright and Related Rights// Study on Copyright Limitations and Exceptions for Libraries and Archives. November 3 to 7, 2008.

²¹² Call for Work on Exceptions and Limitations in WIPO Copyright Committee// <http://ictsd.net/i/ip/39603>. Prisijungimo laikas: 2009-10-25.

²¹³ Ibid.

galimybes greitai ir lanksčiai reaguoti į pasikeitusias visuomenės gyvenimo aplinkybes ir to pasėkoje numatyti naujus autorių teisių apribojimus. Įvertinant šią kritiką, o taip pat pastebėjus, jog esamas autorių teisių apribojimų reguliavimas Europos Sąjungoje nebeatitinka kai kurių esminių visuomenės poreikių, buvo pradėtos svarstyti naujos autorių teisių apribojimų reformos iniciatyvos. Taigi, 2008 m. liepos 7 d. Europos Komisija pristatė Žaliąją knygą dėl autorių teisių žinių ekonomikoje²¹⁴, kuri kviečia diskusijai dėl tam tikrų Informacinės visuomenės direktyvoje numatytų autorių teisių apribojimų modifikavimo arba naujų autorių teisių apribojimų nustatymo. Ši Žalioji knyga, matyt, bus pirmasis žingsnis link Informacinės visuomenės direktyvos pataisų arba naujos autorių teisių apribojimus reglamentuojančios direktyvos priėmimo.

Kaip nurodyta pačioje Žaliojoje knygoje dėl autorių teisių žinių ekonomikoje, šios knygos tikslas yra paskatinti diskusiją dėl to kaip žinios tyrimams, mokslui ir švietimui galėtų būti geriausiai skleidžiamos elektroninėje erdvėje. Žaliojoje knygoje dėl autorių teisių žinių ekonomikoje keliama tam tikri bendro pobūdžio klausimai, pavyzdžiui, ar reikėtų imtis iniciatyvos reguliuoti autorių teisių subjektų ir vartotojų sutartis dėl autorių teisių apribojimų netaikymo, taip pat, ar yra būtina, kad kurie nors autorių teisių apribojimai taptų privalomais. Be to, keliama specifiniai klausimai, susiję su konkrečiais autorių teisių apribojimais bibliotekoms ir archyvams, autorių teisių apribojimais kūrinių platinimui mokymo ir tyrimų tikslais, autorių teisių apribojimais žmonių su negalia reikmėms ir kt. Toliau trumpai aptariamos pagrindinės Žaliojoje knygoje dėl autorių teisių žinių ekonomikoje nurodytos autorių teisių apribojimų reformos iniciatyvos.

Kalbant apie autorių teisių apribojimus bibliotekoms ir archyvams, buvo pastebėta, kad nors Informacinės visuomenės direktyvoje yra numatyti tam tikri autorių teisių apribojimai bibliotekų ir archyvų reikmėms, šie apribojimai yra gana riboti, be to, labai skirtingai įgyvendinami Europos Sąjungos valstybėse narėse. Atsižvelgiant į tai, Žaliojoje knygoje dėl autorių teisių žinių ekonomikoje svarstoma ar bibliotekos ir archyvai turėtų turėti galimybę atgaminti kūrinius elektronine forma ne tik kūrinio išsaugojimo tikslais, bet taip pat siekiant sukurti kūrinių kolekcijas elektroninėje erdvėje. Be to, taip pat svarstomas klausimas dėl kūrinių padarymo viešai prieinamais elektroninėje erdvėje. Šiuo metu bibliotekos ir archyvai tai gali daryti mokslinių tyrimų ir privačių studijų tikslais ir tik tam specialiai įrengtuose terminaluose šių įstaigų patalpose. Taigi, yra svarstomas klausimas ar reikėtų išplėsti šį autorių teisių apribojimą.

²¹⁴ Europos Komisijos Žalioji knyga „Autorių teisės žinių ekonomikoje“ Nr. KOM (2008)466 galutinis. 2008 m. liepos 16 d. Naujausia redakcija: Nr. KOM(2009)532 galutinis. 2009 m. spalio 19 d.

Žaliojoje knygoje dėl autorių teisių žinių ekonomikoje taip pat yra svarstomi galimi autorių teisių apribojimai „kūrinių-našlaičių“ atžvilgiu. „Kūriniai-našlaičiai“ yra tokie kūriniai, kurie vis dar yra saugomi autorių teisės, tačiau kurių autoriai negali būti nustatyti ar surasti. Pastaruoju metu buvo pastebėtas vis didesnis poreikis naudoti tokius kūrinius, tačiau informacijos apie šių kūrinių autorius trūkumas sudaro tokiam naudojimui neįveikiamas kliūtis. Atsižvelgiant į šiuos poreikius, yra svarstoma, ar vartotojas, padaręs „kūrinių-našlaitį“ viešai prieinamu, neturėtų būti atleidžiamas nuo atsakomybės už autorių teisių pažeidimą, jeigu jis įrodo, kad įdėjo pakankamai pastangų stengdamasis nustatyti ar surasti „kūrinio-našlaičio“ autorių. Taigi, yra svarstomas klausimas, ar nereikėtų Informacinės visuomenės direktyvoje numatyti autorių teisių apribojimą „kūrinių-našlaičių“ atžvilgiu. Taip pat svarstoma galimybė priimti atskirą šį klausimą reglamentuojantį teisės aktą.

Informacinės visuomenės direktyvoje buvo numatyti tam tikri autorių teisių apribojimai žmonių su negalia reikmėms, tačiau buvo pastebėta, kad Europos Sąjungos valstybėse narėse šie klausimai yra reguliuojami labai skirtingai: kai kuriose valstybėse apribojimai yra numatyti tik žmonėms, turintiems regos ar klausos negalią, vienos valstybės šie apribojimai yra atlygintiniai, tuo tarpu, kitose – neatlygintiniai, be to, tam tikrose valstybėse šie apribojimai leidžiami tik švietimo ir mokslo tikslais. Taigi, manoma, kad esamas reglamentavimas nepakankamai gerai atitinka neįgaliųjų interesus. Atsižvelgiant į tai, Žaliojoje knygoje dėl autorių teisių žinių ekonomikoje, yra svarstomas klausimas, ar šis autorių teisių apribojimas turėtų būti privalomas, be to, svarstomi klausimai, ar reikėtų patikslinti, kad šis apribojimas taikomas ne tik regos ir klausos negalia, bet ir kitokią negalią turintiems žmonėms, taip pat svarstoma ar šis apribojimas neturėtų visais atvejais būti neatlygintinis.

Autorių teisių apribojimai kūrinių platinimui mokymo ir mokslinių tyrimų tikslais laikomi labai svarbiais švietimui ir tyrimams, tačiau Europos Sąjungos valstybių narių praktikoje šie autorių teisių apribojimai įgyvendinami gana siaurai, neapimant nuotolinio mokymo, taip pat leidžiant platinti tik trumpas kūrinių ištraukas. Be to, skiriasi institucijos, kurios gali naudotis šiais apribojimais. Atsižvelgiant į nurodytas problemas, Žaliojoje knygoje dėl autorių teisių žinių ekonomikoje yra svarstoma, ar šis autorių teisių apribojimas turėtų apimti nuotolinį mokymą, taip pat, ar šis apribojimas turėtų apimti ne tik kūrinių naudojimą klasėse ar švietimo įstaigose, bet ir studijoms namuose, be to, ar turėtų būti nustatoma minimali privaloma kūrinių ištraukų apimtis. Taip pat svarstoma, ar nereikėtų nustatyti, kad šis autorių teisių apribojimas taikomas **ir** mokymams, **ir** tyrimams, o ne kuriam nors vienam iš jų.

3.4. Autorių teisių apribojimų sampratos kitimo tendencijos

Paskutiniuose šio darbo skyriuose bandyta atskleisti kuria linkme autorių teisių apribojimų samprata galėtų plėtotis ateityje. Kaip matome, autorių teisės literatūroje yra nemažai konkrečių autorių teisių apribojimų reformos modelių, kurie turėtų padėti pakreipti autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą visuomenės pusėn ir tokiu būdu atkurti šią pusiausvyrą. Praktikoje taip pat yra realių užuomazgų autorių teisių apribojimų reformai, kurios laikui bėgant turėtų materializuotis konkrečiuose autorių teises reglamentuojančiuose teisės aktuose. Taigi, atsižvelgiant į siūlomus autorių teisių apribojimų reformos modelius bei konkrečias reformos iniciatyvas, tikėtina, kad ateityje autorių teisių apribojimų samprata, reaguodama į autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyros pokyčius, keisis. Priklausomai nuo to, kuria linkme bus poreikis pakreipti šią pusiausvyrą, autorių teisių apribojimų samprata plėsis arba siaurės, taip pat greičiausiai įgis naujas formas.

Autorių teisių apsauga niekada nebus tobula, tokia ji ir neturi būti. Kaip teigia M. Heins, kultūrai ir saviraiškos progresui geriausia yra „nesandari“ sistema²¹⁵. Būtent šį sistemos „nesandarumą“ ir užtikrina autorių teisių apribojimai. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad priešingai nei šiuo metu spėja kai kurie autoriai, autorių teisių apribojimai ateityje bet koku atveju išliks, nes jie yra nepakeičiama priemonė suderinti autorių teisių ir visuomenės interesus ir tokiu būdu skatinti visuomenės progresą ir tobulėjimą.

²¹⁵ Heins M. The Progress of Science and Useful Arts: Why Copyright Today Threatens Intellectual Freedom. A Public Policy Report// <http://www.fepproject.org/policyreports/copyright2d.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-19. P.34.

IŠVADOS

Apibendrinant autorių teisių apribojimų sampratos analizę, galima suformuluoti šias pagrindines išvadas:

1. Autorių teisių apribojimai yra viena iš keleto autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją, saviraiškos laisvės, teisės į privatumą, mokslą bei kitų prigimtinių žmogaus teisių suderinimo priemonių, kuri įstatymų specialiai numatytais atvejais riboja autorių turtines teises, suteikdama kūrinių naudotojams teisę atlygintinai ar neatlygintinai naudotis kūriniais be autoriaus ar kito autorių teisių subjekto sutikimo.
2. Autorių teisių apribojimų atsiradimo pagrindai sietini su J. Locke nuosavybės teisės teorijos idėjomis, pagal kurias, autorius išimtinės teisės į kūrinį gali įgyti tik palikdamas pakankamai kūrybinių galimybių kitiems asmenims. Būtent šis J. Locke nuosavybės teisės teorijos principas laikomas teoriniu filosofiniu autorių teisių apribojimų atsiradimo pagrindu.
3. Požiūris į autorių teises, ekonominiai, politiniai ir technologiniai veiksniai lemia autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją, saviraiškos laisvės, teisės į privatumą, mokslą bei kitų prigimtinių žmogaus teisių pusiausvyros pokyčius. Atsižvelgiant į tai, kad tarp šios pusiausvyros ir autorių teisių apribojimų sampratos egzistuoja neatsiejamas ryšys, sąlygojama autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją, saviraiškos laisvės, teisės į privatumą, mokslą bei kitų prigimtinių žmogaus teisių pusiausvyros pokyčių, autorių teisių apribojimų samprata nuolat kinta.
4. Pastaruoju metu pastebėta, kad autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją, saviraiškos laisvės, teisės į privatumą, mokslą bei kitų prigimtinių žmogaus teisių pusiausvyra yra gana stipriai palenкта autorių pusėn, todėl dėl nesugebėjimo tinkamai įgyvendinti savo paskirtį, šiuo metu įstatymuose numatyti autorių teisių apribojimai yra vis dažniau kritikuojami, keliant klausimus kokie autorių teisių apribojimai bei jų samprata bus ir turėtų būti ateityje.
5. Atsižvelgiant į tai, kad autorių teisių apribojimai nebepajėgia tinkamai įgyvendinti savo paskirties - suderinti autorių teises su visuomenės teise į informaciją, saviraiškos laisvę, teisę į privatumą, mokslą bei kitomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis, teisės literatūroje siūloma reformuoti autorių teisių apribojimus, pateikiant tokius pagrindinius autorių teisių apribojimų reformos modelius: 1) autorių teisių apribojimų formulavimas laisvai interpretuojamu kriterijumi; 2) nebaigtinis autorių teisių apribojimų sąrašas; 3) autorių teisių apribojimų privalomumas; 4) autorių teisių apribojimų kompensavimo sistema; 5) autorių teisių apribojimų pripažinimas visuomenės teisėmis.
6. Dabartinės autorių teisių apribojimų sampratos kritika ir teikiami autorių teisių apribojimų reformos pasiūlymai pastaruoju metu tarptautiniu, regioniniu ir nacionaliniu lygiu formuoja

nemažai konkrečių autorių teisių apribojimų reformų. Tarptautiniu lygiu autorių teisių apribojimų reformos daugiausiai vykdomos Pasaulinės Intelektinės Nuosavybės Organizacijos veikloje, kuri ketina priimti tarptautinį autorių teisių apribojimus reglamentuojantį dokumentą. Regioniniu lygiu autorių teisių apribojimų reformos rengiamos Europos Sąjungoje, kurioje 2008 m. liepos 7 d. buvo pristatyta Žalioji knyga dėl autorių teisių žinių ekonomikoje, kuri bus pirmasis žingsnis link Informacinės visuomenės direktyvos pataisų arba naujos autorių teisių apribojimus reglamentuojančios direktyvos priėmimo.

7. Priešingai nei šiuo metu spėja kai kurie autoriai, autorių teisių apribojimai ateityje išliks, tačiau kadangi jie yra neatsiejamai susiję su autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją, saviraiškos laisvės, teisės į privatumą, mokslą bei kitų prigimtinių žmogaus teisių pusiausvyra, kurią formuoja ir keičia daug įvairių veiksnių, autorių teisių apribojimų samprata, reaguodama į atitinkamus poreikius pakoreguoti autorių teisių ir visuomenės interesų pusiausvyrą autoriaus arba visuomenės pusėn, ateityje neišvengiamai keisis.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. NORMINIAI TEISĖS AKTAI

1.1. Tarptautiniai norminiai teisės aktai

1. Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos//Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-988.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
3. Pasaulinės Intelektinės Nuosavybės Organizacijos autorių teisių sutartis// Valstybės žinios. 2001, Nr. 32-1060.
4. Pasaulio Prekybos Organizacijos sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS)// Valstybės žinios. 2001, Nr. 46-1620.
5. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.
6. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.
7. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

1.2. Europos Sąjungos norminiai teisės aktai

1. Europos parlamento ir Tarybos direktyva 96/9/EB dėl duomenų bazių teisinės apsaugos// Europos Bendrijos oficialusis leidinys. 1996, L-077.
2. Europos parlamento ir Tarybos direktyva 2001/29/EB dėl tam tikrų autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje aspektų derinimo// Europos Bendrijos oficialusis leidinys. 2001, L-167.
3. Tarybos direktyva 91/250/EEB dėl kompiuterių programų teisinės apsaugos// Europos Bendrijos oficialusis leidinys. 1991, L-122.
4. Europos Komisijos Žalioji knyga „Autorių teisės žinių ekonomikoje“ Nr. KOM (2008)466 galutinis. 2008 m. liepos 16 d. Naujausia redakcija: Nr. KOM (2009)532 galutinis. 2009 m. spalio 19 d.

1.3. Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 31-953, 1996, Nr. 64-1501, Nr. 172-2863.
2. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas// Valstybės žinios. 1999, Nr. 50-1598.

3. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas// Valstybės žinios. 2003, Nr. 28-1125.
4. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 4, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 20, 22, 23, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 51, 53, 54, 56, 57, 61, 65, 72 straipsnių, VI skyriaus ir priedo pakeitimo ir papildymo įstatymas// Valstybės žinios. 2006, Nr. 116-4400.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl atlyginimo už audiovizualinių kūrinių ar fonogramose įrašytų kūrinių atgaminimą asmeniniais tikslais paskirstymo ir mokėjimo tvarkos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2003, Nr. 84-3847.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl autorinio atlyginimo už kūrinių atgaminimą reprografijos būdu (fotokopijavimo ar kitu būdu popieriuje) mokėjimo tvarkos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2002, Nr. 15-574.
7. Lietuvos TSR civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138.
8. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 4, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 20, 22, 23, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 51, 53, 54, 56, 57, 61, 65, 72 straipsnių VI skyriaus ir priedo pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas// 2005, Nr. XP-983.

1.4. Užsienio valstybių norminiai teisės aktai

1. Anos statutas// 8 Anne, c. 19 (1710).
2. JAV Konstitucija// http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm. Prisijungimo laikas: 2009-10-24.
3. JAV Autorių teisių įstatymas// ch. 15, Stat. 124 (1790).
4. JAV Autorių teisių įstatymas// Pub. L. No. 94-553, 90 Stat. 2541 (1976).
5. JAV Skaitmeninio tūkstantmečio autorių teisių įstatymas// Pub. L. No. 105-304, 112 Stat. 2860 (1998).
6. Jungtinės Karalystės Autorių teisių įstatymas 1911 (c.46)// http://www.opsi.gov.uk/RevisedStatutes/Acts/ukpga/1911/cukpga_19110046_en_1. Prisijungimo laikas: 2009 10 24.
7. Jungtinės Karalystės Autorių teisių įstatymas 1956 4 & 5 Eliz. 2 Ch. 74// http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1956/pdf/ukpga_19560074_en.pdf. Prisijungimo laikas: 2009 10 24.
8. Jungtinės Karalystės Autorių, dizaino ir patentų įstatymas 1988 (c.48)// http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1988/Ukpga_19880048_en_1.htm. Prisijungimo laikas: 2009 10 24.

2. TEISMŲ PRAKTIKA

2.1. Lietuvos Respublikos teismų praktika

1. LR Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Konstitucinio Teismo įgaliojimų peržiūrėti savo nutarimą ir nutraukti pradėtą teisena, taip pat dėl teismų finansavimo peržiūrėjimo“// Valstybės žinios. 2006, Nr. 36-1292,
2. LR Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl teisminės valdžios konstitucinės sistemos ir savivaldos, teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, taip pat dėl teisėjų įgaliojimų pratęsimo“// Valstybės žinios. 2006, Nr. 51-1894;
3. LR Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas „Dėl teisės aktų, susijusių su kariuomenės pertvarka, konstitucingumo“// Valstybės žinios. 2009, Nr. 115-4888.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-619/2001.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-571/2001.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-214/2009.
7. Lietuvos apeliacinio teismo 2002 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-151/2002

2.2. Tarptautinių ir užsienio valstybių teismų praktika

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Anheuser-Busch Inc v. Portugal*. 2007. Nr. 73049/01.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Handyside v. The United Kingdom*. 1976. Nr. 5493/72.
3. Austrijos Aukščiausiojo Teismo byla *Medienprofessor*, 33 IIC 994/2002.
4. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc.*, 510 U.S. 569 [1994].
5. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Eldred v. Ashcroft* (01-618) 537 U.S. 186 [2003].
6. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Harper & Row Publishers v. Nation Enterprises*, 471 U.S. 539 [1985].
7. JAV Kalifornijos apylinkės teismo byla *American Geophysical Union v. Texaco, Inc.*, 60 F.3.d 913, 931 (2d Cir. 1994).
8. JAV Masačusetso apylinkės teismo byla *Folsom v. Marsh* 9 F. Cas. 342 (No. 4901) (C.C.D. Mass. 1841).

9. Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo Teismo byla *Ashdown v. Telegraph Group Ltd* R.P.C. 34. [2001].
10. Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo Teismo byla *Cary v. Kearsley* 4 Esp. 168, 170 Eng. Rep.679 [1802].
11. Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo Teismo byla *Gyles v. Wilcox* 2 Atk 141 [1741].
12. Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo Teismo byla *Hawkes & Son (London) Ltd v. Paramount Film Service Ltd* Ch. 593 [1934].
13. Olandijos Apeliacinio teismo byla *Anne Frank fonds v. B. V. Het Parool* (decision of the Gerechhof Amsterdam, of 8 July 1999).
14. Prancūzijos Paryžiaus apylinkės teismo byla *Utrillo v. France* 2 TGI Paris, 23 Feb 1999, Case 98/7053.
15. Vokietijos Berlyno apylinkės teismo byla *Maifeiern*, 1960, in GRUR, 1962/04
16. Vokietijos Hamburgo apeliacinio teismo byla *Berufungsschrift*, 29 July 1999, in GRUR 2000.

3. SPECIALIOJI LITERATŪRA

1. Akester P., Lima F. The Economic Dimension of the Digital Challenge: A Copyright Perspective// Intellectual Property Quarterly. 2005, vol. 1.
2. Ayers I. S. The Future of Global Copyright Protection: Has Copyright Law Gone Too Far?// University of Pittsburgh Law Review. 2000-2001, vol. 62.
3. Berno konvencijos dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos komentaras: (Paryžiaus akto redakcija, 1971). – Vilnius: Phare, 2001.
4. Bainbridge D. I. Intellectual Property, 7th ed. – England, Harlow, 2009.
5. Barrett M. Intellectual Property: Cases and Materials. – Thomson/ West, 2007.
6. Bently, L., Sherman, B. Intellectual Property Law, 2nd ed. – New York: Oxford University Press, 2004.
7. Birnhack M. D. Copyrighting Speech: A Trans‘ Atlantic View// Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy. – Hague: Kluwer Law International, 2004.
8. Burrell, R., Coleman, A. Copyright Exceptions: the Digital Impact. - Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
9. Call for Work on Exceptions and Limitations in WIPO Copyright Committee// <http://ictsd.net/i/ip/39603>. Prisijungimo laikas: 2009-10-25.
10. Chary N., Sankar A. The Idea – Expression Dichotomy: Indianizing an International Debate// Journal of International Law and Technology. 2008, vol. 3.

11. Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright// <http://ictsd.net/i/events/dialogues/35795>. Prisijungimo laikas: 2009-10-25.
12. Cornish, W., Llewelyn, D. Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights, 6th ed. – London: Sweet & Maxwell Ltd, 2007.
13. Declaration „A Balanced Interpretation of „Three-Step Test“ in Copyright// <http://www.law.qmul.ac.uk/events/docs/Declaration%20Three-Step%20Test.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-25.
14. Deely P. Copyright: Limitation on Exclusive rights, Fair Use//Houston Law Review. 1975-1976, vol. 13.
15. Fitzgerald B. Copyright 2010: The Future of Copyright// European Intellectual Property Review. 2008, 30 (2).
16. Geiger Ch. Author's Right, Copyright and the Public's Right to Information: A Complex Relationship (Rethinking Copyright in the Light of Fundamental Rights)// New Directions in Copyright Law. – United Kingdom, Cheltenham: Edward Elgar publishing Ltd. 2007, vol. 5.
17. Geiger Ch. Creating Copyright Limitations Without Legal Basis: the „Buren“ Decision, a Liberation?// International Review of Intellectual Property and Competition Law. 2005, 36(7).
18. Geiger Ch. The Answer to the Machine Should Not be the Machine: Safeguarding the Private Copy Exception in the Digital Environment// European Intellectual Property Review. 2008, 30 (4).
19. Gordon W. J. Do We have a Right to Speak with Another's Language? Eldred and the Duration of Copyright// Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy. – Hague: Kluwer Law International, 2004.
20. Graber Ch. B. Copyright and Access – a Human Rights Perspective// http://unilu.contentupdate.net/uniluadmin/web/unilu/files/access_copyrightl.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19.
21. Griffiths J. Recapturing Liberated Information – The Relationship Between the United Kingdom's Freedom of Information Act 2000 and Private Law Restraints on Disclosure// Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy. – Hague: Kluwer Law International, 2004.
22. Guibault L. The Nature and Scope of Limitations and Exceptions to Copyright and Neighbouring Rights with Regard to General Interest Missions for the Transmission of Knowledge: Prospects for their Adaptation in the Digital Environment//

- http://portal.unesco.org/culture/en/files/17316/108747977511_guibault_en.pdf/1_guibault_en.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19.
23. Hart M. The Proposed Directive for Copyright in the Information Society: Nice Rights, Shame about Exceptions// European Intellectual Property Review. 1998, 20(5).
24. Heide T. The Approach to Innovation under the Proposed Copyright Directive: Time for Mandatory Exceptions?// Intellectual Property Quarterly, 2000, vol. 3.
25. Heins M. The Progress of Science and Useful Arts: Why Copyright Today Threatens Intellectual Freedom. A Public Policy Report// <http://www.fepproject.org/policyreports/copyright2d.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-19.
26. Herman, C. J. Restrictions on Copyright and Their Abuse. E.I.P.R., 2005, 27 (10).
27. Hugenholtz P. B. Copyright and Freedom of Expression in Europe// Expanding the Boundaries of Intellectual Property. – Oxford: Oxford University Press, 2001.
28. Hugenholtz P. B. The Future of Copyright in a Digital Environment. - The Hague: Kluwer Law International, 1996.
29. Hugenholtz P. B., Okediji R. L. Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright. Final Report// http://ictsd.net/downloads/2008/08/intle_hughenoltzokediji.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19.
30. Ivanauskienė, E., Teisė atgaminti kūrinių// Autorių teisės į literatūros, mokslo ir meno kūrinius: aktualijos ir perspektyvos: pranešimų rinkinys. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
31. Jehoram H. C. Restrictions on Copyright and Their Abuse// European Intellectual Property Review. 2005, 27 (10).
32. Kasperavičius, P., Kiškis, M., Žilinskas, V. J., Intelektinė nuosavybė ir jos apsauga: vadovėlis. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007.
33. Lange, D., La France, M., Myers, G. Intellectual Property. Cases and Materials, 2nd ed.- 2003.
34. Lepage, A., Overview of Exceptions and Limitations of Copyright in the Digital Environment. <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139696e.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-10-20.
35. Lewinski, S. Autorių teisių ir gretutinių teisių apsauga informacinėje visuomenėje: Europos parlamento ir Tarybos direktyvos dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų derinimo komentaras. – Vilnius: UAB „Ukmergės spaustuvė“, 2001.

36. Lewinski S. Berne and Beyond – Developments in International Copyright Law After 1971.// Autorių teisės į literatūros, mokslo ir meno kūrinius: aktualijos ir perspektyvos. Pranešimų rinkinys. 2004, Vilniaus universitetas, Lietuvos teisės universitetas, LR kultūros ministerija.
37. Limitations and Exceptions// http://www.iprsonline.org/unctadictsd/docs/RB_2.12_update.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-22
38. Locke J. Esė apie tikrąją valdžios kilmę, apimtį ir tikslą (antras traktatas apie valdžią). – Vilnius: Mintis, 1992.
39. Madison M. J. Rewriting Fair Use and the Future of Copyright Reform// Cardozo Arts & Entertainment. 2005-2006, vol. 23.
40. Masiyakurima P. Fair Dealing and Freedom of Expression// Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy. – Hague: Kluwer Law International, 2004.
41. Matulevičienė N., Autorių turtinių teisių apribojimai mokymo, mokslinių tyrimų ir informacijos tikslais // Jurisprudencija, 2004, t. 55(47).
42. Matulevičienė, N. Kūrinių atgaminimas garso ir vaizdo įrašuose asmeniniais tikslais. Kaip kompensuoti išimtinių autorių teisių ir gretutinių teisių apribojimus?// Autorių teisių ir gretutinių teisių apsauga: ar lengva būti kūrėju Lietuvoje: straipsnių rinkinys. – Vilnius: UAB „Ukmergės spaustuvė“, 2001.
43. Mendis D. The Historical Development of Exceptions to Copyright and its Application to Copyright Law in the Twenty-First Century// <http://www.ejcl.org/75/art75-8.PDF>. Prisijungimo laikas: 2009-10-19.
44. Mizaras, V. Autorių teisė. I tomas. – Vilnius: Justitia, 2008.
45. Mizaras, V. Mokslinė studija: 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2004/48/EB dėl intelektinės nuosavybės teisių gynimo nuostatų įgyvendinimas Lietuvos autorių teisėje. Vilnius, 2004.
46. Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos sutarčių komentarai. – Vilnius: Phare, 2001.
47. Perlmutter S. Convergence and the Future of Copyright.// Columbia-VLA Journal of Law and the Arts, 2001, vol. 24(2).
48. Ricketson S. The Boundaries of Copyright: its Proper Limitations and Exceptions: International Conventions and Treaties// Intellectual Property Quarterly. 1999, vol. 1.
49. Rosen J. Copyright in Perspective: External Limitations on Copyright// Quo Vadis, Copyright?. EBU Copyright Symposium. Barcelona. 2006.

50. Samuelson P. Copyright and Freedom of Expression in Historical Perspective// Intellectual Property Law. 2002-2003, vol. 10.
51. Senftleben M. Limitations and the Three-Step Test (An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law). – Hague: Kluwer Law International, 2004.
52. Stokes S. Digital Copyright: Law and Practice, 2nd ed. – Oxford: Hart Publishing, 2005.
53. Šalkauskis K. Civiliniai įstatymai. – Kaunas: „Literatūros“ knygynas, 1933.
54. Torremans P. L. C. Copyright as a Human Right// // Copyright and Human Rights: Freedom of Expression, Intellectual Property, Privacy. – Hague: Kluwer Law International, 2004.
55. Usonienė, J., Autorių teisės civilinėje apyvartoje (rankraštis): daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
56. Vileita, A. LR autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000.
57. WIPO Glossary of Terms of the Law of Copyright and Neighbouring Rights. – Geneva: WIPO Publication, 1981.
58. WIPO Standing Committee on Copyright and Related Rights// WIPO Study on Limitations and Exceptions of Copyright and Related Rights in the Digital Environment. Geneva, June 23 to 27, 2003.
59. WIPO Standing Committee on Copyright and Related Rights// Automated Rights Management Systems and Copyright Limitations and Exceptions. Geneva, May 1 to 5, 2006.
60. WIPO Standing Committee on Copyright and Related Rights// Study on Copyright Limitations and Exceptions for the Visually Impaired. Geneva, September 11 to 13, 2006.
61. WIPO Standing Committee on Copyright and Related Rights// Study on Copyright Limitations and Exceptions for Libraries and Archives. November 3 to 7, 2008.

Meiženytė L. Autorių teisių apribojimų samprata: dabartis ir perspektyvos/ Intelektinės nuosavybės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. Jūratė Usonienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2009. – 77 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota ir įvertinta dabartinė autorių teisių apribojimų samprata, jos teorinės bei praktinės problemos, taip pat išanalizuotos ir atskleistos autorių teisių apribojimų sampratos perspektyvos ateityje. Pirmojoje darbo dalyje nagrinėjami bendrieji autorių teisių apribojimų sampratos aspektai: pagrindiniai autorių teisės klausimai, autorių teisių apribojimų samprata plačiąja ir siaurąja prasme bei autorių teisių apribojimų skirtumai nuo kitų autorių teisių ir visuomenės interesų suderinimo priemonių. Šioje dalyje taip pat nagrinėjami autorių teisių apribojimų atsiradimo pagrindai, paskirtis, autorių teisių apribojimų samprata siaurąja prasme bei autorių teisių apribojimai ir jų raida kai kuriose pasaulio valstybėse. Antrojoje magistro baigiamojo darbo dalyje analizuojami autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantys veiksniai: požiūris į autorių teises, kaip autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantis veiksnys, ekonominiai, politiniai bei technologiniai autorių teisių apribojimų sampratos kitimą lemiantys veiksniai. Trečiojoje darbo dalyje aptariami pagrindiniai autorių teisių apribojimų reformos modeliai, galimos jų formos, konkrečios autorių teisių apribojimų reformos iniciatyvos bei pagrindinės autorių teisių apribojimų sampratos kitimo tendencijos.

Pagrindiniai žodžiai: intelektinė nuosavybė, autorius, autorių teisės, autorių teisių apribojimai, autorių teisių išimty, autorių teisių apribojimų samprata, trijų pakopų testas, perspektyvos, tendencijos.

Meizenyte L. The Conception of Copyright Limitations: the Today and Perspectives/ The Final Masters thesis. Intellectual Property Law. Supervisor doc. dr. Jurate Usoniene. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2009 – 77 p.

ANNOTATION

The Final Master's thesis analyzed and evaluated the current concept of copyright limitations, its theoretical and practical problems, also, concept of copyright limitations in the future were analyzed and discovered. The general aspects of concept of copyright limitations: the key copyright issues, copyright limitations and the concept of broad and narrow sense of copyright limitations, also, the distinction from other authors' rights and public interest of conformity measures are analyzed in the first part of the thesis. This part also analyses elements purpose of copyright limitations, conception of copyright limitations of narrow sense, copyright limitations and their development in some states of the world. The factors of copyright limitations on the evolution: an approach to copyright, the copyright limitations on the evolution of the concept of a determining factor of economic, political and technological copyright limitations on the evolution of the concept of causal factors were analyzed in the second part of the final master's thesis. The third part of the thesis is conferred with the main models of the copyright limitations reforms, possible its forms, the specific copyright limitations reform initiatives and the fundamental concepts of copyright restrictions on the trend.

Keywords: intellectual property, author, copyright, copyright limitations, copyright exceptions, conception of the copyright limitations, a three-step test, perspectives, trends.

Meiženytė L. Autorių teisių apribojimų samprata: dabartis ir perspektyvos/ Intelektinės nuosavybės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. Jūratė Usonienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2009. – 77 p.

SANTRAUKA

Beveik nuo pat autorių teisių apsaugos pradžios greta autorių teisių buvo įtvirtinti ir autorių teisių apribojimai. Autorių teisių apribojimai yra viena iš keleto autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją, saviraiškos laisvės, teisės į privatumą, mokslą bei kitų prigimtinių žmogaus teisių suderinimo priemonių, kuri įstatymų specialiai numatytais atvejais riboja autorių turtines teises, suteikdama kūrinių naudotojams teisę atlygintinai ar neatlygintinai naudotis kūriniais be autoriaus ar kito autorių teisių subjekto sutikimo. Atsižvelgiant į autorių teisių apribojimų paskirtį suderinti autorių teises su kitomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis, autorių teisių apribojimų sampratą lemia atitinkama autorių teisių ir kitų prigimtinių žmogaus teisių pusiausvyra. Veikiama daugybės skirtingų veiksnių, autorių teisių ir kitų prigimtinių žmogaus teisių pusiausvyra nuolat kinta, o reaguodama į šiuos pokyčius, nuolat kinta ir autorių teisių apribojimų samprata.

Pastaruoju metu vis dažniau manoma, kad dėl įvairių veiksnių, ypač dėl technologinių, šiuolaikinė autorių teisių ir kitų prigimtinių žmogaus teisių pusiausvyra yra gerokai pakreipta autorių pusėn, dėl ko autorių teisių apribojimų išlikimui kyla didelė grėsmė. Atsižvelgiant į šias problemas ir siekiant, kad ateityje autorių teisių apribojimai išliktų ir galėtų tinkamai įgyvendinti savo paskirtį, teisės literatūroje pateikiama daugybė pasiūlymų kaip autorių teisių apribojimai ateityje galėtų ir turėtų būti reformuojami. Minėtos autorių teisių apribojimų problemos ir galimi jų reformos modeliai yra įvertinami ir praktiškai, todėl pastaruoju metu pastebima vis daugiau konkrečių autorių teisių apribojimų reformos iniciatyvų. Tarptautiniu lygiu autorių teisių apribojimų reformos daugiausiai vykdomos Pasaulinės Intelektinės Nuosavybės Organizacijos veikloje, kuri ketina priimti tarptautinį autorių teisių apribojimus reglamentuojantį dokumentą, o regioniniu lygiu autorių teisių apribojimų reformos rengiamos Europos Sąjungoje, kurioje 2008 m. liepos 7 d. pristatyta Žalioji knyga dėl autorių teisių žinių ekonomikoje bus žingsnis link autorių teisių apribojimų reformos. Siūlomi autorių teisių apribojimų reformos modeliai bei konkrečios šių reformų iniciatyvos leidžia daryti išvadą, kad autorių teisių apribojimai ateityje išliks, tačiau kadangi jie yra neatsiejamai susiję su autorių teisių ir kitų prigimtinių žmogaus teisių pusiausvyra, kurią formuoja ir keičia daug įvairių veiksnių, autorių teisių apribojimų samprata, reaguodama į atitinkamus poreikius pakoreguoti autorių teisių ir kitų prigimtinių žmogaus teisių pusiausvyrą autoriaus arba visuomenės pusėn, ateityje neišvengiamai keisis.

Meizenyte L. The Conception of Copyright Limitations: the Today and Perspectives/ The Final Masters thesis/ Intellectual Property Law. Supervisor doc. Dr. Jurate Usoniene. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2009- 77 p.

SUMMARY

Almost from the very beginning of the copyright protection copyright limitations by copyright has been established. Copyright limitations are one of a number of copyright and the society's right to information, freedom of expression, right to privacy, education and other human rights inherent and harmonization measures that restrict the author's economic rights with the specifically provided cases by the laws giving users the right repayable or gratuitous to use works without the permission of the author or other copyright subject. In view of purpose of copyright limitations to combine copyright with other inherent human rights copyright limitations are determined by the appropriate copyright and other inherent human rights balance. Copyright and other inherent human rights balance is constantly changed by influencing of many different factors and conception of copyright limitations constantly changes too.

Recently, it has increasingly thought, that due to a variety of factors, especially technological, modern copyright and other inherent human rights are significantly tilted the balance toward the author, on what copyright limitations are creating a serious threat for survival. In view of these problems and on purpose to remain the future of copyright limitations and could properly fulfil its purpose, legal literature contains numerous suggestions on how copyright limitations in the future could and should be reformed. These above mentioned copyright limitations on the problems and possible reform models are evaluated in practice, so lately has become more specific copyright limitations reform initiatives. At international standard, the reform of copyright limitations mainly carried out in the activity of World Intellectual Property Organization, which intends to adopt an international copyright limitations governing document, and at the regional level of copyright limitations on reforms in the European Union in the 7th July, 2008, a Green Paper presented on Copyright in the knowledge economy will be a step toward the reform of copyright limitations. Proposed copyright limitations reform models and the specific reform initiatives led to the conclusion that copyright limitations will remain in the future, but because they are intrinsically related to copyright and other inherent human rights balance that has to shape and change a variety of factors, the concept of copyright limitations in response to the corresponding need to adjust the copyright and other inherent human rights of the author or the balance toward the public, it will necessarily change.